DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Said Havva

TARTIŞMALAR

Duzenleyen:bilginDK
2018-07-12

İLİM YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

بسم الله الرحمن الرحيم

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İLİM YAYINLARI : 11

İsteme Adresi :

P.K. 125

Fatih — İSTANBUL

Yayın Hakkı : İlim Yayınlarına aittir.

Dizgi, Baskı, Cilt : Bayrak Yayımcılık - Matbaacılık Koll. Şti.
Tel. : 528 39 53
İstanbul/1986

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

AKAİD, FIKIH ve TASAVVUF
ÜZERİNE

TARTIŞMALAR

Said Havva'dan
M. Said Şimşek

İLİM YAYINLARI

Çatalçeşme Sok. Üretmen Han No. 29/305
Cağaloğlu — İSTANBUL
Tel. : 512 00 30/305 ,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İ Ç İ N D E K İ L E R

Önsöz ... 7
Mukaddime ... 9
Birinci Tartışma ... 19
İkinci Tartışma ... 41
Üçüncü Tartışma ... 53
Dördüncü Tartışma ... 75
Beşinci Tartışma ... 91
Altıncı Tartışma ... 115
Yedinci Tartışma ... 139
Sekizinci Tartışma ... 165
Özet ... 217
Ancak ... 219

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

بسم الله الرحمن الرحيم

ÖNSÖZ

Âlemlerin Rabbı Allah'a şükürler, Efendimiz Muhammed'e, âl ve ashabına ve kıyamet gününe kadar onun davetiyle davet eden ve hidayetiyle hidayet bulanlara salât ve selâm olsun.

Kader, değerli kardeşim, âlim ve davetçi Üstad'ı -Allah onu korusun- ziyaret etmemi diledi. Ziyaretim esnasında «Dirasâtun Menheciyye Hadifetun fi'l-Bina» serisinden «Cevlâtun fi'l-Fıkhayn el-Kebîr ve'l-Ekber ve Uslûluhumâ» (1) isimli bu elinizdeki kitabına muttalı oldum. Yetersizliğim ve sermayemin azlığına rağmen kitabı dikkatlice incelememi istedi ve herhangi bir mülahazam olursa onu değerlendirip kitabına alacağını ifade etti. Hiç şüphesiz bu benim için bir mutluluk ve sevinç kaynağıydı.

Kitabın müsveddesini büyük bir dikkat ve titizlikle başından sonuna kadar okudum. Allah bilir ne kadar mutlu oldum. Yazdığından yararlanmış, problemi üstün bir maharetle tedavi ettiğine ve derin inceleme ve araştırmalarda bulunduğuna şahit olmuştum. Allah kendisini en üstün mükâfatla mükâfatlandırsın.

İlmî metodlara ve günümüz inanç mücadeleleriyle saldırılarına uygun bir şekilde Rabbanî akîde ve Allah'a

---

1 — Kitabın isminde geçen «cevlât» kelimesi turlar, keşifler seyahatler, bir ordu birliğinin düşmana saldırıp geri dönmesi gibi manâlara gelmektedir. Ancak biz tercümemizde «tartışmalar» kelimesiyle almayı uygun bulduk.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

imanın gerekliliği hususlardaki ifadelerine hayran kaldım.

Yine fıkhî ameli hükümleri, daha önce İctihad imamlarının ortaya koydukları prensiplere, çağımızın ruhuna ve insanların ihtiyaçlarına uygun bir şekilde ortaya çıkarmakla ilgili metod hakkındaki sözlerine de hayran kaldım. Yazar bunu fıkh-ı kebîr olarak isimlendirmiştir.

Gerçekten dikkatimi çeken; yazarın, Kitap ve Sünnetin ışığında tasavvuf hakikatını isbat etmesi ve Allah'ın bu hususta kendisini muvaffak kılmasıdır. Tasavvuf, İslâm dininde ihsan hakikatını temsil eden ve aleyhissalâtu vesselâmın «Allah'ı görüyormuşcasına O'na ibadet etmendir. Şayet sen O'nu göremiyorsan O seni görüyor» sözünde ifadesini bulan önemli bir rükündür. Tasavvufun Kitap ve Sünnete müvafık olması ve her türlü karışıklık ve şüpheden arındırılması için seyr ilallahın merhalelerinde sâliklerin takip etmeleri gereken yolu belirlemesi ne kadar yerinde bir harekettir.

Bana öyle geliyor ki, insaf, akıl ve basiret sahibi olan ve bu kitabı önyargılardan uzak, ihlasla ve gerçeği bulma aşkıyla okuyan bir kimse, yazarın vardığı bütün sonuçları kabul edecek ve dinine, dünya ve âhiretine yararlı iyi noktalara ulaşacaktır.

Yüce Allah'tan, âlim, davetçi, muslih ve müceddid olarak Üstad Saîd'i bize bağışlamasını ve onu İslâmın hazinesi olarak ibka etmesini; onun ve her ihlas sahibi davetçinin eli üzere İslâmın şanını ve müslümanların izzetini gerçekleştirmesini dilerim. O, dilekleri kabul edendir.

Duamızın nihayeti, âlemlerin Rabbı Allah'a hamdetmektir.

Abdullah ULVAN

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

MUKADDİME

Müslümanların oldukça güçsüz, parçalanmış ve ezilmiş oldukları bir sırada hicrî ondördüncü yüzyıla girildi. Öte yandan Batı toplumu teknik ve maddi açıdan bir tırmanış içerisindeydi. İslâm âlemi birşeyler yapmak istiyordu ama çoğu iç ve bir kısmı dış sebeplerle genellikle kendini âciz buluyor, başarıya ulaşamıyordu. Birinci dünya savaşı sonucunda daha da kötü bir duruma düşüldü. Batı emperyalizminin tehdidi altında bulunan bazı müslüman ülkeler komünizm hareketiyle aldatılmış ve kızıl emperyalizminin ağına düşmüşlerdi. İslâm dünyasının haritasına şöyle bir kuşbakışı baktığımızda Avrupa'nın ortalarından tâ Asya ve Afrika'nın hemen hemen tamamına yakınının çeşitli ideolojilerin sömürgesi küçük devletcikler haline dönüşmüş olduğunu görürüz.

Buna reaksiyon olarak gerek önceleri ve gerek sonraları birçok hareket ortaya çıktı. Bütün bu hareketler arasında, İslâmcı hareketin gerçek doğuşu ve İslâm için şumullu bir tecdid hareketi, Üstad el-Bennâ'nın başında bulunduğu harekettir. İslâmı, bütün yönleriyle ihya etme hedefine sadece o sahiptir. Müslümanların problemleriyle içinde yaşadığımız dünyayı bilen ve çözüm yollarını en güzel şekilde takdim edebilen odur.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu hareketten önce İslâmî bölgelerin bazılarında, İslâmın bazı yönlerini ihya etmeyi hedef alan mahallî hareketler ortaya çıkmış ve bunlar, İslâmın bütün yönlerini kapsayan ve âlemşumul olan bu hareketi doğurmuşlardır.

***

Bu hareket, İslâmdan dönüşe ve hayatı İslam dışı nazariyelerle düzenlemeye karşı koyarak onları kesin bir biçimde reddetti. İslâm ümmet'ine hakim olan bulanık merhalenin kalıntılarıyla savaştı. İslâm kültürüne karışmış ve müslümanlar arasında yaygınlaşmış bulunan gayr-i İslâmî eğilimlere karşı koydu. Daha nice problemlere göğüs gerdi.

***

Böylece bu hareketin, bir bölümü siyasî, bir bölümü askeri ve bir bölümü de fikrî olan birçok alanda mücadele vermesi kaçınılmazdı.

Fikrî mücadelesinde müslümanlara ve her insana İslâmı asıl sıfatıyla takdim etmesi ve çeşitli nazariye, grup, müessese ve güdümlü yönetimlerle ortaya çıkan İslâmdan dönüşe karşı koyması gerekiyordu.

Ayrıca bu hareket Rasûlüllah (s.a.v.)'ın, İslâm ümmetinin seyri boyunca uğrayacağını belirttiği bulanık dönemin kalıntıları olan yanlış anlayışlara karşı koymalıydı. Oysa doğrunun bulanık şeylere karıştığı bu anlayışlar, mahza hayır olarak büyük kitleler tarafından savunuluyordu. Bu kitleler, Rasûlüllah'ın sünneti kadar şeyh'lerinin sünnetlerine sarılmış ve onların pervasız savunucuları olmuşlardı. Öyle ki, bağlandıkları bu hususlar, Rasûlüllah'ın mûtemed sünnetiyle çatışsa bile önemli değildi. Bu durum, en mükemmel şekliyle şuursuz tarikatlarda ve düşünceleri mahallî konu'arla yahut kendilerinden önceki şeyhler'n görüşleriyle yoğrulmuş bu tarikat şeyhlerinde görülür. -Hiç şüphesiz Allah'ın ko-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ruduğu ve rahmetini esirgemediği kimse bunun dışındadır.- Bunun bir reaksiyonu olarak da, bulanıklıklar bahanesiyle fıkh, tasavvuf ve kültür mirasımız hakkında şüpheler ileri süren selefî eğilimler ortaya çıktı. Mirasımızı bütünüyle reddeden ve onun doğurduğu ekollerle âlimleri hakkında şüpheler ileri süren bir akımla karşı karşıya kaldık. Geçmiş asırlardaki İslâm ümmetinin çoğunluğuna kötü zan besleyenler ortaya çıktı. Saf ve temiz merhale ile kötülüğün iyiliğe karıştığı bulanık merhaleler arasında ayırım yapmaksızın asırlar boyunca müslüman akılların takdim ettiği İslâmî mirasa güven sarsıldı. Müceddid düşüncelerle sapık düşünceler bir kefeye konuldu. Geçmiş asırları sapıklık, küfür ve fısk olarak değerlendirmek, birçok kimsenin dini haline geldi...

Bulanıklığa karşı çıkılıp iyilik kötülükten ayrı tutulacağı yerde, kötülüğün karışmış olmasını bahane ederek iyiliği de beraberinde reddeden iddialarla karşılaşıldı. O halde İslâmcı hareket, dinden dönüşe karşı koymakla birlikte bir reaksiyon olarak ortaya çıkan bu tür aşırılıklara da karşı çıkmalıydı.

***

İslâmcı hareket, bulanıklık ve bunun aksulameli olan hareketlere karşı çıkarken hassas ölçüleri temel aldı ve yumuşak davranmakla yetindi. Çünkü mücadelesinin temeli, dinden dönüş ve onu temsil edenlere karşıydı. Onun için fikrî gayretlerini başta, dinden dönüşü ortadan kaldırmaya yöneltti. Allah'ın fazlıyla bu konuda başarıya da ulaştı. Yaygın bir dinden dönüşten sonra nesillerin İslâma dönüşü bunun belirgin örneğidir.

***

Birçok kimse bu hareket sayesinde İslâmın şumullü olduğu düşüncesini idrak etmiş ve aşırı uçlar, onun güvenilir genel ilkeleri sayesinde yumuşamıştır. Bulanık

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mirasın savunucuları da, bunların aksulameli olarak çıkanları da eski katılıklarını yumuşattılar. Lakin İslâmcı hareket bugün iki yönlü saldırıyla karşılaşmıştır:

a — İslâmı da, müslümanların durumlarını da ve günümüz meselelerini de bütün yönleriyle anlamamış olanların saldırısı ki, bunlar, aslında ya bulanık dönemin mirasçıları ya da tam - takır cahil kimselerdir.

b — İslâm kültürünün tümüne şüpheyle bakanların saldırıları, İslâmcı hareket, bunlar gibi aşırı giderek İslâm kültürüne karışmış bulanıkların bulunuşu behanesiyle tüm İslâm kültürünü reddetmediği için onların saldırılarına maruz kalmıştır .

Bu sebeplerden dolayı, bulanıklık ve bulanıklığı bahane ederek İslâm kültürüne savaş açanlar üzerinde uzun uzadıya durmamız bir zarûret halini almıştır.

⁂

Elinizdeki kitap bu hususları anlatmak için kaleme alınmıştır.

⁂

Fikrî anarşi insanlığın tamamına hakim olmuştur. En mükemmel örnek olması gereken öncü ve doktor mevkiinde bulunması lâzım gelen İslâm dünyasının kendisinde de bu anarşi hakim durumdadır. Bu anarşinin bir sonucu olarak çoğu kimse akıl, tecrübe ve dinî teşrîin sahalarını bilememektedir. Teşrî alanında hak sahibi kimdir? Gerçek teşrî, nasıl ve nereden kaynaklanır. Bunlar bilinmemektedir. Henüz işin başlangıcı durumunda olan bu konulardaki fikrî anarşi, insanın bütün davranışlarını etkiler ve neticede beşerî hayat üzerinde de etkisi büyük ve tehlikeli olur.

Elinizdeki kitabın hazırlanmasının sebeplerinden biri de budur.

⁂

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İslâm ümmetinin hayat seyri içerisinde âlimler, müslümanların uğradığı istisnai durumların ışığında vakıaya uygun fetvaları araştırmaya koyuldular. İdare, güçlülerin tahakkümünde bulunuyordu. Nihaî görüş, yahut nihaî durum, yine güçlüden yanaydı. Böylece müslümanların yaşamaları gereken normal şartlar kaybolmuştu.

Meselâ normal olarak İslâm ümmetine şûrânın hakim olması ve vakıalara uygun şekilde şûrâ uygulamasının gelişmesi gerekirdi.

Yine normal durumlarda İslâm âleminde adalet, hak, kuvvet, zenginlik, âlemşumul plânlama ve her ilimde yeterliliğin mevcut olduğu tek bir idare nizamının gelişmesi gerekirki.

Böylece normal durumlar kaybolup yerlerine istisnai durumlar hakim olmuştur. Büyük âlimler, hastalıklı bir durum arzeden vakıayı tedâvi etmek ve onun ışığında fetva vermekten başka bir yol bulamadılar. Onlar için muhayyerlik sözkonusu değildi.

İnandığını açıkça söyleme cesaretine rağmen İbn Teymiyye bile, bazı hususlarda vakıaya teslim olmak mecburiyetinde kalmıştır. Bunu birçok meselede görmek mümkündür. Böylece İslâm ümmetine istisnaî durumlar hakim oldu. Aslî hükümler birçok meselede unutulmaya ve bahsedilmemeye mahkûm oldu.

Çağımız İslâmcı hareketi, aslî hükümleri diriltmeye, İslâmî hayatı temiz hareket noktalarından başlatarak sağlıklı duruma kavuşturmaya çalışırken bir de dışarda olup biten olaylarla karşı karşıyadır. Bu istisnaî durumları gözönünde bulundurmak ve Allah'ın tanıdığı ruhsatları kullanmak mecburiyetindedir. Ayrıca hareketine devam ederken hedef olarak seçtiğini gerçekleştirmek için yaptığı çalışma ile ehlinden basîret üzere verilen fetva ve yine ehlinden gelen şûrâ kararlarının

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

hükme bağladığı günlük hayatın akışı arasında bir denge kurmak zorundadır. Basîretle verilen fetva, herşeyi yerli yerine oturtur. Aslî durum ile istisnaî durum ve kötülük ile zararlar arasında bir muvazene kurarak şer'î maslahatın bulunduğu tarafı seçer. Bazı hükümlerde, içinde bulunulan şartları değerlendirerek örfü tercih eder.

O halde işleri aslî durumuna döndürmeyi proğramlayan İslâmcı hareket de olayların bir çok meselede dilediği hareket noktalarını serbestçe seçme hürriyetine sahip değildir. Bu kitabın yazılmasında üçüncü sebep budur.

***

Elinizdeki bu kitabın yazılmasının temel sebepleri, yukarıda saydığımız sebeplerdir.

***

Bu kitapta ele alınan birçok konunun, çeşitli kesimlerden bazılarının damarına dokunacağını bildiğimiz halde konuşmayı susmaya tercih ettik. Çünkü -kanaatimizca- susarak onları geçiştirmek, konuşmaktan daha zararlıdır. Özellikle bu suskunluk zamanla gelişecek bazı sorunlara yol açacaksa.

***

Bu kitap fıkıh, tevhid ve tasavvuf gibi ilimleri sonraki çağların bulanıklığından kurtardıktan sonra onları inceleyip öğrenmenin zorunluluğunu açıklama çabasının bir ürünüdür.

Ayrıca usûlü fıkıh ve mantık ilimlerinin okunmasının zarûriliğini açıklamak için yazılmıştır. Bu çalışmanın bir sonucu olarak aklî hükümden, tecrübî hükümden ve şer'î hükümden uzun uzadıya bahsetme ve sağlıklı aklî hüküm ile tecrübî bir hükme ulaşmak için formel ve özel (metodoloji) mantık gerekli olduğu gi-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bi, sağlıklı şer'î bir hükme varmak için de usûlü fıkıh ortaya çıkmıştır.

Ayrıca bu çalışma fıkıh, tasavvuf ve tevhid ilimlerinin ortaya çıkmalarının kaçınılmaz olduğunu delilleriyle isbatlamayı gerektirdi. Çağımızda bu ilimlerin okunup incelenmesi zarûrîdir. Lakin müslüman kendisini hatadan koruyacak bazı malumata sahip olduktan sonra onları incelemeye koyulmalıdır.

***

Bazı kimseler bunun, İslâmcı hareketin düşüncesiyle uyuşmayacağını ileri sürdükleri için böyle bir çalışmaya girmenin; çağımız İslâmcı hareketinin çalışmalarından bir bölüm ve bu hareketin günümüzde ve gelecekte selâmeti açısından bir zarûret olduğunu; ve bu ilimlerde mütahassıslar yetiştirmenin kaçınılmaz bir ihtiyaç olduğunu isbatlamak durumundayız.

***

Mantık konusuna fazla girmeyeceğiz. Çünkü konularından birçoğu mugalatadan başka birşey değildir. Lâkin mutlaka üzerinde durulması gereken bir yönünü izah etmek istiyoruz. el-Akkad, İbn-i Teymiyye'n'n -Allah rahmet etsin- mantıkla ilgili görüşlerini aktarırken güzel izahlarda bulunmaktadır. Şöyle ki:

İmam İbn-i Teymiyye'nin mantık ve cedel ilmine karşı tutumu, İmam Gazzâlî'nin tutumuna benzemektedir. Lakin ona göre mantık, insan aklında mevcut olan bir selikadır. Zekî biri için mantık okumak fuzûlî olduğu gibi geri zekâlı birisinde bu selika ve yetenek yoksa ona da mantık okutmanın yararı yoktur. Mantık konusunda bu görüşe sahip olan bir kimse için, mantığı ilga edip onu haram sayıyor demek muhaldir. Çünkü o, fıtratı ilga etmemekte ve Allah'ın kullarına vermiş olduğu bir terkibi haram kılmamaktadır. Mantık ilmine davet eden cedel âşıklarına karşı çıkan İbn Teymiyye'n'n ki-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

taplarını okuyan bir kimse, onun, sağlıklı bir mantık ortaya koymaktan ve doğru bir mantık metodu uygulamaktan yana olduğunu, bütün yönleri ve bütün uygulamalarıyla mantığı temelinden yıkma peşinde olmadığını görecektir. O, kaide ve sınırları yerli yerine oturtmayan, benzerleri, zıtlarıyla karşılaştırıp kıyası yanlış yerde kullanan ve manaya nufûz etmeden terim ve lafızlar uğruna gerçekleri heba eden mantıkçıların iddialarını iptal etmek için mantık kaidelerini kullanan bir şahsiyettir.

İbn-i Teymiyye, cedelcileri ve terimlerle lafzî tarihlere sap'anan mantıkçıları reddeden risalelerinin birçok yerinde bu metodu izlemiştir. İnsaf sahibi hiçbir kimse onun, delil ve bürhanı haram saydığını iddia edemez. Çünkü kendisinin hüccet ve burhanları delile, karineye, incelemeye, müşahedeye ve mantık meselelerinin bir düzen içerisinde anlatılmasını sağlayan diğer hususlara dayanmaktadır. İnsaf sahibinin söyleyebileceği; İbn Teymiyye'nin haram kıldığı şeyden kasdı, boşboğazlık, cedel ve faydasız safsataya düşkünlüktür.

Bu ise, aklı mantığa hakim kılmak ve onu mantığın tahakkümünden kurtarmaktır. Mantığın aklı, hakimiyetinin altına alıp onu doğru düşünmekten alıkoyması ise, lafızların şekil ve kalıplarının, mana ve cevher hakikatlerine galip geldiği durumlardadır. Bu durumda mantık, aklın başına geçirilmiş bir yular olup mütefekkirlerin bu yulardan kurtulmaları gerekir. Onu boyunlarında taşıdıkları müddetçe serbest ve sağlıklı bir şekilde düşünemezler.

Ayrıca İbn Teymiyye, mantığı bilmediği için ona düşmanlık eden ve mantık kurallarını kullanmaktan âciz olduğu için onu hafife alan biri olarak sanılabilecek kimse'erden değildir. Mantığa büyük bir vukufiyetle hakim olduğu, meseleleri arzedişinden anlaşılmaktadır. Öy-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

le ki, sanki bu konunun mütahassısıdır ve tüm vaktini mantığa harcamış bir uzmandır. Böyle bir zat, ancak mantıkla uğraşanlar ehil kimseler olmayınca mantığın halka zarar vereceğini düşünerek ona karşı çıkmıştır.»

Biz de Gazzâlî ve İbn Teymiyye'nin mantıkla ilgili olarak çizdikleri sınırlar çerçevesinde kalarak mantıktan bahsedeceğiz. Ve bu, çağımız müslümanının çalışmalarından bir bölümünün incelenmesi olacaktır.

Bu kitapta, bu ve buna benzer konularda sekiz tartışmada bulunduk. Öyle sanıyoruz ki çağımız müslümanı için gerekli konular üzerinde durduk. Böylece müslüman, ilmî konularda basîret üzere çalışmalarda bulunacak ve çevresinde olup-bitenlere karşi sağlıklı tutumu takınabilecektir.

Tartışmalar aralıklı mesafelerle yazıldığından okuyucu ayni konunun birden fazla yerde işlenmiş olduğuna şahit olacaktır. Belki de tartışmalar arasında ilginin bazen kopuk olduğunu görecektir. Aslında biz bu tartışmaların bir bütün olarak bazı hedefleri gerçekleştirmesini istedik. Her tartışmada bir hedefe ulaşmayı ve ikinci tartışmada ikinci bir hedefe doğru gitmeyi düşünmedik ve öyle bir düzenleme yapmadık.

Durum ne olursa olsun dileriz ki okuyucu kitaptan dünya ve âhiretine yararlı sonuçlar elde etsin. Yardımı istenecek olan, Allah'tır. Bu kitabın sırf O'nun rızasına muvafık olmasını ve kitabı yararlı kılmasını O'ndan diliyoruz. O, dilekleri işiten ve onlara cevap verendir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BİRİNCİ TARTIŞMA

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Daha önce yayınlamış bulunduğum bir kitabımda iki fıkıhla, yani kebîr ve ekber fıkıhlarıyla ilgili bir kitap vadetmiştim. Kebîr ve ekber fıkıhlarından kasdım; akaid, fıkıh ve tasavvuf ilimleridir. Ayıklanmış olan tasavvuf, fıkh-ı ekber olan akaid ilminin tamamlayıcısı durumundadır. Amelî fıkıh ise, fıkh-ı kebîrdir. Bu iki ilme, metodolojileri durumunda olan ilimler de dahildir. Ancak uzun süren bir teemmülden sonra «el-Âsâs fi'l-Minhâc» serisiyle yetindim ve vadettiğim kitabı çıkarmadım. Bu serinin yeterli olduğuna inanıyordum. Ancak şimdi bu iki fıkhı elinizdeki kitapta münakaşanın kızıştığı bir konu olarak kısaca özetlemeyi tercih ettim. Kitabı da «fi'l-Bina'» serisine ekledim. Çünkü kanaatıma göre, «binâ»dan maksat, bu iki fıkıh açısından İslâmî şahsiyeti ve İslâm toplumunu biçimlendirmektir. Ayrıca bu konuların görülmemezlikten gelinip geçilmelerini de doğru bulmuyorum.

Bu seriden olan «Allah Erinin Ahlâk ve Kültürü» (1) isimli eserimde Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat akaidi ile ayıklanmış tasavvuf ve müctehid imamların mezheplerinden birisinin incelenip okunmasını tavsiye etmiştim.

---

1 — Eser, Türkçeye tercüme edilmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bundan dolayı bazı kardeşlerin tenkidlerine uğradım. Onlara göre bu, çağdaş İslâmcı harekete ters düşen bir davranıştı. Oysa ben sadece bir şarih durumundaydım. Çağımızda bu hareketin lideri imam Hasan el-Bennâ'nın sözlerini şerhedip açıklamıştım. Kaldı ki, kanaatımca mesele ciddi idi ve susulup geçiştirilebilecek türden değildi. Mutlaka yazılmalı ve izah edilmeliydi. Sözkonusu kitabımız da, gerekli olan miktarıyla bir açıklama mesabesindeydi. «Ruh Terbiyemiz» (2) isimli kitabımı da iki fıkhın konularından biri olan ayıklanmış tasavvufa ayırdım. Bu kitabımda Üstad el-Bennânın hareketinin temel özelliklerinden biri olan «gerçek tasavvuf» meselelerini yerli yerine oturtmak istedim.

***

Nassların sözettiği İslâmî düşüncenin bedihiyatından biri, İslâm ümmetinde hakkın sürekli var olacağıdır. Kıyametin kopmasına az bir müddet kalıncaya dek hak üzere bulunan ve onu yüklenenler olacaktır. Onun için tarih boyunca İslam ümmetinde bir an olsun hak kesintiye uğramayacaktır. Onu yüklenenler daima bulunacaktır. Kişinin bunun dışında birşey düşünmesi büyük bir hata ve çirkin bir vehimdir.

O halde çağımız İslâmcı hareketi hiç yoktan var olmadığı gibi çalışmasını da boşuna sürdürmemektedir. Aksine çağlar boyunca süreklidir. İslâm ümmetinin tarihinde hiçbir zaman kesintiye uğramamıştır. Her çağda İslâmı özgün yanıyla yüklenenler mevcut olmuştur. Bu durum âhirzamanda Hz. İsa (a.s.) ininceye kadar devam edecektir. «Ümmetimden kıyamete kadar hak üzere olan ve onun için savaşan bir taife bulunacaktır. Hz. İsa (a.s.) inecek ve bu taifenin lideri ona: «Gel bize

---

2 — Türkçeye tercüme edilmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

katıl» diyecektir. Hz. İsa da kendisine şöyle cevap verecektir: Hayır sizler birbirinize emir olursunuz. Bu, Allah'ın bu ümmete fazileti ve ona değer verişidir. (3)

Farzedelim ki, çağımız İslâmcı hareketi, kendisi ile Peygamber (s.a.v.) arasındaki süre boyunca yaşamış olan müslümanların üzerinde bulundukları yaşayış ve düşüncenin bütününü reddetmiş olsun. Kabul edelim ki durum bu şekilde değerlendirilsin. O zaman bu ne anlama gelir?

O zaman bu hareket, çağlar boyunca İslâm ümmetinin hak üzere olmadığını ve hakkın ortadan kalkmış olduğunu söylemiş olur ki, bu, bir vehimden başka birşey değildir.

Hakem ve ölçü Kitap ile Sünnettir. İslâm toplumunun bütün bireylerinin Kitap ve Sünnetten uzak kaldıklarını da ileri süremeyiz. Aksine, hak ehli daima Kitap ve Sünnetin ışığında hareket edegelmişlerdir.

O halde hak ehli kimlerdir? İtikatta mezhepleri nedir? Fıkhi mezhepleri hangileridir? Seyr ilallahta hangi mezheplere tabidirler? Bütün bu sorulara cevap vermek ve onları mutlaka tanımak gereklidir. İslâmî hareket bunlara karşı gözü kapalı olarak devam ederse, hak üzere olan taifenin bir devamı ve hakkın taşıyıcısı olamayacaktır.

Hiç kuşkusuz çağlar boyunca hakkın taşıyıcısı olduklarını ileri süren pekçok hareket vardır. Acaba bunlar arasında gerçekten doğruluk üzere olan kimdir? Ortada insaf sahiplerince tartışma götürmez bazı gerçekler ve aksiyomlar vardır ki, ancak onlar sayesinde bu soruya yerinde bir cevap bulabiliriz.

Çağımız İslâmcı hareketi, A'dan Z'ye kadar bu meselelerin tümünü bütün açıklığıyla bellemeli ki, yanlış

---

3 — Müslim.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

veya sapık yollara yönelmesin ve sapık bir fırka durumuna düşmesin.

İslâm kültürünün bütününe saldıran kimselerin bulunduğunu söylemiştik. Ayrıca bu saldırıyla birlikte alınması gereken ile terkedilmesi gerekeni, doğru ile yanlışı birbirinden ayırmak da güçleşmiş, mesele, arap saçına dönmüştür.

Kendisini mutezile ile ehl-i sünnet, yahut şîa ile havarîc arasında neredeyse tarafsız sayan bir kuşak yetişti. Hatta öyleleri var ki, neredeyse İslâma mensup fırkalar arasında bir ayırım gözetmeksizin kendi hoşlarına giden görüşleri almaktadırlar. Oysa nasslar bazı fırkaların sapıklığını kesin olarak ortaya koymaktadır. Sağlıklı bir mantık, durumun böyle devam etmesine nasıl rıza gösterebilir.

Üstad el-Bennâ -Allah rahmet etsin- kardeşlerin akaid konusunda bir eser okumalarını görevleri arasında saymış, ayrıca imamlardan birinin fıkhını öğrenip okumalarını istemiş ve dâvâsını da gerçekçi bir tasavvuf olarak vasıflandırmıştır. Peki okunacak akaid ve fıkıh hangisidir? Hangi tasavvuf okunacaktır? Bu soruların cevabını nerede bulabiliriz? Mevcutların, hangisi korunacaktır? İhtiyaç duyduğumuz yollar nelerdir? Bütün bu sorunlar görmemezlikten gelinemez. İşte bu meselelerin yerli yerine oturtulması için bu kitap yazılmıştır.

Kimsenin bizi yanlış anlamasını istemediğimiz için iki fıkıh konularını müstakil eserlerde yazmak istemedik. Onun için «el-Âsas fi'l-Menhec» serisini çıkarmakla yetinmeyi kararlaştırmıştık. Tâ ki bu serinin temel hedeflerinden biri; delillerden hareketle kebîr ve ekber fı-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kıhlarının temel meseleleri nasslardan hareketle izah edilmiş bulunsun. Aynı zamanda müslüman da, ihtilafta makbul olan sınırları tanısın. Onun için «el Âsâs fi'l-Menhec» serisini bu kitabın tamamlayıcısı olarak değerlendiriyor ve fıkh-ı kebîr ile fıkh-ı ekber şeklinde müstakil eserler yazma yerine sözkonusu seriyi bunun yerine geçer kabul ediyoruz.

Çağımız İslâmcı hareketin, miras aldığımız İslâmî ilimler hususundaki görevini özetleyecek olursak: Onları kendilerine bulaşmış olan yabancı unsurlardan ayıklamak, İslamın anlaşılması ve müslümanların ihtiyaçları ile tek hareketin zarûrîliğinin bilinmesi hususlarında tam ve şumullu bir nazariye çerçevesinde onları yerli yerine oturtmaktır. Bunun ise, şeriatın tamamından haberdar, güvenilir malum imamların anlayışlarının ışığında gerçekleştirilebileceği ortadadır. Çünkü araştırmalarında nefsî hevâlarından uzak kalarak en ince meseleleri değerlendirebilenler onlardır. Bunun, İslâmcı hareketin görevleri arasında olmadığını savunanlar vehm içerisindedir. Çünkü o zaman hareketimiz, İslâm ümmetinin, yolculuğunu devam ettireceği dosdoğru yol üzerinde olmayacaktır. Aksine, hatalı ve İslâm ümmetinin bünyesinden kopan, yahut hastalıklı bir organ haline gelen çeşitli sapık fırkaların gittiği yanlış yollardan gitmeye aday bir hareket olacaktır. İşte bu meselenin derinliğine anlaşılabilmesi için bu kitabı «fi'l-Binâ» serisine dahil kıldık. Çünkü bu gibi hususlarda sağlıklı bir düşünceye sahip olmadan sağlam binânın tamamlanması mümkün değildir.

***

Üstad el-Bennâ, kardeşin akaidle ilgili bir kitap okumasını zorunlu görmüştür. Ancak akaidle ilgili kitaplar pek çoktur; eski olanları var, yeni yazılanları vardır. Ay-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rıca bunlardan hiçbiri için hatasızdır diyemeyiz. Üstad el-Bennâ ihtilaflı meseleler karşısında takınacağımız tavrı da belirlemiştir.

Ona göre kardeşin, imamlardan birinin mezhebini iyice öğrenmesi bir zarûrettir. Fıkhî alanda yola çıkmanın başlangıç noktası, kişinin bir fıkıh kitabını okumasıdır. Fıkıhta bir mezhebe bağlanmak, bir başlangıç noktası olarak kaçınılmazdır. Çünkü müslüman, mezheplerin herhangi birinde herhangi bir fıkıh kitabını okumakla, günlük hayat meselelerini ilgilendiren her konuda temel konuları birkaç gün zarfında öğrenme imkânına kavuşur. Böyle davranılmadığı takdirde yıllar geçer, nasıl namaz kılacağını öğrenemez. Öyle hatalara düşer ki, dünyasını da âhiretini de ifsad eder. Dünya ve âhireti ilgilendiren meseleleri ne bilir ve nede onları nerede bulabileceğini kestirebilir. Çünkü pratik hayatın teferruat kabilinden olan birçok meselesi sadece fıkıh kitaplarında mevcuttur. Hatta ahkâm hadislerini şerheden kitaplar bile, temel meseleleri belirtmekle yetinirler. Her mezhepte yazılan fıkıh kitapları ise, neredeyse sayılamayacak kadar çoktur.

Üstad el-Bennâ, ruhî alanda tasavvufî eğitimi zarurî görür. Tâ ki müslüman hakiki tasavvufa ulaşabilsin. Ancak nassalara tam olarak bağlanmak ve onların sınırlarını aşmamak kaydıyla. Bu ise, yanlış unsurlardan arındırılmış bir tasavvufu gerektirmektedir.

İslâm kültürünü ve İslâmî eğitimi tamamlamak için bu tür çalışmalar zarûrîdir. Ama ne garîptir ki, bazı kimseler tarafından, tasavvuf bizatihî batıl imişçesine reddedilmektedir.

Bedihî bir şey münakaşa konusu olunca insan ne diyeceğini şaşırıyor!...

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Acaba müslümanın hak akideyi öğrenmesi ve asırlar boyunca sapık fırkaların düştükleri yanlışları bilmesi gerekmez mi? Okumadığı takdirde bunları nasıl öğrenecektir? Ayrıca, okuyup hakkı bulduğu takdirde ona bağlanması gerekmiyormu?

Acaba müslümanın nasıl namaz kılacağını, nasıl zekât vereceğini, nasıl oruç tutacağını ve nasıl hacca gideceğini öğrenmeye ihtiyacı yok mu?

Alış-verişinde, evlenme ve boşamasında ve diğer hususlarda İslâmî hükümleri öğrenmesi gerekmiyor mu? Fıkıh kitapları olmadığı takdirde bunları nereden öğrenecektir? İşin başında bir imamın mezhebi üzere fıkhî bilgisini almamışsa, henüz başlangıçta binlerce cilt kitabı karıştırmasını ve bu ciltler arasında dağınık halde bulunan meseleleri bir araya getirip araştırmalarda bulunmasını mı isteyeceğiz kendisinden?

Müslüman, mutemed imamlardan birinin mezhebine göre fıkhî bir metni birkaç gün içerisinde okuyup öğrenebilir. İbadet ve muamelat konularında kendisine lâzım olabilecekten daha fazlasını bile öğrenebilir. Böyle haraket etmediği takdirde ise, yıllar geçer ama bedihiyyattan olan pekçok şeyi öğrenemez. Acaba müslüman nefsi, kalbi, aklı ve ruhu konularında birşeyler öğrenme ihtiyacında değil midir? Bütün bunları nasların ışığında İslâmî bir şekilde öğrenmenin yolu, ayıklanmış bir tasavvufu çalışmasını ve onunla amel etmeyi gerekli kılmaz mı?

Bu gibi hususlar müslümanın çalışmasının ve kültürünün bir cüz'ü nasıl olmasın? Buna ancak akaid konusunda müslümanın doğru yoldan uzaklaşmasını isteyen, günlük meseleleriyle ilgili fıkhî meselelerde cahil kalmasını, imân ve ihlâs hakikatlerinden habersiz olmasını dileyen kimse karşı çıkabilir. Ne yazık ki, bu konunun kendisi münakaşa konusu olmaya başlanmıştır. As-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lında bu konuda münakaşaya girişmek bile haddi aşmak olur. Ne yapalım ki, önümüzde başka bir alternatif yoktur. Çünkü bedihiyyattan olan birçok mesele kişilerin kafasında reddedilir olmuştur. Bundan da daha beteri, bazı kimselerin, bu bedîhî şeyleri reddederken görüşlerini, anlamaktan âciz bulundukları bu hareketin ileri gelenlerine nisbet etmeleridir. Oysa bu, işleri yerli yerine oturtmadaki cehalet ve her sözü, kullanıldığı yönden başka yönlere hamletmekten kaynaklanmaktadır.

Garip iddialarda bulunan bazı kimseler vardır.

İtikad, fıkıh ve nasslar ışığında ayıklanmış tasavvufta fırka-i naciye mezhebinden uzaklaşıp onu bir tarafa atmamızı istiyorlar. Lâkin, nereye ve niçin?

Asırlar boyunca müslümanların itikatta imamları, fıkıhta imamları ve tasavvufta imamları vardır. İtikat imamları, Ebu'l-Hasen el-Eş'ârî ve Ebu Mansur el-Matürîdî'dir. Fıkıh alanında imamları ise pek çoktur: Ebu Hanife, Şafiî, Malik, Ahmed b. Hanbel, İmam Zeyd, İmam Ca'fer es-Sadık gibi, Tasavvufta imamları da, Cüneyd-i Bağdadî gibi zatlardır.

Bu imamlar ve benzerleri, kendi ihtisas sahalarında naklin sabit olduğu hususlarda Kitap ve Sünnetten en saf anlayışı takdim etmişlerdir. Onun içindir ki ümmet, yaşayıp göçmüş, yahut hâlâ yaşamakta olan sayısız eğilim ve fırkalar arasından onları kabul etmiş ve sözlerine güvenmiştir.

Şayet Ebu'l-Hasen el-Eş'arî'nin «Makalatu'l-İslâmiyyin» isimli kitabına müracaat edip onu inceleyecek olsan, sapık fırkalara mensup zatların saçmalıklarına şaşacak, bir müslüman nasıl olur da böyle hezeyanlarda bulunur, diyeceksin. İtikad konusunda müslümanları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

koruyup yanlış düşüncelere kapılmalarını engelleyecek saf bir akide takdim etmeyelim mi? Ayni şey fıkıh ve tasavvuf için geçerli değil midir?

⁂

Bu kitabımızda birtakım çevrelerin infialine sebep olacak bazı konular mevcuttur. Onun için okuyucudan ricamız, kitabı bitirmeden hükmünü vermemesi, sonuna kadar sabırla okumasıdır. Bitirdikten sonra hükmünü vermekte serbesttir. Ama mutlaka insafı elden bırakmamasıdır. Okuyucudan ricamız budur. Ayrıca öyle sanıyoruz ki, arzettiğimiz konularda vardığımız her netice insaf sahiplerince kabul görecektir.

Kitabın bölümlerini tûrlar (tartışmalar) ismiyle takdim ettik. Çünkü her bölümde hatalı bir noktaya saldırılmakta ve karşılığında bir doğru sunulmaktadır.

Bazı hususları defalarca tekrarladık. Bir defasında özet olarak anlattık, diğerinde izahata girıştik. Böylece Kur'an'ın metoduna uyarak pekiştirilmeye muhtaç hususları pekiştirdik. Bundan dolayı okuyucunun bizi kınamayacağını umarız.

Öyle sanıyoruz ki, bu kitap, müslüman ferdin ve İslâm ümmetinin şahsiyetinin kurulması konusunda serinin diğer kitaplarıyla eşdeğerdedir.

⁂

Bu kitapla çağdaş İslâm davasının önemli bir meselesine hizmet etmiş olacağımızı sanıyorum. İslâm ilimlerini, kendilerine bulaşmış bulanıklıklardan ayıklamak ihtiyacı doğmuştur. Bu, ayni zamanda İslâmı bir bütün olarak anlamayı ve müslümanların ihtiyaçlarını karşılamayı da yüklenmektir. Aslında Üstad el-Bennâ -Allah rahmet etsin- bu konuda özet olarak konuşmuş ve

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bunun temellerini atmıştır. Ancak kardeşlerin çalışmaları küllî kaideleri açıklama yolunda devam etmiş ve cüz'î meselelere değinilmemiştir. Oysa müslüman küllî kaidelere ihtiyaç duyduğu gibi cüz'ilerine de muhtaçtır. Hep külliyat üzerinde durulduğu için de fıkhî konular ile akaid, seyr ilallah ve ahlâkî davranışlar pek çok kimsenin düşüncesine kapalı kalmış ve bunun sonucu olarak bizden pek çok kimse şâz görüşleri kabul etmeye yahut onları savunmaya hazır hale gelmiştir. Oysa ki bu, asırlar boyunca devam eden ve hadiste gördüğümüz gibi daima bir grup tarafından temsil edilecek olan sahih hak yolu devam ettirmeyle mütenasip değildir. Hadis-i şerifte bir taifenin daima hak üzere kalacağı ifade edilerek şöyle buyurulmaktadır :

«Ümmetimden bir taife daima hak için savaşacak ve hak üzere olacaktır.»

***

Müslümanlar için selefî doğrultuda bir mezhep anlayışı ile yine selefî bir tasavvuf temenni ediyoruz. İlmin, sınırlarını tesbit ettiği ve seyr ilallahın da kendisiyle beraber yürüdüğü bir selefîliği temenni ediyoruz. İfratı bulunmayan bir mezhep anlayışı ve sulûk ile tefrîti bulunmayan bir selefî sünnilik istiyoruz. Bu, ne fetvaya saldırmak ve ne de cahilin, âlimlerin sözlerini uzlaştırması anlamındadır. Biz, geniş ufukluluk, çağı tanıma, âlimlerin görüşlerini hassas ölçülerle değerlendirme ve Kitap ile Sünneti ihata ile birlikte mezhepler fıkhında yahut bir mezhepte fakîh olmayı arzu ediyoruz. Aslında bunların hepsi mümkündür ve daha ötesi, zarûrîridir.

***

Çoğu zaman fetvaya hucûm, ehil olmayanlardan gelmekte ve dolayısıyla beraberinde şer'î hatalar taşı-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

maktadır. Çünkü fetvanın gerekli kıldığı birtakım incelikler vardır ki, her insan bunların farkına varamaz.

Yine çoğu zaman bazı kimseler âlimlerin sözlerini uzlaştırmaya çalışırlar. Oysa bu sözler sarfedilirken birtakım incelikler ve mulahazalar düşünülmüştür ki, ancak mezhep usûlünü iyi bilen kişi bunların farkına varabilir.

Çoğu zaman tek mesele birkaç konuyu ilgilendirir ve fıkhın tamamından haberdar olmayan o meseleyi bütün yönleriyle değerlendiremez.

Yine çoğu zaman fakih olmayan ve ilimde derin olmayan kişi haddi zatında İslâmla ilişkisi bulunmayan fakat İslama nisbet edilen rivayetlere uyar. Âbid olmayan fakihe, selefe mensup fakat kalbi kuru olana ve âbid olup da fıkhi hükümlerden habersiz olana pek çok rastlarız. İşte bütün bunlar tedaviye muhtaçtır.

Lâkin bazı şeyler vardır ki bu isteklerimize engeldir.

Tedâvinin önünde de birtakım engeller vardır. Bu engellerden biri: Fıkıh, akaid, tasavvuf ve metodolojileri hakkında kapsamlı bir çalışmanın zarûri olduğu kanaatinin bulunmayışıdır. İşte bu kitapta bunu anlatmaya çalışacağız.

Engellerden ikincisi: Sonraki asırlarda bu ilimler alanında yapılan teliflerde takip edilen metoddur: Buna bir misal verelim:

Müslüman âlimler yüzyıllar boyunca ve özellikle sonraki çağlarda ifadelerini muğlaklaştırmayı âdet edindiler. Bu hususta dayanakları, ilmin, bu yolla ehlinin elinden çıkmamasını garanti altına almış olduklarıdır. Bundan çıkarılabilecek başka hususlar da vardır. Çünkü ilmi başkasından tahsil ederken, ilimle birlikte âlim-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lerin âdâb, tevazu ve takvalarının da alınmasına sebep oluyordu. Bütün bunlar, ilmin bir âlimden ders olarak tahsili ile ancak gerçekleşebilirdi. Ancak bu, bilgisini aktarmaya hazır bilginlerin bulunduğu; ilme hevesin ve halkta böyle bir şevkin var olduğu çağlarda sözkonusu olabilir. Günümüzde ise bu durum, ilim ve marifet ehlinin önüne konulan bir engel haline gelmiştir.

Yine müteahhir âlimler metin, şerh ve haşiye usûlüne göre eser yazmayı âdet edinmişlerdi. Bunun da, âlimin yaşadığı çağa uygun düşen yanları vardır. Ne var ki günümüzde bu gibi müdahale ve araya girmeler alelâde kişilerin kabul edebileceği bir durum değildir. Her ne kadar bazı çevreler için bunun hâlâ bir gereği var ise de, onu genelleştiremeyiz.

Metin, şerh ve haşiye karışımı neticesinde her ilme, kendisiyle ilgisi bulunmayan meseleler girmiştir. Tek kitapta bazen belağat, nahiv, fıkıh, mantık, akaid, tasavvuf, hikmet, şiir, tarih vs. içiçedir ve karmakarışık durumdadır. Halbuki bu durum, birçok kimsenin kısa yoldan ilim tahsiline engel ve oyalayıcıdır.

Bu ilimlerden her birine, asırların herhangi birinde o asrın kültürünün bir parçası olan ve o dönemde ilgi uyandırmış konular girmiştir ki, bunlardan birçoğu yanlıştır. Bir çevrenin oluşturduğu yahut zarûrî kıldığı ihtiyaçların birçoğu genelde bir mesele karakterine büründürülerek sunulmuştur. Bütün bunlar, çağdaş yeni eserlerin telifini gerekli kılan âmillerdendir. Geçmişte âlimler, genellikle aydın ve kültürlü kesim için yazar, halk tabakası için yazmazlardı. Çünkü okuma-yazma yaygın değildi. Onun için ilimle halk arasında aracılık yapan öğretici ve açıklayıcılara ihtiyaç vardı.

Bu sebepledir ki, eski kitapların bazılarını okuyan kişinin karşılaşacağı ve hissedeceği ilk husus, bu kitapların özel bir kesim için yazıldığıdır. Belki de karşıla-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

şacağı ve hissedeceği en bâriz hususlardan biri de, bu kitapları okumakla aradığını bulamayacağıdır.

Günümüzde ise, kitap anlaşılır olması halinde ondan doğrudan doğruya yararlanabilecekler olur. Bu da çağımızın yapısına uygunluğu olan eserlerin telifini gerekli kılmaktadır. Bugüne kadar bu ihtiyacı gidermek için telifler yapılmaktadır ve bu teliflere hâlâ ihtiyaç vardır. Lâkin... bu ilimlerde eser vermek bir dinlenme ve eğlence vasıtası değildir.

Akaid konusunda eser vermek, birçok meseleyi bilmeyi, onları tartışabilmeyi, onları ilgilendiren yan meseleleri anlamayı, tarihî ve coğrafî bazı konulardan haberdar olmayı ve bütün bunlardan önce nassları ihata ve onlardan herbirini yerli yerine oturtabilmeyi gerektirir.

Tasavvuf alanında eser vermek, amelî seyr ile birlikte fıkıhta kuşatıcı bir bilgiyi ve ele alınan her konuyu iyice kavrayıp değerlendirebilmeyi ve yabancı unsurlardan arındırabilmeyi gerekli kılmaktadır.

Fıkha gelince, hele bu konuda eser vermek daha da zordur...

Önceleri şöyle derlerdi: Bir Hanefiye şaştım, otuz yılda fakih olmuş! Acaba neden?

Çüknü fakihin görevi, hangi mesele olursa olsun; ibadetlerle, muamelatla, hükümle yahut başka herhangi bir konuyla ilgili olsun mezhebin usûl ve furuunun ışığında o meseleyle ilgili fetva vermektir. Daha anlaşılır bir ifadeyle:

Bir kimsenin fakih olarak kabul edilebilmesi için günümüzde anayasa hukuku olarak isimlendirilen hukuk ilkelerini; ticaret hukukunu, devletler hukukunu bilmesi ve bu konularda söz söyleyebilmesi, medenî hukuku kavrayıp bu konuda çözüm önerebilmesi kısacası günümüz hukuk dallarının bütününü kapsayan bilgi-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nin yanısıra ikabet konularını da ihata ederek bu konularda da fetva verebilecek güçte olmasıdır. Ayrıca bütün bunların yanında bir de mezhep usûlüne vakıf olması ve yeni bir sorunla karşılaştığında bu metod ışığında o mesele hakkındaki hükmünü verebilmesi gerekmektedir. Acaba bugün bu çapta kaç tane âlim vardır ve onlardan hangisi ümmetin tabakalarından herbirine uygun düşen eser verebilecek güçtedir? Münasip bir fıkhî eser vermek, kolay bir şey midir?

Çağdaş hukukun bir dalında söz sahibi olabilmek için uzun yıllara ihtiyaç varken hayatın bütün yönlerini kuşatacak bir hukukun mütahassısı olmak hiç kolay olur mu?

Genel olarak İslâm hukuku uzun süreden beri kasden devlet hayatından uzaklaştırılmış bulunduğundan ve bu süre içinde çağdaş hayatın âni değişikliklere uğraması sebebiyle milyonlarca yeni mesele ortaya çıkmıştır. Bu durumda ise, kullanışsız konuların ayıklanması ve yeni meselelerin hükümlerinin belirlenmesi için yorucu bir çalışmaya ihtiyaç vardır. Bu da, çağdaş hukukla kanunlarını ve güvenilir anayasaları etüd etmeyi ve genel olarak mezhepler fıkhıyla bunların uyduğu ve uymadığı noktaları tesbit etmeyi gerektirir. Bunun bir sonucu olarak okuyucu şu anda hakim olan durumla, olması gereken durum arasındaki büyük farklılığı görecektir. Yine çağdaş müslümanın karşılaşması mümkün olan temel sorulara cevap verilmelidir.

Bu, gerçekten yorucu bir görevdir ve hem günümüz ve hem de gelecek için, hem ilim ve hem de fetva için kaçınılmazdır. Ayrıca böyle bir çalışma nafile ve mendûblar kabilinden değil, farz-ı kifaye durumunda olan bir vecibedir. Duyulan ihtiyaç miktarı yerine getirilmediği takdirde ise, ümmetin tamamı sorumludur.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Fetva kolay bir iş değildir. Tek bir mesele beş-on konuyu ilgilendirebilir. Fakih, hukukun bütün konu ve ilkelerini bilmedi mi, fetva vermesi güçtür. Misal olarak tarım reformundan sonra toprak meseleleriyle ilgili bir meseleyi ele alalım. Böyle bir fetva, bazı İslâm bölgelerinde toprak mülkiyetinin aslı ve hakim olmuş çeşitli hükûmetlerle bu hükümetlerin uyguladıkları prensipleri ilgilendirir. Mülkiyetin tesbitiyle ilgili yöntemlerle ilişkilidir. Mal sahiplerini mallarından alıkoyma ve bunun neticesinde ortaya çıkan problemlerle ilişkilidir. Dinden dönme ve bunun mülkiyet üzerindeki etkileri meselesiyle ilişkilidir. Gasb ve gasbedenlerin durumuyla ilişkilidir. İstilâdan sonra toprak üzerinde uygulanmış tasarruflarla doğurduğu sorunlarla ilişkilidir. Ayrıca fetva meselesi, takva meselesi, sonradan iktidara gelenlerin kendilerinden önce iktidarda bulunmuş olanların kararlarını bozmaları ve daha nice mesele... Fıkıh alanında eser vermek öyle kolayca savuşturulabilecek bir mesele değildir. Ayrıca çağımız müslümanı başına gelmiş olan bir müsibet karşısında muhayyer midir ki, bunu görmemezlikten gelsin?

İslâm ümmetinde zaman, mekân ve şahsa münasip fetvayı verebilecek kimselerin bulunması, Allah şeriatında mekruhattan mıdır, yoksa farzlardan bir farz mıdır?

Akaid, fıkıh ve tasavvuf çalışmalarının zarûriliğine inandıktan sonra bu ilimlerde yeni telifte bulunmak kaçınılmazdır.

Sonraki asırların fıkıh kitapları delilden bahsedince çoğu zaman mezhebin delillerinin hepsini nakletmez. Onun için birçoklarında mezhebin kendisinin aleyhinde delil sayılabilecek kusurlar vardır. Akaid kitaplarından pekçoğu bazı meseleleri zikreder ve bu meselelerle ilgili aktarmalar yapar ki, bunlar akaid konusunda delil olabilecek nitelikte değildir. Tasavvuf kitapları ise, sınır-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lamaları belirtmeden duygu meselelerini ele alıp genişletmiştir. İşte bu ve benzeri sebepler bu ilimlerde tedâvinin bir cüz'ü olarak, hastalığa ilâç ve problemlere bir çözüm olmak üzere yeni eserlerin yazılmasını gerekli kılmaktadır.

***

Elinizdeki kitap, tartışmalarında bu hususların zarûriliğine okuyucuyu ikna etmek istemektedir. Çünkü ikna etmek, yola koyulmak için başlangıçtır. Özellikle bu dâvâya bağlı kimselerin yanlış anlayışları sonucunda pek çok kimsenin aksi istikamette olduğu bu dönemde bunun büyük bir önemi vardır. Korkarız bu tür anlayışlar devam ettiği takdirde dâvâ çıkmaza girecek ve bu cemaat Abdulkadir Üdeh gibi bir zat ve «İslâmda Ceza Hukuku» isimli eseri bir daha çıkaramayacaktır.

Yanlışlara kapılmadan kardeşin teenni ile hareket etmesini dileriz. Bu kitap, meseleleri birkaç açıdan tartışacaktır.

***

Ümit ediyoruz ki bu kitap sayesinde, şahsiyetle ilgili tarihimizde meydana gelen kesinti, akide, tasavvuf ve fıkıh meselelerinde son bulacak ve biribirlerini tamamlayıcı mahiyette olan bu ilimler arasındaki acı çatışma ortadan kalkacak ve müslümanın kalb, akıl ve sülûk yönleri sağlıklı düşünceler üzerinde bir arada gelişecektir. İşte o zaman gönül huzuru, kalb rahatı, sağlıklı amelle kaynaşarak bir arada var olacaktır.

Bu kitapla varmak istediğimiz ikinci nokta, meselenin açıklığa kavuşmamış olması sebebiyle boşuna harcanan enerjilerin sağlıklı yöne yönlendirilmesidir. Çeşitli kesimler arasında sürüp giden cahilce tartışmalar, nice saatlerin boşuna harcanmasına yol açmaktadır. Şayet mesele açıklığa kavuşursa bu münakaşaları mâzur gösterecek bir gerekçe kalmamış olacaktır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bütün saldırılar İslâma yöneltilmişken ve dünya bütünüyle bize mezbahalar hazırlarken cehalet ve yanlış anlayış sonucu tatbikattan başka sebebi bulunmayan anlaşmazlıklarla oyalanmamız gerçekten çirkin ve korkunçtur.

İlgiye değer bulunmuş bir konuyu kınanmış bir meseleye hamletmemiz ve onları eşit seviyede tutmamız cehalet ve hatalı anlayıştan başka birşey değildir. Meselâ teşri döneminde Rasûlüllah (s.a.v.), ümmete daha ağır yükler yüklenmesine sebep olur diye gereksiz soru sorulmasından hoşlanmıyordu. Buhari ve Müslim'in rivayet ettikleri bir hadiste Ebu Hüreyre Rasûlüllah'ın şöyle buyurduğunu bildiriyor: «Size ne bıraktıysam onunla yetinin. Sizden öncekileri helâk eden, çok soru sormaları ve peygamberleriyle ihtilâfa düşmeleridir...»

Yine Buhari ve Müslim ile Ebu Davud'un Sa'd (r.a.) tan aktardıkları bir hadiste Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: «Müslümanlar arasında suçu en çok olanlar, müslümanlar için haram kılınmamış bulunan birşeyin, sorusundan dolayı haram kılındığı kimselerdir.»

Gerekli olanın dışında soru sormama sahabe dönemince devam etti. Dârimî, İbnu Ömer'den sorulan bir soruya verdiği cevabı rivayet ediyor: «Olmamış birşey hakkında soru sorma. Çünkü Ömer'in, olmamış birşey hakkında soru soranı lânetlediğini duydum?»

Sonra İslâm yurdunun sınırları genişledi. Her köy ve her şehir bir fakihe, bir kadıya ve bir müftüye ihtiyaç duyar oldu. Bütün müslümanların ihtiyaçlarını karşılayacak kadar ictihadlarına göre fetva verenlerin sayıca yeterli olmaları da mümkün değildi. Bu şartlar karşısında müctehidlerin, vukuu mümkün meselelerde ictihadlarını belirtme yolunu tercih etmeleri tabiîdir. Tâ ki böyle bir mesele vukubulduğunda cevapları kadı ve müftülerin elinde hazır bulunsun. İslâm yurdunun genişle-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mesi ve her yerde yeterli sayıda müctehidin bulunmasına imkân bulunmayışı, müctehidlerin, vukubulan ve vukubulması muhtemel olan meseleler hakkındaki cevaplarını ilim ehline tevdi etmelerine ihtiyaç hasıl olmuştu. Bazı muhaddisler bu yeni durumu ve bu tür ihtiyaçları hazmedemediler. Onun için bu merhalenin ihtiyaçlarını kavrayan müctehidlere saldırmaya ve ihtiyaçları örtbas etmeye kalkıştılar. Belki de bazı muhaddislerin Ebu Hanife'ye saldırmalarının belli başlı sebeplerinden biri budur. Değilse üstadımız Abdulfettah Ebu Gudde'nin tahkik ettiği «Kavaidu fî Ulûmi'l-Hadîs» ismiyle yayınladığı değerli kitabı okuyan, evet bu kitabı okuyan, hadis ilminin diğer müctehidlerin mezheplerinin yararına olduğu gibi Ebu Hanife'nin kurduğu mezhebin de yararına olduğunu görecektir.

Acaba basîretli kavrayışın mantığında buna benzer bir durumda her iki merhale arasındaki ayırımı idrak etmekten uzak durmamız ve neticede ümmetin uzun zamandır aştığı ihtilaf atmosferinde yaşamamız doğru olur mu? Acaba, idrakte bir kusurun bulunduğunu göstermiyor mu? Kusur sahibinin ise, kusurunu anlamak için durumu yeniden gözden geçirmesi gerekmez mi?

Bu misalden hareketle anlıyoruz ki, ihtilafların birçoğunun çözümü, ilim, kavrayış, dikkatli değerlendirme ve işleri yerli yerine oturtmakla mümkündür. İşte kendimiz için ve müslüman kardeşlerimiz için arzu ettiğimiz budur. Kalblerin hak üzere birleşmesi, Allah'ın rahmetinin bir alâmetidir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

«Eğer Rabbin dileseydi bütün insanları muhakkak bir tek ümmet yapardı. Onlar ihtilaf edici bir halde (işte böylece) devam edip gideceklerdir. Rabbinin, rahmetine mazhar ettiği kimseler müstesnâ» (4)

---

4 — Hûd: 118-119.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kimse buradaki ihtilâfın İmam Malik, Ahmet, Şafiî ve Ebu Hanife arasındaki ihtilafa yahut Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer arasındaki ihtilafa benzediğini sanmasın. Bu zatların hepsi Allah'ın rahmetine kavuşmuşlardır ve onlar ancak sağlıklı bakış açılarının ihtilâfı gerektirdiği yerde ihtilâfa düşmüşlerdir. Onun için de ihtilâfları, rahmetin tâ kendisidir. Tâ ki, maslahatın zaman zaman şu veya bu durumda şu veya bu görüşte olduğu meselelerde Ümmetin elinde değişik bakış açıları bulunsun. Nitekim bütün milletler, hukukçu ve araştırmacıların çokluğu ile bir meselede güçlü delillerden kaynaklanan görüşlerin fazlalığını iyilik ve ileriliğe bir alâmet olarak değerlendirir. Bundan ötesi ise, tercih hakkını ilgilendirir ki, İslâm ümmetinde ümmeti ilgilendiren genel uygulamada tercih hakkı, devlet başkanınındır. Fertlere nisbetle tercih hakkı ise, fertlerin kendi kanaatleridir.

Bu kitabı yazmama sebep olan hususlarla kitabın gerçekleştirmesini istediğim hedefler bir arada değerlendirilirse ve burada anlatılanlar Kitap ve Sünnetten kaynaklanan sağlıklı kaidelerin ışığında tesbit edilmiş ve çağdaş davetin stratejisiyle bir uyum içerisindeyse, İslâm binasının tamamlanması uğruna ihtiyaçları idrak etmeyenlerin kınamaları bizi ilgilendirmez. Bizim istediğimiz, Allah'ın rızası ve muhafazasıdır.

Kaldı ki, söyleneceklerin hepsini dinlemeye ve ne olursa olsun hatamdan dönmeye hazırım. Allah'ın izniyle bu benim için pek koy olacaktır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İKİNCİ TARTIŞMA

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İKİNCİ TARTIŞMA

AKLİ, TECRÜBİ VE ŞER'İ HÜKÜM

İslâma göre ancak akıl bulunduğu takdirde teklif vardır. Bu, İslâmda akla dayalı hükmün güvenilir olduğuna delildir. Ayrıca aklın Allah'a varması için kâinatta olup bitenler bir delil olarak değerlendirildiğinden, bu da, sebepler âleminin bir sonucu olan tecrübî hükmün güvenilir olduğuna delâlet etmektedir. Allah Azze ve Celle, Kur'an'la hidayet bulmamızı Rasûlüllah'a itaat etmemizi ve aramızda bir anlaşmazlık ortaya çıktığında Allah ve Rasûlünü hakem bilmemizi ve her konuda emirlerine aldırmazlık etmememizi istediğine göre, bu da, Şer'i hükme mahkûm olduğumuza delildir. Aklî hüküm ve şer'î hüküm, bunların hepsi İslâmda muteberdir. Ayrıca bunların her üçü gerek sorumluluk, gerekse hayatın kurulması yahut ilim ve marifeti gerektiren bir meselede olsun biribirlerini tamamlayıcı durumundadır. Tecrübî hükmü tesbit etmeden, yani sebepler âlemini bilmeden ne bir delil sözkonusu olur ve ne de akıl herhangi bir bilgiye ulaşabilir. Aklî hükmü kabul etmeden de şer'î yapı tam olarak kurulamaz. Bir de şer'î hükme itibar etmezsek bu durumda sorumluluk gerçekleşmez. O zaman sebepler âleminde hikmeti ihmal etmiş ve akıl

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kanunlarına gereken önemi vermemiş oluruz. O halde akıl ve hükümleri, varlık ve kanunları, din ve dinî hükümler üzerinde durmamız gerekiyor:

KÂİNAT VE KÂİNATA HAKİM OLAN KANUNLAR:

Milyonlarca ışık yılına uzanan bu kâinattâ düzensizliğe ve tesadüfe rastlayamazsın. Sünnetullah olarak ifade edilen düzen yahut kanun bu kâinata hakimdir. Kâinat ve kanunları, Allah'ın onları ayakta tutmasıyla vardır. Allah Azze ve Celle'nin isimlerinden biri Kayyum (ayakta tutan), biri de Müheymin (herşeye hakim) dir.

Bu kâinatta hakim olan bir kanunu nasıl tesbit ederiz? Bu kâinatı nasıl tanıyabiliriz? Bunun yolu: Duyular, âlet, gözlem, deney ve akıldır. Duyular ve araçlar yoluyla gözlem yapar, deney ve aklın değerlendirmeleri sonucunda evreni, bütün parçalarıyla, gizli ve açık yönleriyle, büyüğü ve küçüğüyle tanımış oluruz. İnsanoğlu bu alanda bir mesafe katetmiştir ve yoluna da devam edecektir.

İslâmiyet insanoğlundan bu varlığı araştırmasını istemektedir. Yüce Allah şöyle buyurur:

«De ki: Göklerde ve yerde neler, var bakın.» (1)

Yine şöyle buyuruyor:

«De ki: Yeryüzünde gezip dolaşan da Allah'ın yaratıkları yaratmaya nasıl başladığını görün.» (2)

Şayet insan, kâinatın kûnhûne varmak ve onu tanımak için değerlendirme ve araştırmalarla mükellef tutulmuşsa bunun sonucunda ortaya çıkacak sonuçların

1 — Yunus: 101.
2 — Ankebut: 20.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İslâmca mutemet kabul edileceği tabiîdir. Kâinatı araştırmak, kanunlarını bulup ortaya çıkarmak ve neticelere değer vermek, müslümanlarca müesellemattan ve bedihiyyattandır. Eğer bu, gayr-ı müslimlerce birçok çaba ve gayret gerektirmişse, bu, İslâmın faziletindendir. Çünkü henüz başlangıçta İslâmiyet bunu istiyor ve imkân ölçüsünde bunun, insanın bir görevi olduğunu belirtiyordu. Onun içindir ki bazı müslümanlar Rasûlüllah (s.a.v.) den hilâlin durumunu sorup ayın neden önce küçük görünüp sonra büyüdüğünü öğrenmek istedikleri zaman şu âyet inmiştir:

«Sana yeni doğan ayları sorarlar. De ki: «O, insanların faydası için, bir de hacc için vakit ölçüleridir. İyilik ve tâat, evlere arkalarından gelmemiz değildir. Fakat iyilik eden, sakınandır. Evlere kapılarından gelin.» (3)

Burada Kur'an-ı Kerîm kevnî yönden cevap vermeyip dinî hükümlerin terettüb ettiği hikmetten bahsetmiştir. Sözün gelişinden anlaşılan, kevnî yönünü araştırmak size düşmektedir. Araştırın ve neden olduğunu siz bulun. Bu, sizin görevinizdir. Kur'an, size dininizi bildirmek için inmiş ve Muhamed (s.a.v.) de bunun için gönderilmiştir. Hurma ağaçlarının aşılanması meselesinde sahabe, Rasûlülah (s.a.v.) in kendilerine ağaçları aşılama işini terketmelerini emrettiğini anlamışlardı. Bazı rivayetlerde ise, Rasûlüllah (s.a.v.) onlara, dünya işlerini kendilerinin daha iyi bileceklerini haber vermiştir. Maddî yahut dünyevî veya kevnî olaylarda insanın kendisinin araştırmalarda bulunması gerekiyor. Araştırması sonucunda hangi sonuca ulaşırsa o, kabul edilir. Bu sonuç, hayat kanunları, iktisat, siyaset, ictimaiyat, maddî alanlarda olsun, çekim kanunu veya elektrikle ilgili

---

3 — Bakara: 189.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kurallarda yahut başka hususlarda olsun makbuldur. İnsanı sorumlu tutan Allah Azze ve Celle bu hususların hepsini ve başka hususları en ince noktalarına kadar bildiği halde insanı sorumlu tutmuştur. «De ki: Kur'an'ı, göklerde ve yerdeki bütün esrarı bilen Allah indirdi.» (4)

Göklerin ve yerin sırrını bilen Allah, insanı sorumlu tutmuştur. Mükellef tuttuğu ise, herhangi bir kevnî kanunla da çelişki halinde değildir. Kur'an ve İslâmı, kevni müşahede yahut kevnî kanunlarla ters bir mevkide oturtanların yanlışlığı buradan da anlaşılmaktadır. Bu husus hiçbir zaman tartışma konusu olamaz.

Kur'an'ın, kevnî bazı olaylardan sözaçtığı doğrudur. Lakin o, bu kevnî olaylar açısından imana dikkatleri çekmek, insanoğlu henüz onları keşfetmeden bazı kevnî hakikatleri zikrederek insanlara karşı icazını isbatlayıp aleyhlerine delil ortaya koymak içindir. Bunun dışında bazı kimselerin, Kur'an ile kevnî ilimler arasında çelişki bulduğunu ileri sürmeleri büyük bir saçmalıktır. Bu iddiada bulunanlar müslüman olsun veya kâfir olsun farketmez.

İlmî hakikatleri yahut kevnî kanunları keşfetmek için insanın dayanacağı ilimler, kaideler veya istatistik ve denemeler İslâmın istediği şeyler olup o, bunlara karşı tarafsız durmakla yetinmemiş, aksine onları teşvik etmiştir. Çünkü İslâmın bir genel kuralı vardır ve o da şöyledir: «Vacibin ancak kendisi vasıtasıyla tamamlandığı şey de vacibtir.» Birşeye güç yetirme ve müslümanların ona ihtiyacının bulunması, bu vacib oluşu daha da pekiştirir.

İnsanlardan birçoğu, kişinin, kâinat ve kanunları hakkında kayıt ve sınır tanımadan araştırmalarda bulunmasını dine ters, hatta dini ilga etmek anlamına ge-

---

4 — Furkan: 6.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

leceğini sandılar. Oysa bu, İslâm hakkındaki dar görüşlülüklerinin ve cehaletlerinin bir neticesidir. Şayet İslâmı bilmiş olsalardı, onun buna talip olduğunu ve bunun hiçbir zaman ona ters düşmeyip aksine onun bir parçası olduğunu kavrarlardı.

AKIL VE AKLİ HÜKÜMLER :

Ancak şu noktayı bilmemiz gerekiyor: İnsan düşüncesi ve aklı, kevnî kanunu tanıyıp onu keşfetmekle yetinecek midir? Aklın vardığı, kesin netice midir? Yoksa duyuların müşahedesi ölçüsünde bir keşif midir? Akıl, duyuların keşfinin ötesinde daha kapsamlı ve geniş alanlı hükümler koyabilir mi?

Akıl, müşahede ve deney yoluyla kevnî kanunu keşfeder. Lakin bütün kanunları şumullü bir incelemeye tabi tutup başka yargılara varır. Böylece bilinenden hareketle, duyularla deneyin sınırlarının dışında bulunan bazı hususlar hakkında da hüküm verir.

O halde akıl, bir kısmı müşahedeye dayalı ve bir kısmı ortaya çıkan hükümlere dayalı olan başka sonuçlar çıkarır. Bu hükümlerden bazılarına derin düşünme ve inceleme yapmadan varır. Kendisinde var olan birtakım manâlar neticesinde bu sonuç onun için bedihiyattandır. Bu hükümleri verirken düşünme gücünü harekete geçirmek için bir araştırma ve incelemeye ihtiyaç duymaz. Bu hükme varması bedihiyattandır. İki zıt şeyin bulunamayacağı; bir şeyin hem durgun ve hemde hareket halinde olamayacağı bu kabildendir. Böylece aklî hükümler insan bilgisinin kurulması için tecrübî hükümleri tamamlar. Şayet insan değerlendirmeleri, tescil ve kanunları keşfetmekle yetinip aklî hükümler bulunmasaydı. İnsan bilgisi gerçekten sınırlı kalırdı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Meselâ bu durum sözkonusu olmasaydı, tabiat olaylarıyla kanunlarını bilmenin bir sonucu olan tecrübî hükümlere ek olarak aklî hükümler bulunmasaydı müsbet ilimler kulesi kurulamazdı. Tabiat hakkındaki detaylı incelemeler sonucunda akıl prensipleri vucut bulmuştur. Sebebiyet prensibi, aynılık prensibi ve amaçlılık prensibi tabiat konusunda kapsamlı incelemeler sonucu bedihiyat hükmünü kazanmıştır: Her olayın bir sebebi vardır. Birşey kendisinin aynıdır, gayrı değil. vs.. Bu kâinattaki herşey, kâinatın tamamına karşı ve neticede insana karşı hizmetini yerine getirir. Aklî hükümlerin uygulanmasının bir eseri olarak insan, Allah'a imana ulaşmış ve yine bu yolla peygamberleri tanımıştır. İnsan, aklî araştırmaları ve peygamberlerin ona tebliğ ettikleri aracılığıyla Allah karşısında sorumlu olduğunu ve şer'î hükümleri yerine getirmekle mükellef bulunduğunu anlar. Böylece tecrübî hükümlerle aklî hükümlerin yanı sıra şer'i (dini) hükümler de vardır.

Gözlem sonucu varılan konular yani tecrübi hükümler nasıl dini açıdan istenen şeyler ise, sağlıklı akli hükümlerin de dinî açıdan muteber sayılmaları tabiidir. Bu, Allah'ın yüklediği sorumluluğu yahut bu tekliflere karşı hüküm verme konusunda insanın muhayyer olduğu anlamına gelmez. Aklın görevi, ilâhî tekliflere teslim olmaktır. Birşeyin iyi mi, yoksa kötü mü olduğunu din tayin eder. O halde aklî hükümlerden bahsederken, ilâhî teklifin bulunduğu bir meselede beşerî düşüncenin hükmünü değil, bunun dışında kalan hükmü kastediyoruz. Çünkü teklîfi hükme nisbetle beşerî aklın görevi, onu hoş görüp ona teslim olmaktır. Yeter ki hükmün Allah tarafından olduğu kesinlik kazansın. Çünkü daha iyiyi ve doğruyu bilen O'dur. O'nun vereceği hüküm, en güzel hükümdür.

Şer'î hükümler, tecrübî hükümleri ilga etmez: Ak-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sine, onları tamamlar. Sırf aklî olan hükümleri de ilga etmez ve onları da tamamlayıcı mahiyettedir.

O halde tecrübî hükümleri idrak edecek olan, akıldır. Şer'î hükümlere göre o, bu hususlarla mükelleftir ve bu hususlarda varacağı net ve katıksız sonuçlar din tarafından da itirazsız kabul edilir. Ama akıl da, şer'î hükümler alanına giren hususlarda şer'î hükümlere teslim olmalıdır. Şer'î alanda onun görevi, şer'î nassları anlamak ve onların ışığında hüküm çıkarmaktır.

Şer'î nass, tecrübi hükümlerle sırf aklî olan hükümlerin ışığında anlaşılır. Çünkü şer'î bir nassın tecrübî hükümlerle sırf aklî olan hükümlere ters düşmesi mümkün değildir.

ŞER'Î HÜKÜMLER :

Allah (c.c.) Kur'an'ı Rasûlü Muhammed (s.a.v.) e indirdi. İnsanlar da Kitabına uymak ve Rasûlüne itaat etmekle O'na kullukta bulundular. Onun için insanlar, Kitap ve Sünnet ve bunların nassalarının belirlediği sınırlar çerçevesinde onlardan kaynaklanan hükümler vasıtasıyla kulluklarını izhar ederler.

Kur'an'ın tamamı mütevatirdir. Sünnete gelince onun bir kısmı hem lafzen ve hem de manen mütevatir, bir kısmı manen mütevatir ve bir kısmı da mütevatir değildir. Mütevatir olamayan kısım içerisinde sahih, hasen ve zayıf hadisler vardır. Sahih hadislerin bir kısmı ile hasen ve zayıf hadislerin bir kısmı hakkında ihtilaf mevcut olduğundan, bunun bir neticesi olarak bazı hükümlerde de ihtilafa düşülmüştür.

Ayrıca Kitap ve Sünnet Arap diliyle gelmişlerdir. Arap dili ise, manaları geniş ve çeşitli uslûbları bulunan; kinayeden istiareye, mecaze ve teşbihe kadar birçok sanatları olan bir dil olup bu husûsiyetlerinin bir sonucu

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olarak fakihler bazı nassları anlamada ihtilafa düşmüşlerdir.

Hem Kur'an ve hem de Sünnet'te, icma ve kıyasın varlığına delil vardır. Ancak icmaın mahiyeti hakkındaki ihtilaf ile kıyas hakkındaki ihtilafın bir sonucu olarak bazı fıkhî hükümlerde ihtilaflar ortaya çıkmıştır.

Bazı müctehidler İslâm hakkındaki çalışmalarının genelinden şu görüşe varmışlardır: Nassın bulunmadığı yerde maslahat neredeyse Allah'ın şer'î de oradadır. Lâkin maslahatı takdir edecek olan kimdir? Ehlinden olan şûrâ mı, yoksa ilim ve ictihad ehli mi?

Bazı müctehidler ise, açık nass bulunmayan hususlarda şeriatın genel kaidelerinin ışığında hüküm verilir kanaatındadır.

Bu gibi görüşlerde, fıkhî ihtilaflarda etkili olmuştur.

Onun için şerî hükümler birkaç kısımdır:

Dinden olduğu zarûrî olarak bilinen hükümler. Bu hususlarda müctehidler arasında herhangi bir ihtilaf yoktur ve onları hem avam ve hem de havas bilir. Çünkü nassların bir kısmı hem sabit olmaları ve hem de delaletleri yönünden kesindir.

Bazı bilgiler de vardır ki, müctehid imamlar bu hususlarda ittifak halindedir ama bilinmesi zarûrî bilgiler arasında sayılmazlar.

Yine bazı bilgiler vardır ki, müctehid imamlar bu hususlarda çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir.

Bütün bu hükümler şer'î hükümlerdir. Buna göre, Kitap ve Sünnet nasslarının söylemediği, müctehid imamların ictihadlarının sonucu ve bu müctehid imamların herhangi birinin hüküm çıkarma metoduyla ilgili bulunmayan hükümler, şer'î hükümlerden değildir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Davranışların şer'î hükümlerin ışığı altında olması gerekir. Şayet kişi için sağlıklı aklî hükümlerle tecrübî ve dinî hükümler bir arada gerçekleşirse ve kişi bu hükümlerin ışığı altında hareket ederse, basîret üzere hareket etmiş olur. Bu hususların hepsi bir toplumda bir arada yürütülürse, bu toplum hidayet üzeredir. Ama insanlar bu hükümleri biribirine karıştırır yahut bir kısmını uygulayıp diğerlerinin gereğini yerine getirmezse, dinî hükümlerle diğer hükümler konusunda tenakuza düşerlerse, yahut şer'î hükmü nasslardan çıkarma metodunu bilmez veya müctehid imamların ihtilaf ettikleri şer'î bir hükümle aralarında ihtilaf bulunmayan bir hüküm arasında bir farklılık görmez ya da temel prensiplerle cüz'î meseleleri biribirlerinden ayırmazlarsa şu veya bu bozuklukla karşılacaktır demektir.

İşte bu bozukluğun çıkmaması için kıraet ilmi, Kur'an ilimleri ve hadis ilimleri gibi nasslara hizmet eden ilimler ortaya çıkmıştır. Nasslarla ilgili büyük-küçük her mesele üzerinde durulmuştur. Nassların sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi için sarf, nahiv, belağat, müfredat ilimleri geliştirilmiştir. Hüküm çıkarma kurallarının tesbiti için usûl-ü fıkıh ile aklî ile tecrübî hükümlerin bir düzene sokulması için mantık ilmi çıkarılıp geliştirilmiştir. Bütün bunların ışığında da İslâm akaidi ilmi ve fıkıh ortaya çıkmıştır. Ayrıca İslâm akaidinin tadına varılması ve fıkhî hükümlerin ikame edilmesi için de tasavvuf ilmi ortaya çıkmıştır. Bu ilmin asıl hedefi budur. Ama sonra durum değişti. Tasavvuf, akaid ve fıkıh ilimlerini rehber edinmesi gerekirken kendisine uyulan durumuna geçti. Bunun neticesinde de büyük kötülükler zuhur etti.

Çağımız, geçmiş asırlarda ortaya çıkan mahsulun hepsinin mirasçısıdır.

Kimi bu mahsulün hepsine; iyiliklerine de, hatalarına da taassubla bağlıdır. Kimi, herşeye hakkını verip sadece iyiliklerine taliptir. Kimi de hatalarıyla birlikte iyiliklerini de bir tarafa atmak peşindedir.

ÜÇÜNCÜ TARTIŞMA

Aklî hükmün karşıtı bilgisizliktir. Tecrübî hükmün karşıtı da cehalettir. Şer'î hükmün karşıtı ise, cehalet ve hevâdır. Akıl ve deneye gerekli değeri veren, sadece İslâmdır. Şer'î hükümler ışığında insan davranış'ârını düzenleyen ve ona doğru yolu gösteren de odur. Onun için İslâmın karşıtı cahiliyettir. İnsan İslâmiyet dışında bir hareket noktası seçti mi, bu, en büyük cahiliyettir. Ama İslâma inanılır ve uygulamada birçok yerde ondan sapılırsa, bu da, küçük cahiliyettir. Onun için Rasûlüllah (s.a.v.), bir sahabiyi annesinin siyahlığıyla kınayan ve böylece bir hata işleyen Ebu Zerr'e: «Sen öyle bir kişisin ki, sende cahiliyet vardır» demiştir.

İslâmı kabul eden ve ona bağlanan kişi, tamamı bilgisizlik ve hevâ olan cahiliyetten kurtulmuştur. Çünkü artık bu kişi aklî hükümlere hakkettikleri değeri vermekle birlikte tecrübî hükümleri kabul etmekte ve herşeyden haberdar olan Alîm ve Hakîm olan Allah tarafından indirilmiş şer'î hükümlerin ışığında hareket etmektedir. Ama müslüman olmayan kişi, kim olursa olsun böyle değildir. O, ya bazı aklî hükümleri işletmemekte veya onlara uymamakta, ya da tecrübî hükümlerin bazısına uymamakta ya da arzularına uymaktadır. Bütün bunların başlangıcı, cehalet ve hevâdır.

*
**

Ne yazık ki bu dünyada cahiliyete mensup olmayan, yani hareket noktası cehalet ve hevâ olmayan müslüman, evet böyle olması gereken müslüman, genelde öyle durumlara maruz kalmıştır ki, hasta duruma düşmüştür. Fikriyle, davranış ve tutumlarıyla... Allah'ın dinin lehine olması gereken müslüman, aleyhine delil durumuna düşmüştür. Allah Teâlâ'nın şu sözleriyle sakındırmak istediği işte budur :

«Ey iman edenler, Allah'tan korkun. O'nun Peygamberine de iman edin ki (Allah) size rahmetinden iki kat pay versin. Sizin için yardımıyla yürüyeceğiniz bir nur lutfetsin, Sizi yarlığasın. Allah hakkıyla yarlığacı, çok esirgeyicidir. Ehl-i Kitap hakikaten Allah'ın fazlu kereminden hiçbir şeye nail olamayacaklarını, muhakkak bütün inayetin Allah'ın elinde bulunduğunu, onu (ancak) dileyeceği kimselere vereceğini bilmedikleri için mi (küfürde inad ediyorlar?) Allah büyük fazl (u kerem) sahibidir.» (1)

Yani Allah'tan sakının ve Rasûlüne inanın... Tâ ki kendilerine kitap verilenler Allah'ın üzerinizdeki faziletini bilsinler. Başkaları müslümanın durumuna bakarak, aleyhlerindeki delili görsünler. Yüce Allah, yolunu tıkamaktan bizleri sakındırarak şöyle buyuruyor: «Yeminlerinini aranızda hile ve fesat konusu edinmeyin. Çünkü sapa-sağlam yerleştikten sonra ayak öyle bir kayar ki! Allah'ın yolundan saptığınıza karşılık, (dünyada) fenâ azap tadacaksınız (Âhirette de) hakkınız (daha) büyük bir azaptır.» (2)

Allah'ın dininin lehine hüccet olması gereken müslüman, ya anlayışında, ya davranışlarında, ya da akli, ilmi, siyasî veya ahlâkî yönden geri durumda bulunan

---

1 — Hadid: 28-29.
2 — Nahl: 94.

toplumundan dolayı çoğu kez bu dinin aleyhine delil olmuştur.

Onun için Kitap ve Sünnette ortaya çıkan İslâmî hükümlere ve sağlıklı bir anlayışa kavuşmak için Arap dili ilimlerine, Kitap ve Sünnetten sağlıklı hükümler çıkarabilmek için hüküm çıkarma metodlarını inceleyen usûl-ü fıkha, aklî, tecrübî ve şer'î ilimlerden her birini yerli yerine oturtabilmek için gerekli olan ilme yeniden dönmeliyiz. Ayrıca bu ilimden kaynaklanan ilimleri yeniden incelemeliyiz. Tâ ki, saf bir inanç ve ahlâka kavuşalım. Bu ilimler ise, akaid, fıkıh ve tasavvuftur. İşte bu ilimlerin tümü hatadan ve kendilerine karışmış yabancı unsurlardan arındırılmalıdır. Bu kitapta üzerinde durmak istediğimiz de budur. Okuyucu yavaş yavaş bunun bir zarûret olduğunu kavrayacaktır. Fıkha, «el-Fıkhu'l-Kebîr» ismini verdik. Nitekim akaid için önceden «el-Fıkhu'l-Ekber» ismini vermişlerdir. Ayrıca tasavvufu da bu ilmin bir bölümü olarak değerlendirmişlerdir. Hiç şüphesiz tasavvufun temelleri, bu ilimlerin kapsamı içerisindedir.

Aklî, tecrübî ve şer'î hüküm konusuna dönmüşken bu incelemenin gerekliliğini görelim :

İslâm düşüncesinde aklî hüküm, şer'î hüküm ve tecrübî hüküm şeklinde bir isimlendirme ve sınıflamanın yapılması ve bu hükümler arasındaki ilkeleri belirleyerek onların biribirleriyle olan ilişkilerinin ortaya konması insanlığın düşünce tarihinde gösterebildiği en büyük sıçramalardan biridir. Bu sıçrayış, insan aklının ulaştığı en büyük ilerlemedir. Onsuz beşerî hayatın sağlıklı bir şekilde kurulması mümkün değildir. Bazı müslümanların, geçmiş alimlerin hizmet ettiği bu doruktan yararlanmamaları hüzün vericidir. Bu, onların gerek aklî hükümlerde, gerek tecrübî hükümlerde ve ge-

rek şer'î hükümlerde korkunç düşüşlerle karşı karşıya kalmaları sonucunu doğurur. Bu, başlangıcı itibariyle küçük ama sonuçları itibariyle büyük ve dallı-budaklı bir konudur. Bu konuya nereden girilirse girilsin söylenebilecek çok söz vardır ve ne kadar konuşulursa da söylenmesi gerekenden daha azı söylenmiş olur. Aklî hükümlerle şer'î ve tecrübî konuların ana sınırlarının yitirilmesi evrensel musibetlerdendir. Kaldı ki, müslümanlar açısından bu musîbet daha büyüktür.

Kötü anlayış ve şer'î hükmün nereden ve nasıl kaynaklandığını bilmemekten dolayı müslümanların şer'î hükümden uzak davranışlar içerisinde bulunmaları, çağın en korkunç hastalıklarındandır.

Bazı müslümanların tecrübî hüküm meselesini bir tarafa atmaları, onları, çağın çok gerisinde bırakmış ve temelde aklî prensiplerin unutulmasına sebep olarak düşünce hayatını bazı müslümanların indinde köreltmiştir. Müslümanlar için bu meseleye şuurlu bir şekilde dönmekten başka bir alternatif yoktur. Belki de akîde fıkıh meseleleri, bu meselelerin pratik olarak uygulandıkları en büyük alandır. Bu konunun vuzuha kavuşması için birkaç mulahazayı serdetmek istiyoruz:

B i r i n c i s i : Çağımızda müslüman kuşaklar gerek anlayış ve gerek tatbikat, gerek yöresel ve gerek devletlerarası siyasî tutumlarda birbirlerinden uzak iki yol izlemektedir;

Birinci yol: Gerçekçi olduklarını iddia eden ve bu bahane ile İslâmı ve müslümanları hiçe sayanların yoludur. Onlar için ne inançta, ne tatbikatta, ne ahlâk ve davranışta, ne eğitimde ve ne de siyasî tutumlarda İslâma yer vardır.

İkinci yol ise, İslamı ve onun nasslarını nazarî olarak bilen lakin gerek tatbikatta, gerek ahlâk ve davra-

nışlarda ve gerek siyasî tutumlarda bu nazarî bilgileri çağdaş bir anlayışla uygulama gücünden mahrum olanların yoludur. Bunlar da İslâmın ışığında ve onun metoduyla nazariyeleri uygulayamazlar.

Birinci yolu izleyenler Allah'ın müslümanlara bahşettiği ve her zaman ve mekânda İslâmın uygulanabilirliliğini sağlayan, ondaki esnekliği istismar ederek İslâmı tümüyle ortadan kaldırmaya gayret edenlerdir.

İkinci gruba ise, Allah'ın dini ve emirleri hususunda katılık hakim olmuş ve bu din konusunda esnekliği kabul etmeme duygusu o kadar ileri gitmiş ki, bunu da aşarak İslâmın kendi emri olan iyi davranış, şartlara uygun şekilde hareket etme ve çağın ihtiyaçları gibi meseleleri de işlemez hale getirmiştir. Öyle ki, onlar için ruhsat ve azimet, ihtiyarîlik ve mecburîlik, normal durumlarla anormal durumlar, normal şartlarla istisnaî şartlar diye birşey yoktur. Kimi müslüman bunları görmezlikten gelirken, kimi de başka hususları görmezlikten geliyor.

Müslüman nesillerin çoğu, bu iki görüşe saplandıkları için İslâmiyet boşlukta kalmıştır. Ne uygulanmaktadır ve ne de reddedilmektedir. Hatta birinci görüşe sahip olanların çoğu bile müslüman olduklarını iddia etmektedir. Şer'î hükmün ne olduğunu, şer'î hükümlerin nasıl çıkarıldığı ve kaidelerinin ne olduğunun bilinmemesi bu duruma etki eden âmillerdendir.

Hiç şüphesiz yozlaşmanın sebebi, başka hataların kaynağı olan hatalı anlayıştır. İkinci derecede de kötü uygulama gelmektedir. Herhangi bir baskıdan dolayı İslâmın bir kısmından fedakârlıkta bulunmamızın mümkün olduğu anlayışına kapılmak yanlıştır. Başkalarıyla ilişkilerimizde daima menfî olmanın temel bir kaide olduğunu anlamak da yanlıştır. Kişinin kamuoyuna önem

vermemesi, hatta toplumsal gözetimde sakıncalı bir duruma düşülse bile kamuoyunun hesaba katılmaması yine yanlıştır. Günlük davranışlarımızda her meselede kuru ve katı olmamız gerektiğini düşünmek de yanlıştır ve cahilce bir davranıştır.

Müslüman liderlerden birinin, dünya kamuoyunu gözetmek yahut kâfirlerin gönlünü almak bahanesiyle zulüm olarak müslümanlara karşı kâfirlerin yanında yer alması hem yanlış bir anlayış, hem de yanlış bir davranıştır. Herhangi bir müslümanın, müslüman olmayan komuşusuna eziyet vermesi de hatalı bir uygulamadır.

İşte bu gibi anlayış ve uygulama hataları İslâmın boşlukta ve muallakta kalmasına sebep olmaktadır. Herkes İslâmı iddia etse de... Bütün bunlar, şer'î hükmün ve kurallarının ne olduğunun bilinmemesinden kaynaklanmaktadır.

İlim ve nasslara sırt çevirerek bu tür yanlış anlayışla hatalı tatbikat bir araya geldiğinde ve bu da İslâmın adına yapıldığında müsibet daha da büyür. Şu anlatacaklarımız daha dikkatlice değerlendirilmeli ki, konunun boyutları gereğince kavranabilsin.

a — İslâma göre gerek lâfız ve gerek anlam yönünden mütevatir olan lâfızlarla sahih ve hasen senedle rivayet edilen sünnetin uygun düştüğü hususlar alınıp onlara inanılır. Ameli hükümlerde, mütevatir, sahih veya başkası ona muhalefet etmediği takdirde hasen senetli nasslarla amel edilir. Şayet başka bir nass hasene ters düşerse o zaman tahkik, tercih ve tevekkuf sözkonusu olur. Ama senedi zayıf ve mânâca merdud bir nassla karşılaşırsın. Sonra bakarsın ki bazı müslümanlar onu alıp akaidlerini üzerine binâ etmişler. Bunun sonucunda diğer müslümanlarla aralarına bir sınır çizmişler ve İslâmın tamamını bu açıdan değerlendirmeye tabi tutmuş-

lardır. İşte o zaman Allah'ın dinini nasıl dar kalıplara sıkıştırdıklarını anlarsın. O zaman mesele gittikçe bir müsibet halini alır. Bakarsın ki, inandıkları ne bir âyettir , ne bir hadistir, hatta imamlardan herhangi birinin sözü bile değildir. Kitaba da, Sünnete de ters düştüğü gibi ilme de terstir. Ve bakarsın bunu Allah'ın dini olarak kabul etmişler ve bu konuda tartışmaya gireni bile sapık ilân etmişlerdir. Ne büyük bir müsibet ya Rabbi...

Bazıları iddia eder ki, bitkileri yeşerten ve yaratıkların kendisiyle hayat bulduğu yağmur buluttan değil, göktendir. Allah'ın melekler için mesken olarak kıldığı gökten. Müminlerin ruhları da, yağmurun kendisinden geldiği göğe yükselir. Cennet yine oradadır.

Kaldı ki zamanımızda insanlar atmosfer tabakasını aşmış ve bulutların yukarısında bir damla olsun yağmurun bulunmadığına şahit olmuşlardır. Ayrıca Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: «O, rüzgârın sıkıştırdığı bulutlardan şırıl şırıl su indirdik.» (3)

Yine şöyle buyurur: «Şimdi içmekte olduğunuz suyu söyleyin bana. Onu buluttan siz mi indirdiniz, yoksa indiriciler biz miyiz.» (4)

Allah yine şöyle buyuruyor: «Allah rüzgârları salıverip de bulutları harekete getirmekte olandır. Derken biz onu ölü bir toprağa sürüp onunla yeri, ölümünün ardından canlandırmışızdır. İşte (ölülerin) dirilmesi de böyledir.» (5)

İşte burada nasslar tecrübî hükümle uyum halindedir. Bununla birlikte aksini savunanlar vardır. Meselenin aslı şudur: Bazı müfessirler Emevî kimyager Halid b. Yezid'den naklederek derler ki: Yağmur iki çeşittir. Biri,

---

3 — Nebe': 14.
4 — Vakıa: 68-69.
5 — Fâtır: 9.

buluttan gelenidir ki, onun hiçbir şeye faydası yoktur. Diğer yağmur ise, göktendir ve faydalı olan; bitkileri sulayan, varlıkları dirilten işte budur. Ne müfessir, ne muhaddis, ne müctehid ve ne de İslâm bilgini sayılan Halid'in bu sözü, sarih nasslara ve gözleme ters olduğu halde İslâm olarak ileri sürülmüş ve onu reddeden görüşler de bazı kimseler tarafından sapıklıkla nitelenmiştir.

Bu gibi iddialar gerek aklî, gerek şer'î ve gerek tecrübî hükmün ve bunların biribirleriyle olan ilişkilerinin tanınmaz duruma düşüp yitirilmelerinden dolayı değil midir?

Aklî, şer'î ve tecrübî hükümlerle bunların biribirleriyle olan ilişkilerinin yitirilmesi sebebiyle bu ve buna benzer binlerce hata işlenmektedir.

Yukarıda değindiğimiz Allah'ın dininde esneklik mesele'er'ndeki hatalı anlayışı, tecrübî yargılara aykırılığı, yahut inancı sağlıklı olmayan temellere oturtma gibi hususları düşünecek olursak, bunun, nassları anlama metodunun veya hangi nassları alıp onlardan nasıl hüküm çıkarılacağının bilinmemesinden kaynaklandığını göreceksin. Acaba bütün bu hususları okumuş ve incelemiş olan bir kişi, örneklerini verdiğimiz böyle hata ve vehimlere düşer mi?

Katılık ve esneklik karşısındaki tavır ile aklî, şer'î ve tecrübî hükümlerin yitirilmesinin doğurduğu sonuç açısından meseleye baktığımızda kebîr ve ekber fıkıhlarıyla metodolojilerinin incelenmesi zarûretini idrâk edebiliriz.

Kisi fıkıh kitaplarını incelediği takdirde amelî olarak siddet göstermesi gereken meseleler i'e esnek davranması gereken veya davranması caiz olan meseleleri bilir. Böylece havatın bütün meselelerinde ifrat ve tefritten uzak kalabilir.

Şayet fıkıh usûlünü okuyacak olsa, yaygın birçok hatalarla öldürücü vehimlerden korunmuş olur. Nassların nasıl yerinde kullanılacağını bilir. Hatalardan uzak durur. Hatta muhaddisler bile araştırmalarının pekçoğunda usûlcülerin ulaştıkları sonuçlara dayanırlar. Meselâ haber-i vahid karşısında takınılacak tavır gibi. Muhaddis bu gibi bir meselede takınılacak tavrı, usûlcülerle müctehid imamların sözlerine dayanarak izah eder.

İs'âm ilimlerinden her biri diğerine yardımcı olur. Hepsinin bir araya gelmesinden kemal doğar.

***

Aklî hüküm ile, tecrübî ve şer'î hükme dönelim. Çünkü bu mesele Allah'ın dininde ve hayat vakıasında önemli bir yer işgal etmektedir. Ayrıca konumuzla da yakından ilgilidir.

Tam bilgiyi elde etmenin yolu, deney, gözlem veya sırf akıl yahut şer'î nasstır. Çünkü bilgi, bir hükme varmaktır. Hüküm de kısımlara ayrılır: Şer'î hüküm, aklî hüküm ve tecrübî hüküm.

Tecrübî hükme deney, değerlendirme ve gözlemle ulaşılır. Tecrübî hükmün idrak edilmesi için akıl kaçınılmazdır. Mücerred aklî hükme ise, mücerred akıl ile ulaşılır.

Şer'î hükme gelince, bunun bir kısmı akaidi, bir kısmı amelî hükümleri ve bir kısmı da ruh, kalb, şuur, ahlâk ve adâbı ilgilendirir.

Akaid konusunda ulaşılan hükümlerin yolu bazen sadece akıl olur, nass da ona muvafakat eder. Bazen de sadece nass olur, akıl onu reddetmez. Amelî hükümlere ulaşmanın yolu ise, Kitap ve Sünnet nassları yahut icma veya kıyastır. Tasavvuf alanındaki hüküm-

lere varmanın yoluna gelince, bu da nass, nassın tatbiki bir de akaid ve fıkha bağlı amelî tecrübedir.

Deney, gözlem ve değerlendirme ile ulaşılan sınırların anlaşılması, aklın sınırlarının bilinmesi ve nassların sağlıklı bir şekilde kavranması mutlaka gereklidir. Bütün bunların ışığında da akaid, tasavvuf ve fıkıh ilimleri ortaya çıkmıştır. Fıkıh ve tasavvuf ilimlerinin hassas kurallarla tesbit edilmesi için usûl-ü fıkıh ve tasavvuf ile diğerlerinin hassas kaidelere dayandırılması için de akaid ilmi doğmuştur. Akaid ilminin duyarlı kaidelerle tesbiti için de Yunan mantığının geliştirilmesiyle teşekkül eden İslâmî mantık ortaya çıkmıştır.

***

Müslüman, akıl ve kanunlarına gereken değeri verdiği gibi deney, gözlem ve incelemeye ve bunlarla ulaşılan kesin sonuçlara da gereken değeri verir. Bunlara, kendi alanlarında söz söyleme hakkını tanır. O, tüm hayatında, gerek Allah ile olan ilişkilerinde olsun, gerek insanlarla olan ilişkilerinde olsun bağlanacağı kaidelere nasıl ulaşılacağını bilir. Sadece bilgili müslümandır, herşeye hakkını veren...

Bu konuların İslâmda ufukları pek geniş olup en uygun ve nihaî sınırlarla kaidelere bağlanmışlardır. Aslında bu, Kur'an'ın varlığının bir neticesidir. Çünkü dosdoğru yol, odur. İki noktadan geçen en kestirme yoldur o. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Gerçek bu Kur'an (İnsanları öyle bir şeye (yola) doğrultup götürür ki o, en âdil ve en doğru yoldur.» (6)

İnsanlık, kendisini sorumlu tutacağı ve karşılıklı ilişkilerde izlenecek yolu araştırmakta ve bunların hepsinde hatalara düşmektedir. İnsanlardan pek çoğu, de-

---

6 — İsra: 9.

neye dayalı meselelere heves ederek akıl meselelerî ile aklî hükümleri unutmaktadırlar. Pek çoğu da, dinî konularda söz söyleyince sebepler âlemini akıllarına getirmezler. Lâkin İslâm, aklî hükümlerle tecrübî ve şer'î hükümlerin doğru bir şekilde kavranmasını isteyerek herşeyin yerli yerine oturtulması için çalışır. İnsanî davranışlarda bağlanmanın yolu şer'î hüküm, sonra da şûrâdır. Aklî hükmün yolu, prensip ve kurallarına bağlı kalmak kaydıyla aklın kendisidir. Tecrübî hükmün yolu ise, deney ve gözlemdir. Şer'î hüküm hiç bir zaman aklî yahut tecrübî hükümle çelişmez. Tecrübî hüküm de aklî hükme ters düşmez. Şer'î hüküm, aklî ve tecrübî hüküm üzerinde sağlıklı binayı kurar. Akla yön verir. Deney ve gözlemi doğrular. Bunlar üzerine oturacak sağlıklı binanın nasıl kurulacağını öğretir.

Deneye dayalı meselelerde müslüman ile kâfir arasındaki fark, kâfirin sadece dış görüntülerle yetinmesi, müslümanın ise, dış vakıaları tesbitten sonra bunların neye işaret ettiklerini araştırması ve ardındaki ufukları keşfetmeye çalışmasıdır. Meselâ psikolojik alanda, önce vakıayı tesbit eder, bunun neye işaret ettiğini araştırır ve ardındaki ufukları keşfetmeye çalışarak kişinin iç âleminde ortaya çıkan uyarma, hatırlatma, keşif, şuur gibi tezahürlerle kâfirin ilgilendiği meseleler üzerinde durur. Bunları tesbit etmekle birlikte müslümanın kendine has başka araştırma alanları da vardır ki, sadece kendisi bu noktalarda sağlıklı sonuçlara ulaşabilir; Nefis nedir? Onu kim yaratmıştır? Akıl, kalb ve ruh ile ilişkileri nelerdir? Bu nefis ile hayvanî nefis arasındaki fark nedir? İşte bütün bu sorulara sadece müslüman sağlıklı cevaplar verebilir. Çünkü İslâmda tecrübî hü-

kümlerle birlikte aklî ve şer'î hükümler de makbuldur ve bu sorulara sağlıklı cevap verebilmek için bunlara ihtiyaç vardır.

Kâfirin tabiat kanunlarını tesbiti gibi müslüman da onları tesbit eder. Kâfir nasıl akıl prensiplerini kabul ediyorsa müslüman da onları kabul eder. Lâkin kâfir bu prensiplere gereken önemi vermez ve onları yerli yerinde kullanmaz. Müslüman ise, onları kendi alanlarında kullanır. Sebebiyet prensibine ve diğer aklî prensiplere gereken değeri vererek onları alanlarında işletir. (7) Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Onun için sen bizim zikrimize arka çeviren, dünya hayatından başkasını arzu etmeyen kimseden yüz çevir. Onların ilimden erebildikleri son sınır işte budur.» (8) Müslüman ile kâfir arasındaki fark, kâfirin, dünya hayatının dış görüntüleriyle yetinip orada durması, müslümanın ise, bunları tanımakla birlikte bu sınırda durmamasıdır. Bütün bunlar müslümanın şer'i, aklî ve tecrübî hükümleri tanımasının bir sonucudur.

Bu iki misalden hareket eden müslümanın indinde aklî, tecrübi ve şer'î hüküm meselesinin açıklığa kavuşması sonucunda ortaya çıkan geniş ufukları idrâk edebiliriz. Müslümanların, bütün bunların kapsam ve sonuçlarını tanımaları ise, ancak şu beş ilmi bilmeleriyle mümkündür: Üsûlü, fıkıh, islâmî mantık, fıkıh, akaid ve ayıklanmış tasavvuf.

Her defasında üstüne basa basa belirttiğimiz gibi tekrar ediyoruz ki, Müslümanın, Kitap ve Sünnet çalışmalarından payını alması ilk temeldir ve bu, anlattıklarımızla bir çelişki teşkil etmeyip aksine bunların ta-

---

7 — Bu isimlendirmeler hususunda bazı mülahazalar vardır ki, burada bunlar gözönünde bulundurulmalıdır.

8 — Necm: 29-30.

mamlayıcısı durumundadır. Kaldı ki bu ümmetin dünyadaki uzun hayat seyri ancak bu şekilde kemale ulaşabilir.

Sahabî, doğal yeteneği ve manaları bu yetenekle anlaması sebebiyle nahiv, sarf, ve belağat gibi ilimleri bilmeye ihtiyaç duymadığı gibi daha sonra gelen müslümanın ihtiyaç duyduğu birçok şeyi öğrenmeye de muhtaç değildi. Çünkü ihtiyaçlar zaman ve mekâna göre birtakım değişiklikler arzeder. Her çağın kendine göre yolaçtığı birtakım sorunları vardır ve müslüman bunlara cevap arayıp bulmak durumundadır.

Ortada akıl vardır... Din vardır... Ve kâinat vardır...

Kâinat kanunlarını keşfeden ve dini tanıyan akıldır. Yine tecrübî hükmü idrâk eden de odur.

Bu aklın mahiyeti nedir? Yapısı ve prensipleri nelerdir? Tecrübî hükmün kuralları nelerdir? Din, nedir?

İşte bu soruların hepsine sağlıklı cevabı sadece İslâmda buluyoruz ki, İslâm düşüncesiyle inkârcı düşünce arasındaki fark burada yatmaktadır. Akıl konusu ile aklın prensipleri ve bu prensiplerden kaynaklanan hususlarda da durum aynıdır. Bazı meselelerde ortak hükümlere varırken müslüman ile kâfir arasında ortak noktaların bulunması normaldir. Bu sebeple hem müslüman ve hem de kâfirlerde mantık ve deneye dayalı hükmün kuralları gibi ortak ilimlerin mevcut olması tabiîdir. Ancak diğer ilimlerde çok büyük farklılıklar mevcuttur.

Ayrıca görüyoruz ki, akıl ile prensipleri konusunda en mükemmel cevabı Kur'an-ı Kerim vermekte ve yine Kur'an-ı Kerim tecrübî hükümle şer'î ve aklî hüküm-

lerin sınırlarını tanımamızı sağlamaktadır. Onun bütün bunları bize açıklaması, bizi onlarla sorumlu tutarak özendirmesi ve bununla birlikte âyetlerinin insan için gerekli olan konuların genelini kapsaması, evet yalnız bu bile, bu dinin Allah'ın dini olduğuna yeterli delildir. Ayrıca bu noktadan hareketle bu anlamları kavrama ve onları pratiğe aktarma hususundaki kusurumuzdan, bunlardan herbirine gereken değeri vermediğimizi anlıyoruz. Böylece Allah'ın yükselmemizi emrettiği en üst zirvelerden, bulunmamamız gereken seviyeye düştüğümüzü de idrâk ediyoruz. Tam anlayışın onlarla gerçekleşeceği beş ilmin tedris edilmesine taraftar olmayanlara diyoruz ki: Asırlar boyunca Kur'an ve Hadis nassları konusundaki çalışmalar, değindiğimiz ilimleri iyice hazmedip inceleyenler tarafından bize takdim edilmiştir. Şayet bu ilimleri incelememiş olsalardı, bize vermek istediklerini takdim edemezlerdi. Onun için zikrettiğimiz beş ilimden kaçanlar ve onlara yanaşmayanlar iyi düşünsünler.

İslâmın tarifine göre aklî hüküm, «tekrara ihtiyaç duymadan, yahut başkasının hükmü sözkonusu olmadan bir hususta dolayı bir şeyi isbat ya da reddetmektir.»

Bu, soyut aklî hükmün tarifidir. Tekrara dayalı olarak verilen aklî hüküm, haddi zatında tecrübî hükümdür. Başkasının koyduğuna bağlı olarak verilen hüküm ise, şer'î yahut geleneksel veya beşerî hükümdür.

O halde tecrübî hüküm, duyulara dayalı olarak iki şey arasındaki ilişkinin tekrar vasıtasıyla isbat yahut reddedilmesidir.

Usûlcülerin istilahına göre şer'î hüküm, talep, muhayyerlik veya red açısından mükellefin fiillerine dair Şâri'in hitabıdır. Fıkıhçıların istilahına göre ise, vücûb,

haramlık veya ibaha gibi Şâri'in hitabının akıl üzerinde bıraktığı etkidir.»

Ayrıca bir de örf ve âdete dayalı hüküm vardır ki, bu, halk arasında geçerli olan özel yahut genel örften kaynaklanan hüküm olup günümüzde beşeri hukuk olarak isimlendirilmektedir. Halk onu, kendisi yahut başkaları için hukuk kuralı olarak kabul etmiştir.

Müslüman, yasama konularında sadece, Allah'ın hükmünü kabul eder. Bu hükme, Şari'in kabul ettiği usûl çerçevesinde Kur'an-ı Kerim, Sünnet, kıyas, icma, mesalih-i mürsele veya sahih örf... yahut istihsan veya istishabla varılır.

Müslüman, aklî meselelerde selîm aklın sağlıklı hükümlerini kabul eder. Deney, gözlem ve incelemelere dayalı meselelerde de tecrübî hükümleri kabullenir. Ona göre tecrübî hükmün şer'î bir hükümle çatışması mümkün değildir. Aklî bir hükmün şer'î yahut tecrübî bir hükümle çatışması da mümkün değildir. İnsanlar arasında herşeyi yerli yerine oturtabilen sadece müslümandır:

1 — İşleri yerli yerine oturtmanın insan düşüncesinde önemli bir yeri vardır.

2 — Müslüman bunun sonucu olarak gözlem ve deneyi gerektiren hususlarda deneyci, analizci ve sentezci bir akla sahiptir.

Müslüman, din ve onun mükemmel ölçülerine imanın sonucu olarak aklı mutlak ilim ölçüleriyle düzene sokulmuş olan kişidir.

Müslüman, duyulardan hareketle daha ötelerine gider. Aklını çalıştırır ve onun prensiplerine varır. Yine o, dine inancını en hassas ölçüleriyle akıl üzere kurar. Tâ ki her meselede hikmetli bir sonuca ve istikrara kavuş-

sun. İşte bu gibi hususlar ancak müslümanda toplu halde bulunabilir.

Bütün bu hususlar İslâm düşüncesinde apaçık şeylerdir. Ama bununla birlikte birçok kimsenin birçok hatalara düştüklerini görüyoruz. Bu, bir bütün olarak İslâm kültürü ve bu konularla ilgili ilimlerde eksiklikten kaynaklanmaktadır.

Akli tecrübî ve şer'î hükümler meselesinin bir sonucu olarak yeryüzünün hiçbir düşüncesinde rastlanmayan bir ölçü, kaide ve kanunlar mecmuası ortaya çıkmıştır. Dr. Muhammed Said Ramazan el-Bûtî, değerli eseri «Kübra'l-Yakîniyyat el-Kevniyye»nin mukaddimesinde bu kaidelerden birini ortaya koyarak şöyle demektedir: «Nakilci isen sıhhat, müddaî isen delil getir.» Bu kaideden hareketle, yeryüzünde hakikata ulaşmak için müslümanın elindeki ölçülere hiç kimsenin sahip olmadığına ve Batılılarla başkalarının kendilerini kaptırdıkları ölçülerin müslümanların ölçülerine kıyasla bir değer ifade etmediklerine delil getirmiştir.

Bu konuyu burada daha çok uzatmak istemiyoruz. Onun yeri, buradan çok akaid, mantık ve usûlü fıkıhtan bahsedileceği yerdir. Biz burada kitabın konusunu ilgilendirdiği ölçüde kısaca değinmek istedik.

3 — İnsanın deney, gözlem ve inceleme sonucunda vardığı neticeler, İslâm düşüncesinin bir parçasıdır. Şayet dünyada bazı milletler bu meselelerde uzun mesafeler katetmişse bu bizim düşüncemize ters düşmez.

4 — Müslümanlardan tecrübî hükmü reddedip duyularla algılanabilen ve şer'î nasslar arasında çelişki bulunduğunu söyleyenler, akli hükümlerle şer'î hükümler

arasında çelişki bulunduğunu iddia edenler İslâm açısından hatalı yoldadırlar.

5 — İnsanın akıl yoluyla vardığı meseleler, İslâmca kabul gören meselelerdir. Yeter ki akıl bu hükme varırken aklî prensiplere ve sağlıklı kaidelere uygun hareket etmiş olsun.

6 — Müslümanlar, tecrübeye dayalı meselelerle akıl meselelerinde paylarını tam olarak almalarına rağmen Allah Azze ve Celle onları, herşeyi yerli yerine oturtan bir şeriatla şereflendirmiştir. Tecrübeye dayalı meselelerde olsun, akaidle ilgili meselelerde olsun, ahlâk, sulûk, ve ibadetlerle ilgili meselelerde olsun... Bu hususların hepsinde herşey yerli yerine oturtulmuştur. Müslümanlar bir meselede şer'î bir hüküm bulamayınca şûrânın ışığında hareket ederler.

Bunun önemi yahut gerektirdiklerini idrak etmeyen, ya da bunu kökten kabul etmeyen yahut bütün bu hususlarda işleri yerli yerine koymayanlar, dosdoğru yoldan çok uzaklara düşmüşlerdir. Biz diyoruz ki: Bütün bu anlamların ufukları ancak yukarıda sözü geçen beş ilmi de içine alan mütekâmil bir İslâmî kültürle idrak edilir.

Yukarıda anlattıklarımızdan sonra şöyle dememiz belki fuzûlî olacaktır:

Aklî hüküm ismini taşıyan bir hususun varlığından dolayı, Yunan mantığı temelleri üzerinde kurulan ve sonra da ondan ayrılan İslâmî mantık ilmi ortaya çıkmıştır. Şer'î hükmün varlığının neticesinde de, şer'î hükmün nasslardan istinbat edilmesinin kurallarını belirleyen usûlü fıkıh ilmi doğmuştur. Aklî hükümle şer'î hükümden her biri, tecrübî hükmü gözönünde bulundu-

rur. Onu ilga etmez. Aksine, hükümlerini onun üzerine kurar. Onu yerli yerine oturtur. İşte bunun ışığı altında akaid, tasavvuf ve fıkıh ilimleri ortaya çıkmıştır. Bunların hepsi İslâmî ilimler olup akıl, din ve tecrübe hükümleri mecmuası üzerinde kuruludur.

Bütün bunların incelenmesi, bir azık ve fayda olması bir yana, herkes için farzdır. Herkes gücü, sorumluluğu ve imkânları; içinde bulunduğu çevrenin ihtiyaçları çerçevesinde ondan sorumludur. Ayrıca müslüman bilginler çağın araştırma metodlarını kullanarak bu hususları canlı ve taze bir şekilde bütün insanlara uygun bir şekilde takdim etmekle mükelleftir.

Biri çıkıp diyebilir ki, işte Rasûlüllah (s.a.v.) in ashabı. İnsanların en ileri seviyede olanları, en müttakîleri, insanlar arasında en bilgilileri ve Allah'ın dinine en çok sahip olanları olmalarına rağmen onların tedrisatında bu gibi hususlar ne seviyede bir yer işgal ediyordu ki? Buna cevap olarak deriz ki: Zarûret ve ihtiyaçlar yeni farzlar doğurur ve imkân nisbetince herkes bu zarûret ve ihtiyaçlara cevap vermekle mükelleftir.

7 — Rasûlüllah (s.a.v.) in ashabı Arap dili ilimlerine ihtiyaç duymuyorlardı. Çünkü dil yetenekleriyle manayı anlıyorlardı. Ama durum değişince bu ilimlerin tahsili ya farz-ı kifaye ya da her insan için farz-ı ayn durumundadır.

Çağımızda kâfirler müsbet ilimlerde büyük mesafeler katetmişlerdir. Onun için bu ilimler ya farz-ı kifaye ya da belli başlı şahıslar için farz-ı ayn durumundadır. Yine çağımızda ipin ucu kaybolmuştur. Sapıklık yolları çoğalmış ve karmakarışık bir hal almıştır. Herkes, bana tabi olun, doğru yol, benim gittiğim yoldur, demektedir. O halde her müslüman bir ölçüye kadar İslâmî ilimleri tahsil etmek ve böylece basiret üzere olmakla mükelleftir. Oysa Rasûlüllah (s.a.v.) döneminde kişinin bir prob-

lemi oldu mu Rasûlüllah'a gider ve problemine bir çözüm bulurdu.

8 — Rasûlüllah (s.a.v.)in ashabı döneminde İslâmî anlayış o kadar bölünmemişti. Bu sebeple çağımızın gerekli kıldığı durumlar onlar için bir ihtiyaç değildi. Lakin aradan ondört asır geçmiş, birçok problem ortaya çıkmış ve birçok şey ileri sürülmüştür. Günümüz müslümanı özel bir durum yaşamaktadır. Geçmişten kalma pekçok hastalık ve bulanıklık devralınmış ve birçok dâvetle karşı karşıya gelinmiştir. Onun için şayet bu durumlarla karşılaşılmamış olsaydı, bu durumların gerektirdiği çalışmalara ihtiyaç kalmazdı. Bununla birlikte herkesi ayni ölçülerle tedrisat ve okumaya davet etmiyoruz. Herkes kendine göre ayrı imkânlara sahiptir ve herkes imkânları nisbetince sorumludur.

Asıl konuya dönelim:

Birçok kimse aklî hüküm ile şer'î ve tecrübî hükmü biribirine karıştırmış, onun için de çıkmazlara girilmiş ve karmaşık düşünceler topluma hakim olmuştur. Birçok kimse, aklî hükmün sınır ve kaidelerini ve tecrübî hükmün sınır ve kaidelerini bilmemektedir. Bu sebeple de birçok yanlışlıklar ve birçok hata ve sapıklıklara düşülmüştür. Ayrıca öyle kimseler vardır ki, kendi çağlarını yaşamamakta ve onun için de bu meselelerde asla düşünmemektedir. Öyle noktalardan yola çıkıyorlar ki, ne bir hayat, ne bir medeniyet ve ne de bir devlet onlar için sözkonusudur. En tehlikeli çağlardan biri olan çağımızda müslümanın mesajı nedir? Hiç oralı değiller. İşte bunların hepsinin ilâcı, okuyup incelemektir. «Allah Erinin Ahlâk ve Kültürü» isimli kitabımızda zikrettiğimiz konulara ek olarak çalışmalarımızın bir bölümü fıkh-ı kebîr ve fıkh-ı ekber fıkıhları olmalıdır.

DÖRDÜNCÜ TARTIŞMA

DÖRDÜNCÜ TARTIŞMA

TARTIŞMA ALANLARINDAN BİRİ

Allah Azze ve Celle buyuruyor: «Âdem'e isimlerin hepsini öğretti.» Başlangıç noktası Hz. Âdem'e öğretilmesinde... Bu da, isim ve eşyayı öğretmekti. İşte tüm bilgilerin başlangıç noktası. İnsan doğarken hiçbir şey bilmiyor. Yüce Allah yine şöyle buyuruyor: «Allah sizi annelerinizin karnından birşey bilmez olduğunuz halde çıkarmıştır. Belki şükredersiniz diye size kulak, göz ve kalb vermiştir.» (1) Rasûlüllah (s.a.v.) de şöyle buyurmaktadır: «İnsan fitrat üzere doğar. Sonra ana-babası onu ya yahudileştirir, ya hıristiyanlaştırır veya mecûsileştirir.» Duyular, şuur ve çevreyle birlikte insan için bilgi yolculuğu başlar. Eşya arasındaki farkı ayrımsamağa başlamakla da fazla bilgi başlar. Ayrıca ismini bilmekle eşyayı tanıma tamamlanır. Eşyanın isimlerini ve hakikatlerini tanıdıkça mücerred isim yahut tanıma kanalıyla ilmimiz devamlı artış safhasına girer. Bu bilgi vakıaya ne ölçüde mutabık ise o ölçüde bilgi sahibi oluruz.

Bilgiler pek çoktur. Bunlar çoğaldıkça, erdemliliğe delâleti daha da artar. Lâkin bilginin bir çeşidi bir kişi-

---

1 — Nahl: 78.

de diğerinden daha yüksek seviyede olabilir. Meselâ bir alanda mütehassıs olan bir kimse, ihtisas alanında kapsamlı bir bilgiye sahip olmamaktan dolayı kınanabilir. Kendi alanında derinleşmesi, kendisine yararlı olamayan hususlarda bilgi sahibi olmaya çalışmasından daha değerlidir. Beşeriyetin, bir bütün olarak, bilgisi arttıkça bu, onun için daha yararlıdır. Lâkin insan için en yararlı bilgi hangisidir? Öncelik hangi çeşit bilgileredir? İşte bu husus her insan için değişir. Bu sebeple bilgi hakkında söz söylemenin nihayeti yoktur. İnsanın ihtiyaç duyduğu her bilgide bütün insanların aynı seviyede olmaları mümkün değildir. Onun için her insanın bilmesi gereken sınır üzerinde durmak ve bunu incelemek, işte araştırılması gereken budur. Bu tartışmada bu sınırları tesbit etmeye çalışacağız.

***

Her dilin, müfredatını anlatan ve onları tarif edip sınırlarını belirleyen sözcükleri vardır. Bu dillerden biri de Arap dilidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi kelimenin anlamının hassas bir şekilde belirlenmesi ve muhtevasının kavranmasıyla eşyanın isimlerinin bilinmesi gerçekten önemlidir. Müsemmaları ifade ise, kelimelerden meydana gelen cümle kuruluşunu gerekli kılmaktadır. Kelime cümle içerisinde yerine göre değişikliklere uğrar. Onun için de nahiv ve sarf ilimleri doğmuştur. Nahiv, kelimenin sonundaki harfin cümle içerisinde doğru olarak nasıl telâffuz edileceğini, sarf ise, kelimenin kendi bünyesinde uğradığı değişiklikleri gösterir.

***

Arap dilinde harf, normal olarak bir isim veya fiilin manasını ifade eder. Birçok manalar da, kendileri için kullanılan kelimelerle ifade edilirler. Nidâ edatı olan «yâ», çağırıyorum manasını verir. «Hâzâ» ismi işareti, kendisine işaret edilenin kelimelerle ifade edilmesinin

yerini alır. Harfin manası ve ifade edilen ismin manasını araştırma, nahivcilerin bazen bahsettikleri ve bazen de üzerinde durmadıkları bir husustur. «Bâ» cer harfinin birkaç manası vardır. «Min» harfinin de birkaç manası vardır. Onun için de sarf ve nahiv ilimlerini tamamlayan bir ilme ihtiyaç vardı ve belağatin üç ilminden biri olan «maâni» ilmi bu sebeple doğdu.

Dilde soru, aslında cevaba muhtaç bir soruyu içerir. Nidâdan murat ise, duyup cevap vermesi için bir kişiye seslenmektir. Aslında nahiv, bir kelimenin nidâ harfi mi, ism-i istifham mı yoksa harf-i istifham mı olduğunu, bildirir. O halde istifhamdan maksadın soru olmadığını, meselâ emir, nehiy, inkâr yahut teaccub olduğunu, nidâdan muradın da, kullanıldığı asıl manasının dışında anî bir müsibetle karşılaşılmışlığı, yahut teessüfü yahut üstünlük veya geriliği bildirdiği yerler vardır. Meselâ bazen bir haber cümlesi ile emir kastedilebilir, vs. İnsanlar kelimeyi her zaman asıl manasının dışındaki manalarda kullanabilirler.

Bu ilim, yukarıda söz konusu ettiğimiz maânî ilmi olup belağat ilimlerinin üçünden biridir.

Kişi, bir mana için konulmuş olan bir kelimeyle o manayı ifade edebilir. Cömert olan bir kimseyi cömert kelimesiyle ifade etmek gibi. Lakin bu mana mecaz, istiare, teşbih veya kinaye gibi yollarla da ifade edilebilir. Mecazın pekçok manası vardır. Kinaye çeşitleri birden fazladır. İstiare çeşitlidir. Teşbih de birkaç çeşittir.

O halde manayı ifade uslûplarını öğreten bir ilme ihyaç vardır ve bu ilim, «beyan» ilmidir ki, bu da belâğat ilimlerinin bir çeşididir.

Belağat ilimlerinin üçüncüsü ise, sözü güzelleştirmeyi ve kelimenin nasıl daha parlak ve cazip olacağını

bildiren ilimdir. Bu konularda ufkumuzu geliştiren ilim, «bedi'» ilmidir.

İnsanoğlu istediğini şiir yahut nesir yoluyla ifade eder. Bu sebeple aruz, kafiye gibi ilimlerle hitabet, konferans ve yazı yazma gibi sanatlar ortaya çıkmıştır.

Herhangi bir dil hakkında genel bir araştırma yaptığımızda birçok kural ve kaideyle karşılaşırız. Buradan da dilbilim ortaya çıkmıştır. Bütün bunların yanında bir de dilin nasıl resmedilip yazılacağını öğreten bir ilme ihtiyaç vardır ki bu, hat ve imlâ ilmidir.

***

Yukarıda anlattıklarımızdan şu netice çıkmaktadır: Herhangi bir metni tam olarak anlayabilmek için, imlâ, yazı, sarf, nahiv, belağatin üç ilmi ve hatta dilbilim ilimlerini bilmek gerekir.

Biri çıkıp şöyle diyebilir: Acaba önceleri bir Arap bütün bunları biliyor muydu?

Cevap olarak deriz ki: Hayır. Çünkü eski Arap günlük konuşmalarında, bu gibi vasıtalara ihtiyaç duymadan sözün ne anlama geldiğini biliyordu. O, bir âleti icat eden durumundaydı. O âleti kullanmak, tamir etmek ve söküp takmak için fazla zorluk çekmez. Ama otomobilin mucidi olmayan bir kimse onu sökmek, tamir etmek ve kullanmak için çok çalışmak mecburiyetindedir. Ayrıca eski Arabın kendisi şayet Arapçayı tedris edip öğretmek isteseydi tıpkı bu şekilde onu kısımlara ayırır ve bunun için birtakım terimler ihdas ederdi. Tarihte Arap dili için yapılmış tüm çalışmalar ihtiyaçtan doğmuştur. Aslında her dil için bu tür çalışmalar yapılmıştır ve yapılmalıdır. Bunu ancak cahil kişi inkâr edebilir.

***

Demik ki, duyularla vicdanî duygular ve çevre kanalıyla birtakım bilgiler elde edilir. Akıl olmadıkça bilgi

sözkonusu olamaz. Akıl, bilgiler yoluyla neticelere ulaşarak mechûlü bilir. İncelemelerde bulunarak birtakım kurallar elde eder. Terkip ve tahliller yaparak yeni bilgiler ortaya kor. Marifet yolculuğu başlangıcından nihayetine kadar sağlıklı bir şekilde devam edeceğini, yani duyuların sağlıklı bilgiler verdiklerini, vicdanın sıhhatlı duygular takdim ettiğini ve incelemelerle araştırmaların sağlıklı olduğunu farzedelim. Aklın, birtakım cazibelere kapılmadan çalıştığını ve verdiği hükümlerin sıhhatli olduğunu kabul edelim. Böyle olduğu takdirde sağlıklı bilgilere ulaşılacağı muhakkaktır. Lakin beşerî vakıa böyle değildir. Bu sebeple insanlık, sağlıklı bilgiye ulaşmak için bazı kurallar belirlemeye gayret etmektedir. Bu gayretin bir bölümü olarak mantık ilmi ortaya çıkmıştır. Ayrıca her soruya cevap bulma çabasının sonucunda da felsefe ilmi doğmuştur. Eskiler felsefe ilminin kapsamına birkaç ilmi sokmuşlardı. Sonra ilimleri bölümlere ayırma çalışmasının sonucunda felsefeden kopma ameliyesi başlamıştır. Böylece her ilmin inceleme metodları ortaya çıkmıştır. Bu sebeple yeniler, çağa uygun yeni bir mantık ortaya koymak istediler. Burada önemli olan, insanlığın, tarihin her merhalesinde araştırma ve inceleme kurallarını tesbit eden bir ilme ihtiyaç duyduğudur. Bu ilim, varılan neticelerin sağlıklı olduğunu delillendirir ve her meseleyi yerli yerine oturtur. İşte bu ilme mantık ismi verilmiştir. İnsanlar ister hata etmiş olsunlar, ister isabet etmiş olsunlar, ister sağlıklı bir neticeye varmış olsunlar, ister varmamış bulunsunlar, isterse tutarsız kaidelere dayanmış olsunlar, bu düşünce temelde insanlığın ihtiyaçlarından birini temsil etmektedir. Çünkü inceleme ve araştırma, birtakım kurallara ihtiyaç göstermektedir. İnceleme ve araştırmalar sonucunda medeniyetler kurulmuştur. Yeni ilimler ve çağdaş medeniyetin atılımları araştırma ve

incelemeler sonucudur. Bütün bunlar için de kaide ve kurallar gerekli olup bunları belirleyen ilmin varlığı kaçınılmazdır.

Müsbet ilimlerin tümü, araştırmalar sonucunda ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Müsbet ilimler olmasaydı insanoğlu aya gidebilir miydi? Yeryüzünde her ilâc, inceleme ve araştırmalar sonucu bulunmuştur. Araştırma olmasaydı günümüz ilâc sanayii bu seviyeye yükselebilir miydi? Lakin hangi araştırma insanı hakikate vardırır? Hangi incelemeyle insan gerçeği bulur? Bu meseleyi bilmemiz bile, insanlığın bu konularda kurallar ortaya koyan bir ilme muhtaç olduğunu pekiştirmektedir. Beşeriyet, bu gibi konuları araştıran ilme mantık ismini vermiştir. Mantık ilminin aleyhinde olanlar, ne kadar saldırılarını arttırırlarsa arttırsınlar, muhtevasının hepsine saldıramazlar. Onu savunanlar da ne kadar savunurlarsa savunsunlar, bu ilimle ilgili olarak her yazılanın doğru olduğunu, mantık kitaplarında yazılan herşeye insanın muhtaç olduğunu söyleyemezler.

Çoğu zaman diğer ilimler, o ilimleri inceleyecek bir kimsenin ihtiyaç duyacağı hususları mantık ilminden alıp onları kendi muhtevaları içerisinde yoğurmuşlardır. Meselâ usûl ilminde böyle olmuştur. Müslüman usûl bilginleri mantık ilminde gelenekleşmiş konulardan kişinin ihtiyaç duyduğu pekçok hususu kitaplarına alıp işlemişlerdir. Nitekim ahlâk bilginleriyle akaid bilginleri de böyle davranmış ve kişinin, mantık ilminden bu ilimlere ihtiyaç duyacağı hususları ara yerlere serpiştirmişlerdir.

Biz burada mantık ilmini övmek yahut ona düşmanca tavır takınmak gibi bir hava içerisinde değiliz. Konu ve kuralları üzerinde de duracak değiliz. Bizim burada anlatmak istediğimiz, akli inceleme ve tabiatla ilgili sağlıklı araştırmalarda insanın birtakım kurallara

muhtaç olduğunu vurgulamaktır. İnsan ancak bunlar sayesinde aklî hakikatlerle kevnî gerçekleri reddetme durumuna düşmez.

***

Allah (c.c.) insanı yaratmış, kendisine akıl vermiş ve kâinatı yaratıp ona musahhar kılmıştır: »Allah'ın, göklerde olanları da, yerde olanları da buyruğunuz altına verdiğini, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan ettiğini görmez misiniz» (2) Evreni, insanı ve aklı yaratan Allah asırlar boyunca vahiy göndermiş, Kitap ve Sünnetten oluşan ve bütün insanlığa hitap eden son vahyini de Hz. Muhammed (s.a.v.) e indirmiştir. İnsanlığın tamamı bu vahye muhatap ve ona karşı sorumludur. Bu vahyin sağlıklı aklî incelemelerle sıhhatli kevnî araştırmalara ters düşmeyeceği ve aralarında bir çatışmanın olmayacağı apaçıktır. Onun için müslüman, aklî ve tecrübî hükümleri kabullenmiş olduğu halde bu vahyi öğrenme ameliyesine başlar.

O halde yola koyulurken ne kalî ve ne de kevnî bir kanunu ne aklî ve ne de kevnî bir hakikatı reddetmez. Aksine, Kur'an ve Sünnetten oluşan vahyi anlama ameliyesinde aklî ve kevnî hakikatlere dayanır. Onun içindir ki, Yüce Allah Kur'an'da akıldan ve düşünmekten çokça bahsetmiş, akıl erdiremeyenleri kınamış ve kâinatta Allah'ın âyetlerini bilmeyi akla alâmet saymıştır: «Onda, akıl erdirenler için âlâmetler vardır.»

***

İnsanlığın tamamının sorumlu tutulduğu vahiy Arap diliyle indirildiğine ve gerek akıl, gerek nakil yoluyla aklî ve tecrübî hükümler güvenilir olduklarına göre Arap dilinin ilimlerini iyice bellemek ve aklî ile kevnî hakikatleri bilmek, vahyi anlamanın temellerindendir.

***

2 — Lokman: 20.

Kitap da, Sünnet de vahiydir. Allah Azze ve Celle şöyle buyurmaktadır: «Bu, Allah'ın izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, güçlü ve övülmeye layık, göklerde ve yerde olanların sahibi Allah'ın yoluna çıkarman için, sana indirdiğimiz Kitaptır.» (3) Rasûlüyle ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: «Onun konuşması ancak bildirilen bir vahiy iledir» (4) Rasûlüllah (s.a.v.) de şöyle buyurur: «Bilesiniz ki bana Kitap ve onunla birlikte onun benzeri verildi.» Sünnet, Kur'an'a nisbetle onu açıklayıcı mahiyettedir. Allah Teâlâ bununla ilgili olarak şöyle buyurur: «Sana da, insanlara gönderileni açıklayasın diye Kur'an'ı indirdik.» (5)

Sünnet ister kavli olsun, ister fiilî olsun, isterse takrîri olsun Kur'an'ı açıklayıcı, onu destekleyici ya da tamamlayıcıdır.

⁂

Kur'an'ın tamamı bize tevatür yoluyla ulaşmıştır. Sünnet ise, rivayet yönüyle hem lafzen hem de manen mütevatir olanı bulunduğu gibi sadece mana yönüyle mütevatir olanı, sahih, hasen yahut zayıf olanı vardır. Ayrıca çeşitli kesimlere mensup hadis uydurmacıları, hadis olmayan şeyleri ondanmış gibi göstermeye gayret etmişlerdir. Lakin hadis âlimleri daima bunları kollamaktan geri kalmamışlardır.

⁂

Arapların lehçe ve lugatlarının farklılığı gözetilerek Kur'an-ı Kerim yedi harf üzere indirilmiştir. Sonra Hz. Osman herkesi tek şekil üzere toplamış ve herkes bu şekil üzere okumaya başlamıştır. Yedi harften Hz. Osman'ın temel olarak seçtiği şekille çelişmeyenler korun-

---

3 — İbrahim: 1.
4 — Necm: 4.
5 — Nahl: 44.

muş ve geri kalanlar da mutevatir yahut sahih kıraetlerle nakledilmiştir. Geri kalan diğer kalıntılar da başka rivayetlerle bize aktarılmıştır.

Kur'andan bir de lafzı mensuh, fakat manası bâki olan ve ümmetin ona karşı sorumlu olduğu nasslar da vardır.

Bu sebeple beşeriyet vahye karşı bir sorumluluk taşımaktadır ki bu da, vahiy mahsulü olan şeyleri koruyup isbatlamaktır. İslâm ümmeti bu görevi yerine getirmiştir. Öyle ki, Rasûlüllah (s.a.v.) Kur'an'dan bir âyeti alçak sesle okumuşsa, bunu bile tesbit etmişlerdir. Ümmet, sünneti korumak, onu, kendisine karışmış olan diğer şeylerden temizleyip ayıklamak için de büyük gayret sarfetmiş ve her nassı sıhhat derecesine göre taksimata tabi tutmuştur.

Vahiyle ilgili olarak bundan başka iki görevimiz daha vardır:

Birincisi: Nassları sağlıklı bir şekilde anlamak.

İkincisi: Vahyin isteklerini yerine getirmektir. Vahiy, bir işin toplum olarak yerine getirilmesini istiyorsa o işi toplum, fert tarafından yerine getirilmesini istiyorsa o işi fert yerine getirir. Hitap kime ise, sorumluluk ona aittir. Her yer ve her zamanda... Normal ve istisnaî durumlarda... Şer'î hüküm olarak isimlendirilen hususun varlığını ve şer'î hükmün kaynaklandığı metodu işte bu durum gerekli kılmıştır.

Bunu da zihnimize yerleştirelim ve yolculuğumuza devam edelim.

Sünnetin mübtelâ olduğu bir husus, ravilerin, rivayet ettiklerini zapt hususunda za'fiyetleri ve içlerinden bazılarının kötü niyyetli olmalarıdır. Sünneti yabancı

unsurlardan tasfiye işinde İslâm âlimleri iki ameliyede bulunmuşlardır: Ravilerin ehliyetini tesbit ve rivayet edilenin değerlendirilmesi. Şayet zayıf bir ravi, güvenilir bir raviye muhalefet etmişse, onun rivayetini münker saymışlardır. Şayet güvenilir bir ravi, güvenilir ravilere yahut kendisinden daha güvenilir birine muhalefet etmişse, bu rivayetini şazz olarak değerlendirmişlerdir. O halde vahyi anlamanın zarûretlerinden biri, tüm nasslar hakkında şumullû malumat sahibi olmaktır.

Ayrıca sünneti bir fert rivayet etmişse, vehme düşmüş ilması hatalı olabileceği yahut rivayeti mana ile yapmış olup isabet etmemiş olma ihtimali mevcuttur. Onun için nasslar hakkında verilecek hükümde subûtu kat'i olanla zannî olan arasında bir ayırım yapılmalıdır. Hatta rivayet sahih olsa da, ferdî kaldığı müddetce diğer sahihlerden farklıdır. Bunun neticesinde nasslara bağlanmanın gerekliliği ölçüsü bir değildir. Kur'an'la yahut mütevatir bir sünnetle yapılması istenen şeyin şâr'i yanında değeri, ancak bir kişi tarafından yapılmış bir rivayetle yapılması istenen şeyden daha fazladır.

Rasûlüllah'tan yapmış olduğu rivayete hata karışmış olabilir.

Teklif hususunda nasslar şumullû bir incelemeye tabi tutulduğunda görürüz ki, ferdin mükellefiyeti, ictimai çevresinde mesuliyetleriyle içiçedir. Karşılaştığı imkân ve şartlarla ve ümmetinin içinde bulunduğu şartlara bağlıdır. Evli bir kimsenin sorumlulukları bekârdan daha çoktur. Bekâr olan bir kimsenin de, halktan herhangi bir vatandaşa nazaran sorumlulukları çok daha fazladır. Birşeye sahip olan, o şeye sahip olmayandan farklı sorumluluklara sahiptir. Akli yeteneği daha fazla olanın sorumluluğu, sınırlı yeteneğe sahip olandan da-

ha çoktur. Suya düşen birini görüp onu boğulmaktan kurtarma gücüne sahip olan kimsenin onu kurtarması bir görevdir. Ümmet bir saldırıya uğradığında savaşabilecek durumda olan herkes savaşa katılmak mecburiyetindedir.

Nasslar şumullû bir incelemeye tabi tutulduğunda şu prensip ve kaideler çıkarılır. Halkın maslahatı, şâriin istediğidir. Mefsedetleri def' maslatları celbetmekten evlâdır. Salih örfler, şeriatça makbüldür. Zarar şer'an izale olunur. Zarûretlerin kendilerine has hükümleri vardır. Lâkin bir çok kimse bunları yerli yerinde değerlendiremez.

***

Müslümanların hepsi ve müslüman bölgelerin herhangi birinde yaşayanlar hergün birçok durumla karşılaşırlar. Umulmadık birçok meseleyle karşı karşıya gelirler. Bütün bu durumlar, içinde bulundukları hususlar hakkında Allah'ın hükmünü ve sorumluluklarını bilmelerini gerekli kılmaktadır.

***

Temelde Kur'an'ın muhkem ve müteşâbih âyetleri vardır. İbnu Cerir'in tefsirinde rivayet ettiği şekliyle İbnü Abbas şöyle demiştir: Tefsir dört vecih üzeredir.

a — Arap dilini bilmekle bilinen vecih.

b — Bilmeme hususunda hiç kimsenin mazereti olmadığı vecih.

c — Ancak âlimlerin bildiği tefsir.

d — Allah'tan başka hiç kimsenin bilmediği tefsir.

Kur'anın ve sünnetin durumu böyle olunca, sorumluluk da şartlara bağlı olduğuna göre, bunun sonucu olarak ictihad ve ifta makamının varlığı gerekli olmaktadır.

O halde ictihada güç yetirenlerin ictihadda bulunması kaçınılmazdır. Ona güç yetirmenin şartları arasında şunları sayabiliriz: a) Arap dilini ilgilendiren ilimlerle, olgun bir akıl gibi anlamakla ilgili vasıtalara sahip olmak. b) Nasslar üzerinde kapsamlı bir araştırma yapmış olmak ve onları anlayabilmek. c) Nassların açıkça hükmünü belirtmediği meselelerin hükmünü şeriatın maksat ve nasslarını gözeterek çıkarabilmek için nassların ortaya koyduğu ilkelerin ışığı altında olay ve nihayetsiz meselelerin hükmünü bilmek. Ümmet, çağlar boyunca birçok kimsenin ictihad rütbesine ulaştığını kabullenmiş ve bunlar arasında özellikle dört kişiye bağlanmıştır: Amelî fıkıh hususunda Ebu Hanife, Şafiî, Ahmet ve Malik'e itimad etmiştir. Bu bağlılığın bir kısmını şöylece sıralayabiliriz: Bunlardan herbiri ictihadda ileri nokta da bir seviyeye sahiptir. Ayrıca ictihadın sınırları belirlenmiş kaidelere dayanır. O'nun ictihad metodunu benimseyen, onu tamamlayan ve onun ışığında fetva veren bir ekolü vardı. Bir de, görüşleri sağlıklı bir şekilde âdil kimseler tarafından ve belli şartlar çerçevesinde bize aktarılmıştır.

Ümmet, akaid meselelerinde ise, Ebu'l-Hasan el-Eş'arî ve Ebu Mansur el-Maturîdî'yi kabullenmiştir. Bunun da bir takım sebebleri olup bu sebepler arasında şunları sayabiliriz :

Bütün nasslara hakimiyet ve onları nazarî olarak anlama hususunda ümmete itimad vermiş olmaları. İslâmî fırkalardan müteşabihe tabi olanlara cevap vermeleri. Bütün bunları yaparken de anlama ve anladığını sağlamca delillendirebilme hususunda tesbit edilmiş muhkem prensiplerin ışığı altında hareket etmiş olmalarıdır.

Böylece fıkıh ve itikad konularında mezhepler or-

taya çıkmış ve ictihad ile fetvalar için prensipler tesbit eden usûlü Fıkıh gelişmiştir.

Öyle sanıyoruz ki, bu tartışmada aklî ve tecrübî hükümlerin değerlerini ve kullanıldıkları alanları anlamış olduk. Dinî anlama hususunda Arap diliyle ilgili ilimlerin değerini kavradık. Kitap ve Sünnet nasslarının, Allah'ın dinini açıkladıklarını, usûlü fıkhın ortaya koyduğu belirlenmiş kaidelerin ışığı altında Kitap ve Sünnetten çıkarılmış hükümlerle mükelleflerin fiilleri hakkında şer'î hükümlerin ortaya konduğunu anladık. O Usûlü fıkıh ki, nassların fevkalâdeliği onunla ortaya çıkar. İlimler onunla mihenge vurulur. O öyle bir ilimdir ki, dil ve mantık ilimleri onun sayesinde içiçe girerek bir ilim halini alıp şer'î hükme hizmet eder. Sahih şer'î hükme varmak için gidilecek yolu o gösterir. Onun için ilimleri elde etmeyen ve olgun bir akla sahip olmayan onda başarı elde edemez.

İmam-ı Gazzâlî şöyle der: «İlimlerin şereflisi, ictihad ve şer'î bir arada bulundurandır. Usûlû fıkıh bu kabildendir. O, şeriat ve aklın saffetinden doğru yolu çıkarır. O ne dinin olumlu bulmadığı sırf aklın bir tasarrufudur ve ne de aklın şâyanı kabul görmediği ve doğrulamadığı mahza taklit üzere kuruludur.»

BEŞİNCİ TARTIŞMA

BEŞİNCİ TARTIŞMA

— I —

Çağlar boyunca müslümanlardan her biri bir fıkhî mezhep izlemiştir. Şu Hanefî, diğeri Şafiî, öbürü Hanbelî, öteki ise Malikidir. Daha önceleri başka pek çok mezhep ve etbaı vardı. Şu evzaî idi, diğeri Sevrî idi v.s.... Halkın çeşitli mezheplere tabi olmayanlarına sebep Kitap ve Sünnet nasslarının çoğu zaman mesele hakkında mücmel söz sarfetmiş olmalarıdır. Her ferdin Kitap ve Sünnette sarahaten zikredilmeyen hükümleri onlardan çıkarma gücüne sahip bulunmaması tabiîdir. Onun için bu hükümleri ilim ehlinden soruyorlardı. Bazı kimseler de metodolojik kaideler ışığında hüküm çıkarmada imamlık (önder olma) derecesine ulaşmıştır. İnsanlar onların bu imamlığını kabul etmiş ve her müslümanın bunlardan birine herhangi bir meselede soru sorup ona cevap verdiği takdirde onun fetvasıyla amel etmekte muhayyer olduğunu uygun görmüşlerdir. Bir müslümanın bu imamlardan biri yanında fıkıh tahsilinde bulunması da tabiî bir şeydir. İmam ictihada ehil, derin bir ilme sahip olup, Allah korkusu onda mevcut oldukca ve hüküm çıkarma yeteneğine sahip bulundukca bunda hoş karşılanmıyacak herhangi bir durum yoktur. Bunun so-

nucunda bazı sebeplerden dolayı bir çok kimse dört mezhep çevresinde toplanmıştır:

Bu mezheplerin medreseleri, araştırmacı bilgin ve bağlıları olagelmiştir.

Diğer mezhepler ya yeterli olmadıklarından, ya araştırmacı ve müelliflerinin bulunmamasından ya da bağlılarının olmayışından bir noktada durmuşlardır.

Bu dört mezhepten birinde verilen fetva halka güven vermiş ve kalp huzurunu sağlamıştır. Çünkü bu mezheplerin kaide ve metodolojileri ile fer'lerinin hepsi korunup nakledilmiştir. Herhangi bir kimse bir meselenin hükmünü öğrenmek istediğinde bu imkâna sahipti. Çünkü bu mezheplerin teferruatı bile elde mevcuttu. Diğer mezhepler ise mezhep imamlarından nakledildikleri şekilde kitaplarda kalmıştır. Kaldı ki bu dört mezhebin hüküm çıkarma hususunda metodla ilgili kuralları mahfuz ve mevcuttur. Onun için kişi bir meseleyle karşılaştı mı, o mesele hakkındaki hükmü çıkarabiliyor ve kalbi ondan mutmain oluyor. İmamının usûlü doğrultusunda mezhebine bağlı kalabiliyor ve bu konuda verilen fetvaya güvenle bağlanabiliyor. Bu, en mükemmel şekliyle ancak dört mezhepte mevcuttur.

Ehl-i sünnet için bu dört fıkıh mezhebinin yanında bir de hadis ehli bulunuyordu ki, bunlar zahiriye mezhebine yakındı. Lakin hadis ehli herhangi bir dönemde belli bir mezhep teşekkül etmemişlerdir. Çoğunun fıkhî mezhepleri ve çoğunlukla meselede tahkikatları mevcuttu.

Hatta diyebiliriz ki, zahîrîyye mezhebi de bu çerçevenin dışına çıkmamıştır. Çünkü mezhebin-bir mezhep sayılabilmesi için-her soruya cevabını bulundurması gerekir. Bu cevap, ya mezhep imamının sözü olur veya onun metodu üzere verilmiş olur. Durum böyle değilse,

mezhep olarak sayılmaz. Çünkü temel meseleler bellidir ve meşhurdur. Müctehidin ve mezhebin mesajı, her zaman ve mekânda müslümanın muhtaç olduğu her meseleye cevap vermektir. İnsan hakkında bilgi sahibi olmaya muhtaç olduğu meselede ya cehaletle o meseleye girişir ki bu, haramdır. Ya da o mesele hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Bu da kişinin ya müctehid olmasını veya bir müctehidden sormasını gerekli kılmaktadır. Kişinin müctehid olması ise güçtür. Çünkü bir kimsenin müctehid olabilmesi için pek çok şartı haiz olması gerekir. Onun için halktan pek çoğunun önünde, müctehid imamlardan birinin mezhebine dayanarak fıkhî bilgisini elde etmekten ve karşılaştığı mesele ve olaylarda o mezhebin fetvasını sormaktan başka yol yoktur. Bu ise, dinî bir vecibedir. Tâ ki kişi basiretsiz hareket etmiş olmasın. İşte bu durum ümmetin fıkıh mezhepleri üzerinde karar kılmasını ortaya çıkarmıştır.

İnsanlar fıkıh ilminin konusu olan amelî hükümlerde üç kısımdır :

a — İctihad rutbesine ulaşanlar.

b — Sözün kaynağı ile gidişatını bilen, fakat ictihad seviyesine ulaşamayanlar.

c — Avam tabakasından olanlar

Birinci kısımdan olanlar ictihadlarının kendilerini ulaştırdığı hükümle mükelleftir.

İkinci kısımdan olanlar, hak üzere olduğuna kani oldukları imamın görüşüne uyarlar.

Üçüncü kısımdan olanlar ise, imamlardan dilediklerine tabi olurlar. Kimden sorar ve fetvalarını alırlarsa, o fetvayla amel edebilirler. Yeter ki sorduğu fetva ehlinden ve hidayet üzere bulunanlardan olsun. Onun için

âlimler: Avamın (1) mezhebi yoktur, onun mezhebi müftüsünin mezhebidir, demişlerdir.

Bu sebeple: a) Bu ümmette müctehidlerin bulunması, b) Bu müctehidlerin mezheplerinde, âlim ve fakîhlerin bulunması, c) Ayrıca bu mezhep imamlarının birinin mezhebinde fıkhî bilgilerini öğrenen ve hangi müctehid imamın olursa olsun onun fetvasıyla amel edenlerin bulunması tabiîdir.

⁂

Ayrıca avam sınıfından bir kimse için bir müctehid imamın mezhebine dayanmasının ve onun mezhebine göre fıkhî bilgileri öğrenmesinin daha kolay olacağı tabiîdir. Tâ ki çeşitli kaviller arasında bocalayıp durmasın. İnsanın, bir mezhebin fıkhını alması ve bu bilgileri öğrenebilmesi kendisi için daha kolaydır. Böylece ipin ucunu kaçırmaz ve öğrenmek istediği herhangi bir meseleyi daha rahat bir şekilde araştırıp öğrenebilir. Aslında bu, avam tabakasından biri için daha kolay olduğu gibi bir âlim için de daha kolaydır.

⁂

Âlimin Kitap ve Sünnet'le şerhleri hakkında bilgi sahibi olmasının ve hüküm çıkarma metodu ile çıkarılmış hükümleri bilmesinin gerekli olduğu duğrudur. Lakin her fakîhin söylediği her hükmü bilmekle onu sorumlu tutmak milyonlarca sayfa okumasını gerektirmektedir. Onun için âlimin sağlıklı fetva verebilmesi bir imamın, mezhebinde kendisini geliştirmesi gerekir ki, o mezhebe göre fetva verebilsin. Âlim için durum bu olursa, ya avam tabakasından birinin durumu nedir?

⁂

1 — Burada avamdan maksat şeriat ilimlerinde ne mütehassıs ve ne de müctehid olan kimselerdir.

Bir mezhepte âlim olan bir kimseden bir fetva sorduğun zaman şayet imamın, o meselede cevabını biliyorsa hemen cevabını verebilir. Değilse, cevap verebilmek için mezhebin kitaplarına müracat eder. Yahut mezhebin metodunu iyi biliyorsa o kaidelerin ışığı altında sana cevap verme imkânına sahiptir.

Yine avam tabakasından biri birkaç gün veya birkaç ay içerisinde bir mezhepte yazılmış muhtasar bir kitabı inceleyebilir ve insanın ihtiyaç duyduğu temel meselelerde bilgi sahibi olabilir. İşte bunun için fıkhî mezhepler ortaya çıkmıştır ki, bunlardan maksat kolaylıktır ve ipin ucunu kaçırmamaktır.

Aslında fıkhî mezhebe bağlılık hüküm çıkarma yollarına kanaat getirmek ve bir mezhebin fıkhını belleyerek yetinmenin doğurduğu bir sonuç olup kolaylaştırma ve âmeli hayatı basitleştirmenin neticesidir.

Bütün müctehid imamların mezhepleri Kitapla Sünnetten ve yine Kitap ve Sünnet nasslarının tesbit ettiği hüküm çıkarma metodlarından kaynaklanmaktadır. Hiç bir müctehid sırf nefsî hevâsının etkisiyle bir görüş ileri sürmemiştir. Ne söylemişlerse, onları bunu söylemeye iten ilmî bir bakış açısı mevcuttur. Fıkhî mirasımız ise, büyük bir servet ve muazzam bir hukuktur. Öyle ki, ümmet her zaman ve mekânda karşılaşacağı olaylar için bir çok görüş açılarına sahiptir. İhtiyaçlarını bu görüş açılarına bakıp giderme imkânı vardır. Onun için diyoruz ki :

Bazı meselelerde imamlar arasında ihtilâf varsa, bu, onu gerektiren çeşitli bakış açılarının yahut zarûretlerin bir sonucudur. İslâm ümmetinin çeşitli zaman ve mekânlardaki ihtiyaçları ancak çeşitli görüş ve müctehidlerin bulunmasıyla karşılanabilir. Tek mezhebin her za-

man ve mekânda bütün insanların ihtiyaçlarını karşılayabileceğini zanneden, vehim içerisindedir. Bu sebeple her zaman için insanların birden fazla mezhebin görüşlerine başvurduklarına, hatta mezhep âlimlerinin bile bazı meselelerde zarûret duydukları başka mezhep âlimlerinden fetva sorduklarına şahit oluyoruz.

İslâm tarihi boyunca değişik fıkhî mezhepler arasında tartışma ve incelemeler edegelmiştir. Mezhep âlimleri, muhaddisler ve müfessirler bu tartışmalarda bulunmuş ve tekebbüre kapılmamışlardır. Çoğu zaman bir mezhepteki bir âlimin bir meselede mezhebini terkedip, delilin başka mezhepte olduğuna kanaat getirerek o mezhebin görüşünü aldığına şahit oluyorum. Bu, oluyordu ve olacaktır. Bunu yapmakta da herhangi bir sakınca olamaz. Bunun sadece bir şekli âlimlerce hoş karşılanmıyordu ki, o da, mezhebine kanaat getiren âlimin mezhebini terkederken dinî bir kanaatten değil, dünyevî bir sebeple başka bir mezhebin görüşünü almasıdır. Bunun neden hoş karşılanmadığı açıktır ve hoş karşılanmamaya da lâyıktır. Tabi bu, mezhebinin delillerini bilen ve onlara kanaat getiren kişi için söz konusudur. Avam için durum farklıdır, gördüğümüz gibi onların mezhebi yoktur.

Burada üzerinde durulması gereken ve âlimlerin kavillerinin kapsamlı bir şekilde gözden geçirilmesine ihtiyaç duyulan iki mesele vardır: Devlet ve hüküm konusu ile davet, terbiye ve irşad konusu.

Devlet meselesine gelince, müslümanların devlet başkanlarının aslında ictihad mertebesine ulaşmış bir müctehid olması, İslâm ümmeti ile İslâm devletinin ihtiyaçlarını karşılayabilecek gücte bulunması ve netice itibariyle aslında bir müctehidin ictihadıyla mukayyet

olmaması gerekmektedir. Ama devlet başkanı müctehid değilse, bir meselede müctehidlerin görüşlerinden birini seçip o seçtiği görüşü halka uygulatma hakkına sahiptir. Tabîki bunun da birtakım şartları vardır. Bu şartlardan bir kısmı şunlardır :

— Maslahatın bunda etkili olması.

— Meselenin şûrâda yeterince tartışılmış bulunması.

Davet, terbiye, irşad ve iyiliği emretme ile kötülükten sakındırmaya gelince, bunu yapan kişi bir mezhebe mukayyet değildir. Mürşid ve mürebbi, talebe ve müritleri değişik durumlara sahip olacaklarından bir mezheple kayıtlı olmaz. Allah'ın dînine davet eden de bir mezheple kayıtlı değildir. Çünkü değişik kimseleri davet etmekte ve değişik durumlarla karşılaşmaktadır. İyiliği emir ve kötülükten sakındırırken başka mezheplerde değişik görüş olduğu takdirde meseleyi bir şekilde emredip onda katılık gösteremez. Ama iyilikle meseleyi tartışma hakkına sahiptir. Tâ ki karşısındakini o meselede en üstün ve en iyi görüşe iknâ edebilsin v.s...

Çeşitli fıkhî mezhep ve ekoller hakkında âlimlerin görüşleri bu doğrultudadır. Şimdi de bu konunun düğümü durumunda olan müctehid meselesine bu derece önem verilmesi üzerinde duralım.

Bir kimsenin ictihad seviyesine yükselebilmesi için:

a — Arap dilini çok iyi bilmesi gerekir ki, bu konu derin olup ancak onunla sıkı bir ilgi ve çaba içinde olanların elde etmesi mümkündür.

b — Kitap ve sünneti bilmesi. Bu da dallı budaklı bir konu olup ancak Allah'ın başarılı kıldığı kimseler bu konuda yetişebilir.

c — Bütün bunlarla birlikte ilmi konularla ilgili âlimlerin görüşlerini bilmeli. Tâ ki icmaa ters düşmesin.

d — Bunların yanında ayrıca hüküm çıkarma hususunda bir metodu ve hüküm çıkarma gücü olmalı ki, bu, ancak Allah'ın muvaffak kılmasıyla bir kişi için hâsıl olabilir.

e — Yine bütün bunlarla birlikte çağını tanıması, çevresinde olup bitenleri bilmesi, meselelerin akışından ve insanların durumunu bilmesi gerekmektedir. Çünkü bu gibi şeylerin fetva üzerinde etkisi vardır. Fetva zaman, mekân ve şahsa takdir edilir.

Müctehid için gerekli olan özelliklerden bazıları bu saydığımız şartlardır. Ehil olmadığı halde ictihada yeltenen kişinin sapıtacağından ve başkasını da saptıracağından korkulur. Çünkü fetva verirken bir haramı helâl ve bir helâli de haram gösterebilir. Sizden fetvaya en cürekli olanınız, ateşe girmekte en cüretli olanınızdır. Kadı, ilimsiz hükmederse, cehennem ehlinden olur. Hadiste şöyle buyurulmaktadır: «Bir kadı cennete, ikisi de cehenneme gider.» Durum böyle olunca ümmet, ancak az sayıdaki kimse için ictihad rütbesini kabul etmiş ve ancak bu az sayıdaki kimselerin fetva ve fıkıhlarına teslim olmuştur.

Bu şeriatte genel prensipler vardır, istisnaî durumlar vardır. Nasslar ve nassları etkileyen geçici durumlar vardır.

Zarûret hallerinin normal kaidelere etkileri nelerdir? Zorlama ve etkileri nelerdir?

Fert ve ümmet için zarûret halleri ve normal hükümlere etkileri nelerdir? Örflerin hükümlere etkisi nedir?

İstisnaî durumlarda gelmiş nasslar vardır. Günlük siyasi sebeplerle gelmiş olanları vardır. Devamlı ve normal durumlar için gelmiş olanları vardır. Ayrıca bütün bu hususlar fetvayı zorlaştırmakta ve ictihada ehil olanların az sayıda kalmasına sebep olmaktadır. Onun için ümmetin kendilerine ictihad rütbesini tanıdığı kimseler azdır.

Buradan Emiru'l-mü'minin'in neden ictihad rutbesine ulaşmış olması gereğini idrak ediyoruz. Çünkü devlet ve fertlerin içte ve dışta karşılaştığı meselelerin haddı hesabı yoktur. Bu sebeple onlara ancak müctehid bir imam karşı koyabilir.

Yukarda anlatılanlardan fıkıh, çeşitli ekolleri ve bunun sebep ve zarûretleri konusunda ilim ehlinin karar kıldığı hususların sebeplerini anlamış olduk. Bu arada çağdaş İslâmî hareket ortaya çıktı. Hareketin kurucusu Hasan el-Bennâ ictihad rûtbesine ulaşmış bir imam idi. Acaba bu mesele karşısında onun tutumu neydi?

Buna cevap vermeden önce önemli bir noktayı belirtmek isterim.

Şeyhimiz şeyh Muhammed el-Hamid-rahimahullah-ki göz onun gibi takva sahibini, emirlere itaatını, ihlâsını, kendisine hak olarak görünen hususlara bağlılığını görmüş değildir. Evet, bu şeyhimiz-Allah rahmet etsin-bu ümmette ictihad kapısının kapatılmış olduğuna inananlardandı. Bu, asırlardır âlimlerin söz konusu ettikleri bir meseledir. Çünkü kaç asırdır İslâm ümmetinde âlimlerin eğilimlerine vakıf şumullu bir müctehide raslanamamıştır. Şeyhimiz bu görüşte olmasına rağmen Hasan el-Bennâ'nın ictihad seviyesine ulaştığını söylüyordu. Kaldı ki, bunu söyleyen şeyhin, birçok meselede Hasan el-Bennâ ile uzun ve ateşli tartışmaları vardı ve

Üstad el-Bennâ'nın bu tartışmalar sonunda kendi görüşünden vazgeçip şeyhin görüşünü benimsediği pek çoktu. Şeyh el-Hâmid-Allah rahmet etsin-Üstad el-Bennâ hakkında, benim bir liderim vardı, o da öldü, diyordu. Hayatının sonuna kadar el-Bennâyı hatırladıkça acı acı ağlardı. Allah ikisine de rahmetini esirgemesin ve bizleri onlarla birlikte cennet-i âlâda rasûllerle, nebîlerle, şehid ve salihlerle beraber kılsın.

Durumu bu olan Hasan el-Bennâ-Allah rahmet etsin-ki o, çağdaş İslâmî çalışmanın teorisyenidir. Onun için her sözünü büyük bir dikkatle inceleyip değerlendirmeliyiz. Şayet fetvayı herkes veremiyorsa karmaşık bir çağda, çeşitli problemleri olan ve risaletten epey uzak bir dönemde ve İslâm ve müslümanların korkunç bir şekilde zayıfladığı bir merhalede İslâmî çalışmanın nazariyelerini ortaya koymak kolay mıdır?

Hasan el-Bennâ'nın fıkıh ve mezhepler hakkındaki görüşü neydi?

Üstad el-Bennâ, her müslümanın fıkhî mezhebini seçmekte hür ve serbest olduğu görüşündedir. Müslüman fıkhî mezhebini seçtikten sonra bu mezhebi incelemeli, mesele ve delillerini sağlamca bellemeli ve gücü yetiyorsa tahkik ufuklarına yükselmelidir.

Üstad el-Bennâ, ne hakimiyeti elde etmeden önce ve ne de elde ettikten sonra Müslüman Kardeşler Cemaatinin bir mezhebe bağlanması görüşünde değildir. Çünkü bir mezhep bütün müslümanların ihtiyaçlarına cevap veremez. Ayrıca ona göre, ortaya çıkan herhangi bir meselede devlet uygun bir ictihad seçme hakkına sahiptir.

Seyyid Kutup -Allah rahmet etsin- geldi ve günlük işlerde fıhkî görüşe bağlanmaktan ve cahiliyetin doğurduğu cüz'î meselelerin tedavî edilmesinden sakındırdı. Aslında Seyyid Kutub ileri sürdüğü görüşlerle Üs-

tad el-Bennâ ile çelişki halinde değildi. Aksine, Üstad el-Bennâ'nın tutumunu açıklıyordu. Lâkin başkaları onu yanlış anladılar. Bu ise Seyyid'e-Allah rahmet etsin-büyük bir haksızlıktır. Aslında Seyyid birçok yönden haksızlığa uğramıştır. Onun sözlerini anlamayan, böylece sözlerini başka anlamlara yoran satıhta kalmış hasımları tarafından haksızlığa uğramıştır. Onu sevmekte aşırı giden ve onu anlamayıp sözünü başka anlamlarda kullanan yandaşlarınca da haksızlığa uğramıştır.

Bu kitapta ortada ismi ilim hakkı olan birşeyin, davet hakkı olan birşeyin, terbiye hakkı olan birşeyin ve ismi mücadele hakkı olan birşeyin olduğunu açıklamaya gayret ettik. Davet hakkı, başkalarından önce bazı konular üzerinde çalışmanı yoğunlaştırmanı ve düşmanlarının enerjisini boşa harcatacakları tarafa kaydırmanı gerekli kılmaktadır. İlim hakkı, her meselede hakkı söylemeni ve önüne gelen konularda fetva vermeni gerektirmektedir. Davet hakkı bu merhalede kişiden, cahiliyet toplumunun doğurduğu bir konuda sınırlı bir tutum içerisinde olmamasını ve hakimiyete geçildikten sonra karşılaşılmayabilecek geçici problemler konusunda enerjisini harcamamasını gerektirmektedir. Bu, gerçekten mantıkî ve tabiî bir tutumdur. Ama Seyyid Kutub, meselâ gerçekten sıkıntısını çekmekte olduğum bir meselenin fetvasını âlimlerden sormama karşı mıdır? Yahut herhangi bir konuda istifade etme imkânı için âlimlere danışmama veya bir şeyin helâl mı yoksa haram mı olduğunu sormama karşı mı çıkmıştır? Onun böyle bir şeyi aklından bile geçirmediği kesindir. Ama o söylediğini söyledi ve başkaları da onu yanlış anladı.

Genellikle Seyyid Kutub geleneksel İslâmî ilimleri okumamıştır. Bu sebeple de ifadeleri bu ilimlerin istilahlarından uzaktır. Ama bu ilimleri okumuş fakat kabukta kalmış birçok kimse kalkıp Seyyid Kutubu bu

terimlerden dolayı sorguluyor. Oysa Seyyid, ifadelerinde ne bu istilahlarla uyum sağlamayı ve ne de onlarla çelişmeyi gözetmemiştir. Sözleriyle bu terimler arasında bir ilişki yoktu. İlişkisi bulunmayan terimlerden dolayı hesaba çekilmesi doğru olur mu? Hesaba çekilmesi ona karşı haksızlıktır. Seyyid Kutub yazdıklarında ne fıkıhçı bir müftü, ne teorisyen bir usulcü ve ne de münazaracı bir mütekellim olmak peşindeydi. Hatta Fi Zilâl'ında bile bu eserinin bir tefsir karakteri taşımasını istemiyordu. O halde dostlarının onu müftü, mütekellim ve usulcü makamında değerlendirmeleri ona karşı işlenmiş bir haksızlıktır. O bir vadide, onlar ise başka bir vadidedir. Ayrıca ümmet onlara da, ona da muhtaçtır. Ne onların sözü onun sözünün ve ne de onun sözü, sözlerinin yerini doldurur. «Bir kitap başka kitabın yerini tutmaz» demişler.

Üstad el-Bennâ et-Teâlim risalesinde yedinci kaideyi anlatırken şöyle demektedir:

«Fer'i hükümlerin delillerini değerlendirebilme seviyesine ulaşmamış bulunan her müslüman, din imamlarından birine uymalıdır. Ama bu bağlanmayla birlikte gücü nisbetinde imamının delillerini öğrenmeye çalışması gerekir. Kendisine yol gösterenin samimiyet ve yeteneğine inandığı müddetçe delille birlikte öncülüğünü kabullenmesi ve ilim ehlinden ise, ictihad seviyesine yükselinceye kadar ilmî eksiğini tamamlamaya çalışması kendisi için daha uygundur.»

Bu kaideyle Üstad el-Bennâ ilmî seyrin ve merhalelerinin edebi ile müslümanın irşad, nasihat ve terbiye karşısında takınacağı ahlâkı ve delil karşısında takınacağı tavrı bir araya getirmiştir. Üstad -Allah rahmet etsin- ümmetin güvenine mazhar olanı almış ve ona yö-

nelmiştir. Lâkin bununla birlikte onu, kendisine bulaşmış birçok hastalıktan kurtarmıştır. O, geçmiş nesillerin ulaştığı hayrı almış ve onu yabancı unsurlardan ayıklamaya gayret etmiştir. Üstad el-Bennâ'nın hareketinin özü işte budur: Hayırlı mirası almak ve onu, kendisine bulaşmış bulanıklıklardan arındırmak.

Üstad sekizinci kaidede fıkhî meseleler karşısındaki tutumunun anlatımını tamamlayarak şöyle demektedir:

«Fer'î meselelerdeki fıkhî ihtilâf dinde tefrikaya sebep olmamalı ve düşmanlıkla kin bağlamaya kadar gitmemelidir. Her müctehide ecri vardır. Ayrıca ihtilaflı meselelerde Allah için sevgi ve riya ile taassuba düşmemek kaydıyla hakikata varmak için yardımlaşmanın gölgesinde nezîh ilmî tahkiklerle uğraşmakta bir engel yoktur.»

Böylece Üstad el-Bennâ'nın fıkıh konularında her şeyi yerli yerine oturttuğunu; hayrı alıp onu kabul ettiğini ve fakat kendisine bulaşmış yabancı unsurları görmemezlikten gelmediğini görüyorum.

Üstad fıkıh konusundaki tutumunu tamamlayarak şöyle demektedir:

«Pratiğe aktarılmayacak meselelere dalmak, bizim için şer'an yasaklanmış olan bir husustur. Vuku bulmayan fer'î meseleler hakkındaki hükümlerin çokluğu bundandır. Bu, hem ilmî, hem davet ve hem de terbiyevî bir tutumdur.

Bütün bunlar fert seviyesinde olan şeylerdir. Davet seviyesinde ise, beşinci kaidede şöyle demektedir. «Hakkında nass bulunmayan, birkaç veche ihtimali olan ve mesalih-i mürselede devlet başkanı ve naibinin görüşüy-

le amel edilir. Ancak bu görüşün şer'î bir kaideyle çatışmaması şarttır. Ayrıca bu görüş şartlar, örf ve adetler değiştikçe değişebilir.»

Üstadın fert ve devlet seviyesinde fıkıh ve mezhepleri konusundaki görüşü işte budur. Acaba kendisi ile bu ümmetin ilim ehlinin üzerinde karar kıldığı hususlar arasında, bir ihtilaf var mıdır? Kesinlikle hayır.

Bir hareket olarak bu konudaki tutumumuzu özetleyecek olursak deriz ki:

Kardeşe dilediği fıkhî mezhebe bağlanma serbestiyetini tanırız. Lâkin bağlandığı mezhebi üzere fıkhî bilgileri öğrenmesini ondan isteriz. Fıkhî ekollerin hukukî büyük bir servet ve bu ümmetin yararına olduğunu kabul ederiz. Bu ekollerde mütahassısların yetişmesini büyük bir hayranlıkla karşılarız. Devletimizin olması halinde her meselede fert ve devletin fetva almaları için bütün mezheplerdeki değişik fetvalarla fetva verme dönemini açacağız. Biz şuna inanıyoruz ki, tek bir mezhep bu ümmetin ihtiyaçlarını karşılayamaz ve geçmişte de, hiç bir dönem için karşılamış da değildir. Aksine öyle bir çağda yaşıyoruz ki geçmiş asırlardan daha çok bir mezheple birlikte başka imamların içtihadlarına muhtacız. İnanıyoruz ki, müslüman devlet fıkhî görüşlerden birini seçip onu bir kanun olarak ümmete emretme hususunda geniş bir serbestiyet içerisindedir. Ayrıca ilmî tahkiklerde bulunmayı âlimlerin bir görevi olarak kabul eder ve kim olursa olsun âlimin araştırmaları gönlümüzü daraltmaz ve ona savaşda açmayız. Bir fıkhî görüşe inanmış olan âlimin, özel olarak o görüşle mükellef olduğuna inanırız. Delilleri değerlendirme ehliyetine sahip olmayan kimseye gelince, müctehid bir imamın görüşüne uyduğu müddetce geniş serbestiyete sahiptir.

Böyleçe fertlerin şer'i konulardaki kanaatlerinin önündeki engeller kaldırılmış ve hukuk birliği sayesinde ümmetin birliği gerçekleşmiş olacaktır.

Hiç şüphesiz cemaatin hakimiyetten önce ve sonraki yeri bütün bu şeyler üzerinde düzenlenmiştir. Burada cemaatten kasdımız müslümanlar cemaatidir. Ayrıca şuna inanıyoruz ki, Üstad el-Bennâ'nın fikhî nazariye ve öğütleri olmadıkça müslümanların kemale ermiş bir cemaati gerçekleşemez. İslâm için çalışan her ihlâs sahibini sevmek de Üstad'ın öğüt ve talimatı arasındadır. Öyle sanıyorum ki, bir meselenin tescili ve bir düşüncenin tartışılmasının yeri gelmiştir:

Tartışacağımız mesele, Üstad el-Bannâ'nın davetinin müsbet yönlerinden biri olup, fıkhî mezhepliliğin varlığı ile cemaatin birliğinin sağlanabileceği, meselesidir.

Şüphesiz yukarıda anlatılanları iyice düşünüp değerlendirenler, fıkhî mezhepcilikle birlikte cemaatin birliğinin bir arada yürüyebileceğini anlar. Yine de bu konuda söylenebilecek söz şudur:

Çağımızda bütün müslümanların üzerinde birleşebilecekleri ve şumullu bir cemaat kurabilecekleri asgarî müştereği koyabilen yegane kişi Hasan el-Bennâ'dır. Ayrıca o, bu cemaatin üzerine kurabileceği, hayatiyetini devam ettireceği ve Allah'ın izniyle İslâm için başarılar elde edeceği temelleri ortaya koyabilmiş ve bütün bunları, Allah'ın indirdiğinden zerre miktarı taviz vermeden başarabilmiştir. Hiç şüphesiz bütün bunlar hayret verici şeylerdir ve ancak Allah'ın muvaffak kılmasıyla mümkündür.

Üstad el-Bennâ, anlama için, terbiye için, teşkilâtlanma için, strateji ve hareket tarzı için bir takım pren-

sipler ortaya koymuş ve bu prensiplere bağlı kalındıkça cemaatin birliğine zarar vermeyecek hususlarda çeşitli görüşlere ihtilaf kapısını açık bırakmıştır. İhtilâfa düşülürken bu prensiplere bağlı kalındıkça, el-Bennâ, zamanla genişliyecek olan binayı kurabilmiştir demektir. Üstad el-Bennâ fikir ve teşkilât olarak bütün müslümanları kendisine bağlayabilecek külli bir sınır çizebilmiş ve tüm iyi fikirlere kapıyı açarak yanlış görüşlerin hepsine karşı çıkabilmiştir. Şu veya bu cemaatin iyi yönlerini bir araya getirebilmiş ve değerlendirmelerinde mevcut olan kötülükleri tasfiye edebilmiştir. Bu mesele «Fi'l-Binâ» serimizde yer yer işlenecek ve vuzuha kavuşturulacaktır. Şimdi tekrar konumuza dönelim.

— II —

Henüz sahabe ve tabiiler devrinde akaid konusunda tehlikeli konuların tohumları atıldı. Belli başlı İslâmî fırkalar yavaş yavaş görülmeye başladı. Haricîlik çıktı. Kaderi inkâr eden Kaderiyye ve aşırı Şiîlik zuhur etti. Cahilce vera'nın tohumları ve bunu takip edenlerden aşırı ve yanlış tutumlar belirlenmeye başladı. Akaid konusunda kalbin fesadına, bilgiçlik taslamaya delâlet eden bir çok mesele ortaya atıldı. Bunun yanında çeşitli dinlere mensup kişiler İslâma girmişler, fakat bunların bir kısmı ise girişinde samimi değillerdi. Bir çok meselede müslümanlarla gayr-i müslimler arasında münakaşalar çıktı. Daha sonra Yunan felsefesine ve başka düşüncelere ait kitaplar tercüme edildi. Böylece yeni ve garip birtakım fikirler ortaya atılmış oldu. Bütün bunlar olurken bu arada bâtınîlik iddiaları ortaya çıktı. Bunun aksülameli olarak da bazı fırkalar doğdu. Müşebbihe, muattile, müevvile ve hûrâfîler gibi. Ehli Sünnet ve'l-cemaat her ne kadar itikat konusunda felsefeden uzak

kalmaya ve karmaşık meselelere girmemeye gayret etmiş ve itikatta berraklığın devamını arzu etmişlerse de kendilerini yanlış görüşleri reddetmeğe, sorulan sorulara cevap vermeye ve her meselede sahih akideyi isbat etmeye mecbur hissetmişlerdir. Böylece gayr-i ihtiyari de olsa ehl-i sünnet ve'l-cemaat metoduna uygun İslâm akaidi ilmi ortaya çıkmış oldu.

Binlerce meseleye âdetâ sürüklenerek girdiler. Bu gibi meseleler de konuşmaktan başka alternatifleri yoktu. Her asırda durum böyle olmuştur. Her asrın kendine göre problemleri, meseleleri, tartışılan konuları ve fitneleri vardır. Nihayet bu hususların hepsinde daha ileri bir seviyede olan çağımıza gelindi.

Fıkıh konusunda yazar ve kitaplar ortaya çıkmış ve fıkıh alanında ümmetin tamamının kabulle karşıladığı imamlar varsa, akaid konusunda da ümmetin imamlıklarını kabul ettiği kimseler vardır. Ebu'l-Hasan el-Eş'arî ve Ebu Mansur el-Maturidî gibi. Böylece usûluddin, kelâm, tevhid, fıkh-i ekber, itikat, akide veya İslâm akaidi gibi isimlerle isimlendirilen ilim ortaya çıkmış oldu.

Fırkaların ve saptırıcı liderlerinin çokluğu durmak nedir bilmeyen ve sınır tanımayan çalışmaları karşısında müslümanlar ister istemez bu ilmi okuyup incelemek zorunda kaldılar. Ancak böylece aldatılmaktan, hata ve sapıklıktan şüphe ve bid'atlere düşmekten korunabilir yahut sapıklara cevap verebilirlerdi. Onun için aka'd ilmi âlimlerce farz-ı ayn olarak kabul edilmiştir? Ancak bunun farz-ı ayn oluşu ve miktarı insandan insâna farklılık gösterir. Herkes çevresinde karşılaşabileceği şüpheler ve aklî imkânlarıyla diğer imkânları ölçüsünde onunla mükelleftir.

Fıkıhla birlikte usûlü fıkıh doğduğu gibi akaid ilmiyle birlikte de akaid usûlü ilmi doğdu. Bu öyle bir ilimdir ki, usûlü fıkıh ilmi ile aklî mantık ilmi onda bir anda ortaktır. Her ne kadar müstakil bir kitabı olmamakla ve usûlü fıkıh kitaplarıyla mantık kitapları ve bizzat akaid kitaplarında dağınık vaziyette olmakla birlikte kendine has hükümleri vardır. Bu ilim çeşitli kitap ve ilimlerde dağılmış olduğu için de bazı müellifler bu ilim hususunda çeşitli hatalara düşmüşlerdir. Ayrıca asırlar boyunca İslâmî fırkalar arasındaki mücadelelerin ve kelâmcılar arasındaki ihtilâfların çokluğu sebebiyle bu ilim bazen karmaşık mecralara yönelmiş ve derin meseleleri konu edinmiştir.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi araştırmacılar muhayyer değildi. Bir konu başka bir konunun araştırılmasını mecburî kılıyordu. Lâkin bu, çağdaş araştırmacıların ve onlardan biri olarak Seyyid Kutub'un, akideyi arzetme konusunda Kur'an'ın takib ettiği metodla kelâmcıların takib ettikleri metod ve akide konusundaki eğitimde Kur'anî yol ile kelâmcıların takip ettikleri yol arasındaki büyük farka dikkat çekmelerine sebep oldu. Onun için çağdaş araştırmacılar bu konuda yeni bir şey ortaya koymaya gayret ettiler ve gerçekten birşeyler takdim ettiler. Hatta iyi de ettiler. Lâkin bu bizi, ehl-i sünnet ve'l-cemaatin kitaplarındaki akaidi incelemekten müstağni kılmaz. Çünkü diğer pek çok İslâmî fırkanın içine düştüğü yanlış itikatlara düşmekten korunmak, Allah'ın yardımıyla sadece bu kitapların incelenmesiyle mümkündür.

Onun için Üstad el-Bennâ, kardeşlerinden akaidle ilgili bir kitap okumalarını bir görev olarak tavsiye etmiş ve bunu et-Teâlîm risalesinde tam bir açıklıkla zikretmiştir.

Kaldı ki, kendisi anlama usûlüyle ilgili yirmi pren-

sibi zikrederken bu arada Müslüman Kardeşler dâvâsı için bir takım prensipler vaz'etmiştir ki bunlar akaid konusunda ihtilâflı bir çok konuya açıklık kazandırmaktadır. Hatta diyoruz ki: Bütün müslümanları kendisine bağlayabilecek bir ve âlemşumül İslâmî hareket için temel taşını bu prensiplerde vazetmiştir.

Burada en önemli meselelerden birini zikretmek istiyoruz. Bu meselenin ışığı altında Üstad el-Bennâ'nın istediği şekliyle Müslüman Kardeşler Hareketini de anlamış olacağız:

Bu hareket öyle mükemmel bir dâvâdır ki her yönden müslümanları olgunlaştırmayı ister. Bu yönlerden biri ilimdir. O, gördüğümüz gibi gerek fıkıh, gerek akide ve ilerde göreceğimiz gibi gerek tasavvuf ve sülûkde müslümanın ilminde hiç bir açığın kalmamasını ister. O, müslümanı eksiklikten kemâle ulaştırmak için gayret eder. Bununla birlikte İslâm, müslümanlar ve İslâmî çalışma hususlarında müslümanı mükemmel ve şumullû bir bakış sahibi kılmayı arzu eder ve bunun için çalışır. İşte bu, el-Bennâ'nın dâvâsının en belirgin özelliklerindendir.

Müslümanlardan bir çoğu hatta İslâm için çalışanlardan bile, ya bir ilmi iyi bilip diğerlerinden habersiz bir müslümandır veya bir çok ilmi elde etmiştir. Ama, İslâm ve müslümanların durumu ile sahih İslâmî çalışma hakkında şumullü ve küllî değerlendirmeden mahrumdur.

Müslüman Kardeşler Hareketi bu hususlarda olgunlaşmak için gayret eder. Her ilimde onu asırlar boyunca kendisine bulaşmış yabancı unsurlarla bulanıklıklardan ayıklamaya çalışır. Bütün bunlar İslam ve müslümanların ihtiyaçları ile birlikleri hakkında yapılan değerlendirmenin çerçevesi dahilinde gerçekleştirilir.

Akaid meselesine dönelim:

Biz Müslüman Kardeşlerden her birimizin daima Üstad el-Bennâ'nın tescil ettiği anlama hususundaki yirmi prensibi hatırlamakla birlikte akaid usûlünde bir kitabı incelememiz edebimizden yahut görevlerimizdendir. Böylece Rasûlûllah (s.a.v.)'in ashabının itikat konusunda üzerinde bulundukları fıtrî ve saf yola bağlı kalınarak bir müslümanın bilmemesi uygun düşmeyen temel meseleler de öğrenilmiş olur.

***

«el-Âsâs fi'l-Minhac» serimizde akaid kitaplarında gelenekleşmiş meselelerin hepsine dokunacak ve delilleriyle birlikte hak ehlinin akaidini takdim edip makbul olan İhtilâf sınırları ile reddedilen İhtilâfın sınırlarını belirteceğiz. Böylece bütün müslümanlarla iş birliği ufuklarını hidayet üzere açmış olacağız. Olabilir ki bu gayretimiz sayesinde Müslüman Kardeşler Hareketini doğru yolunda biraz daha ilerletmiş ve arzu ettiğimiz; İslâmî ilimleri bulanıklıklardan ayıklama ve onları asıl karakterine irca etme yolunda mesafe katetmiş olacağız.

Müslüman Kardeşin, hidayet imamlarının tescil ettikleri şekliyle İslâm akaidi alanındaki çalışmalardan payını almasını ve nasslara bağlı kalınarak onları sağlıklı bir şekilde anlamasını arzu ediyoruz. Tâ ki temeller de, fer'ler de apaçık olsun. Allah'ın dininden alıkoyan şeylerin çoğaldığı bir zamanda Allah'ın yardımıyle kişiyi koruyan sadece ilimdir.

— III —

Sahabe neslinde hem ilim, hem amel vardı. Kalbî hal ile birlikte ahlâkî vasıflar mevcuttu. Ama zamanla amel zayıfladı. Kalbî hal ve ahlâkî vasıf zayıfladı. Oysa

bunlar peygamberlerin tebliğ ettiklerinin en büyük görüntüleridir. Bu sebeple zâhirî amel ve müslüman için gerekli olan kalbî hal meselesinde işleri asıl mecrasına döndürmenin bir çabası olarak İslâmî tasavvuf ortaya çıktı. Sonra bu tasavvuf çeşitli yollara bölündü, eğri-büğrü yollara saptı. Öyle ki, İbnu Arabî'nin kendisi şöyle demektedir: «Tasavvufa karşı uyanık ol. Çünkü yoldan çıkanların çoğu ondandır. O, helâk olmanın ve yücelmenin yoludur. Her kim ilim, amel ve halini tahkik derecesine ulaştırırsa ebediyeti elde eder. Değilse, helak olanlarla beraber helak olur.»

Bu tasavvuf ki, o, aslında ilimle birlikte müslümanın amel ve halde kemale ermesi için istenir. Ama çoğu zaman -Allah korusun- hak yoldan sapıklığa götüren durumuna düşmüştür. Üstad Hasan el-Bennâ geldiğinde tasavvufa birçok bulanıklıklar karışmış durumdaydı. Üstad -Allah rahmet etsin- diğer iki ilim -fıkıh ve akaidgibi müslümanların bu ilmi de ilk safiyetiyle almalarını istedi. İnsanların bu konularda yanlış yollara düşmemeleri için yirmi prensibi vaz'etti. Böylece selefî ve sûnnî bir tasavvufun sağlıklı başlangıcını ortaya koymuş oldu.

«Ruh Terbiyemiz» isimli tasavvufla ilgili müstakil kitabımızda tasavvufumuzun asıl çerçeves'ni çizmek istedik. «el-Âsâs fi'l-Menhec» serimizde ise tasavvuf meselelerinden her birini teker teker ele alacağız ve nassların ışığı altında haklarında daha çok bilgi vereceğiz. Tâ ki davranışlarımız doğru yolda devam etsin ve ümmetimize karşı delilimiz olsun.

Üstad el-Bennâ Müslüman Kardeşler Dâvâsının vasıflarından bahsederken şöyle diyor: Müslüman Kardeşler için hiç çekinmeden diyebilirsin ki:

1 — Selefî bir harekettir. Çünkü onlar İslâma, onun Kur'an ve Rasûlûllah (s.a.v.) in sünnetinden kaynaklanan saf kaynağına dönmeye davet ediyorlar.

2 — Sünnî bir tarikattır. Çünkü onlar herşeyde ve özellikle akaid ve ibadetlerde imkân buldukları ölçüde sünnet-i mutahhara ile amel etmekle kendilerini sorumlu tutarlar.

3 — Tasavvufî bir hakikattır. Çünkü onlar bilirler ki hayrın temeli, nefsin temizlenmesi, kalp pâklığı ve zikir ile amele devam edip halktan yüz çevirmek ve Allah için sevip hayra bağlı olmaktır...

Beşinci tartışmaya burada son verelim. Bu tartışma ile fıkıh, akaid ve tasavvuf ilimlerini okuyup incelemeye yaptığımız çağrı, Üstad el-Bennâ'nın düşüncesine yabancı bir şey değildir. Aksine bu, onun düşüncesinden kaynaklanmakta ve onu te'kid eder mahiyettedir. Aynı zamanda bu ilimlere karışmış ve ayıklanmaya, tashih edilmeye yahut düzeltilmeye muhtaç bazı durumların mevcut olduğunu da öğrenmiş olduk.

ALTINCI TARTIŞMA

ALTINCI TARTIŞMA

Geçen tartışmada bu ümmetin ilim ehlinin üzerinde karar kıldıklarıyla Üstad el-Bennâ'nın davet ettiği şeyin bir olduğunu gördük. Ayrıca gördük ki, ilim ehlinin, «el-Kebir ve Ekber fıkıh» diye isimlendirdiğimiz ilimlerde üzerinde karar kılıp yaptıklarının mutlaka yapılması gerekiyordu. Bu ilimlerin varlığını ve devamını mecburî kılan zarûretler üzerinde durduk. Seyyid Kutub'un bu konulardaki sözlerinin nelere hamledilmesinin doğru olacağını, kendisinin tamamen ayrı bir vadide söz söylediğini anlattık. Aslında kasdettiklerinin Üstad el-Bennâ'nın sözlerine ve ilim ehlinin tutumlarına ters düşmediğini belirttik.

— I —

Rasûlûllah (s.a.v.) insanlığın ihtiyaç duyduğu herşeye cevap veren iki şey bıraktı bize: Kur'an ve Sünnet. Onun için Kur'an ve Sünnete hizmet eden ve onlardan kaynaklanan birçok ilmin doğması ve bunun sonucunda milyonlarca eserin yazılması tabiî idi. Çünkü her asırda eser yazılması ihtiyaç ve ilmin bir sonucudur. Her asırda pekçok bilgin yetişmiştir ve her asrın kendine göre

ihtiyaçları doğmuştur. İşte bunun sonucu olarak yeryüzünde benzerine rastlanmayan büyük bir İslâmî kütüphane teşekkül etti.

Kur'an ilimleri, Hadis ilimleri, Arap dili ilimleri doğup gelişti. Bu ilimlerden her biri ihtisas alanlarına ve bölümlere ayrıldı. İnsanların ve çeşitli sınıflarının ihtiyaçları giderilsin diye büyük-küçük her konuda eser yazıldı.

Bu gibi ilimler doğup geliştiği gibi tarih, astronomi, coğrafya, tıb ve İslâm ümmetinin seyrinin gerekli kıldığı diğer ilimler de doğdu. İslâm, müslümanların ihtiyaç duyduğu her alanda mütehassısların yetiştirilmesini emrediyor ve bunu bir farz olarak kabul ediyordu.

Bütün bu ilimler doğup bu ilimlerde mütehassıslar, araştırmacılar ve eleştirmenler yetiştiği gibi üç ilim daha doğup gelişti: İslâm akaidi ilmi, İslâmî fıkıh ilmi, tasavvuf-sülûk ve ahlâk ilmi. Fıkıh ilminin yanında, fıkhî hükmün çıkarılması metodunu açıklayan ve bunu sistemleştiren usûlü fıkıh ilmi doğdu. İslâm akaidi ilminin varlığı, yanında akli ve âdil hükme varmanın metodunu açıklayan mantık ilminin varlığını da gerekli kıldı. Bu ilim, akli ve âdil hükümlere varmanın metodlarını, nasıl delil getirileceğini, delillerin nasıl çürütüleceğini ve aklî hükümlerle düşünce için gerekli olan kuralları tesbit edip açıklıyordu. Bu son beş ilmin doğuşu tabiî idi. Eşyanın tabiatı ve İslâm ümmetinin seyri bunların doğuşunu kaçınılmaz kılıyordu. Bunların doğması değil, doğmamaları hayret verici olurdu.

Değindiğimiz beş ilmin, akaid, fıkıh, tasavvuf, usûlü fıkıh ve mantık ilimlerinin doğması tabiî idi. Çünkü İslâm, sorumlulukla akıl arasında bir bağ kabul etmiştir.

Hüküm çıkarmak için aklın vasıtaları çoktur. Akıl, bazen isabet eder, bazen de hata eder. Müslümanların da bu gibi konularda söz söylemeleri tabiîdir. Onun için de mantık ilminin doğması kaçınılmazdı. Kur'an-ı Kerim, («el-Âsâs fi't-Tefsir» kitabımızda da belirttiğimiz gibi) bir çok hikmetten dolayı ahkâm âyetlerini yan yana dizmemiş ve bir konuya giren meseleleri bir arada toplamamıştır. Nitekim sünnette ihtiyaca, karşılaşılan problemlere ve sorulan sorulara cevap olarak, yahut insanları bir tarafa yöneltmek için söylenmiştir.

Sünnet aynı zamanda Rasûlüllah (s.a.v.) ın hayatının tescili idi. Onun için konuları yan yana sıralanmış değildir. O halde, Kitap ve Sünnetten akaid konusunda olsun, amelî konularda olsun veya ahlâk ve sulûk konusunda olsun bir konuda varid olan nassları bir araya getirmek için ayrı bir çabanın harcanması tabiî birşeydir. Ayrıca her çağda ortaya çıkan sorunlar yahut her asrın ihtiyaçlarına göre bunun gelişmesi, her asırda bu ihtiyaç alanlarında uzmanların yetişmesi ve bunun neticesinde her ilimde birkaç ekolün ortaya çıkması olağandır. Nasıl gramer alanında Kûfe ve Basra ekolleri çıkmışsa bir nassı değişik anlama, subutu kat'i olmayan nasslara itimat hususunda, bazı ravilere itimat edip etmeme, kıyas gibi bazı âhâd haber, sahabe görüşü ve başka meselelerde takınılacak tavır gibi konuları kabul edip etmeme, hususlarında ihtilafa düşmek garipsenecek şeyler değildir. Onun için her ekolün, şer'î hükme varmak için bir metodunun bulunması olağandır. Bu sebeple usûlü fıkıh ilmi ve bu ilim alanında ekoller ortaya çıkmıştır. Bütün bunlar tabiî karşılanır. Çeşitli ekollerin çıkması, her birinin ayrı bir tahkik metodunun bulunması ve farklı neticelere varılması, evet bütün bunlar subût ve delâleti kat'î nassların çerçevesine giren

hususlara ters düşmedikçe garipsenmez ve reddedilmez.

Müslümanın muhakkiklerin ictihadlarını okuması, bir konunun konularını bir araya getiren eserleri mutalaâ etmesi, evet bütün bunlar olağan şeylerdir.

***

Bu ilimlerin her birinde imamlık rûtbes'ne ulaşanların bulunması ve o konuda söyledikleri sözlerin özel bir değerinin olması, yine olağandır. Onun için görüyoruz ki, ümmet âmelî hükümler konusunda Şafiî'nin, Ebu Henife'nin, Ahmed b. Hanbel'in, Malik ve benzerlerinin sözlerine bakıyor. Sülûk, ahlâk ve seyr ilal'ah konusunda Cüneyd ve benzerlerinin; akaid konusunda Ebu Hasan el-Eş'arî ve Ebu Mansur el-Maturîdî'nin sözlerine özel bir değer veriyor. Bütün bunlar tabiî şeylerdir ve bunda reddedilecek bir durum yoktur. Ayrıca bazı müslümanları o müctehid imamlardan birine kanaat getirerek onun mezhebine uymaları, başkalarının da başka birine bağlanması, bu da tabiî şeylerdendir.

Alim'erimizden bazısı fıkh-ı ekber kelimes'ni akaid ilmi için kullanmışlar ve akaidden bahsederken bu arada şer'î s'yasetten (idare), ahlâktan bahsettikleri gibi zarurat'ı diniyyeden olan malumat ile başka konuları araya sokuşturmuşlardır. Amelî hükümleri de fıkıh ism'yle isimlendirmişlerdir. Tasavvuf ilmi ise, akaid ve fıkhı tamamlayan ilmin ismidir. Ve onların şûmûlündedir.

Şayet fıkıh kitapları namazın hükümlerinden bahsediyorsa tasavvuf ilmi de namazdaki huşû'dan ve bunun nasıl olacağından bahseder. Sahabe, huşuu bir ilim olarak isimlendirmiş ve şöyle demişlerdir: «Yeryüzünden ilk kaldırılacak ilim, huşûdur.»

Şayet akaid kitapları Allah'ın isim ve sıfatlarından bahsediyorsa tasavvuf kitapları da bu sıfat'ların şuurunda olmaktan bahseder. Onun için tasavvuf ilmi, aka-

id ve fıkıh ilimlerinin tamamlayıcısıdır. Bu sebeple biz de, bu ilimleri Kebir ve ekber fıkıhları olarak isimlendirdik.

Kişinin bu ilimlerin hükümlerine varma metodunu bilmesi yine bu ilimlerin bir gereğidir. Bu ise, ya akli mantık, ya da usûlü fıkıh kanalıyla olur. Hiç şüphesiz bu beş ilimden her birinde asgari seviyede bilgi sahibi olmayan, bilinmesi gereken bazı meseleleri bilmez. Kendisinde gelişmesi gereken bazı hususlar zayıflar. Daha da berraklaşması gereken bir çok şey anlamını yitirir. Bazı konular, yersiz ve haksız bir şekilde kendisi tarafından büyütülüp olduğundan daha değerli bir makama oturtulur. Bazı konular da çıkmazlara girer. Yahut bu ve buna benzer hatalara düşer. Çünkü herhangi bir hususta kişinin ya sağlıklı bir düşüncesi bulunur veya bulunmaz. Şayet biri çıkıp dese ki: İşte Rasûlüllah (s.a.v.) in ashabı, insanların en mükemmeli olmalarına rağmen yeni istilâhî manalarıyle bu ilimlerden birşey bilmiyorlardı.

Deriz ki: Fıtrat saflığı, çevre temizliği ve Rasûlullah (s.a.v.)'i direk olarak dinlemek kişiyi her hususta kemâlata erdirir. Bu ilimler fıtrat karmaşıklaştıktan, çevre bozulduktan ve doğrudan doğruya Rasûlüllah'tan ilim elde etme imkânı ortadan kalktıktan sonra işleri yerli yerine oturtmak çabasından ibarettir.

*
**

İslâm toplumunda çözülmenin en önemli sebeplerinden biri, söz konuşu ettiğimiz aka'd, fıkıh, sülûk ilimleriyle ve usûlü fıkıh ile mantığın kapsamına giren iki ilimde tekâmülün kaybolmasıdır. Çünkü âlimler bir ilimde eser verirken, o ilimde alışılage'en meseleleri işler ve başka meselelere dokunmazlardı. Onun için bu ilimlerin hepsinden payını almayan önemli ve temel olan bazı meselelerden habersiz kalır. Meselâ ihlas konusu tasav-

vuf kitaplarında, cihad konusu fıkıh kitaplarında işlenmektedir. Bu üç ilmi okumayan kişi meseleleri tam olarak anlayamaz. Ayrıca hükümlerin nasıl çıkarıldığını ve bu hususta nasıl sağlam kaide ve prensiplere uyulduğunu bilmedi mi, bu ilimlere tam olarak güvenemez.

Müslümanlardan birçoğu bu ilimlerden birini öğrenip diğerine aldırış etmedi. Ayrıca Kur'an ve Sünnet alanında kapsamlı çalışmalara girme hususunda kendilerini mecbur tutmadılar. Bunun sonucunda büyük bir çözülme oldu.

***

Müfessirlerden birçoğu temel konuların, o meseleleri ilgilendiren ihtisas dalındaki kitaplarda şerh edilip tahkik ve tesbit edildiğine inanırlar. Onun için tefsirlerinde meselelere işaret etmekle yetinirler. Muhaddislerden bir çoğu, hadis alanında eser verirken mevcut yahut vukuu mümkün bütün meselelerle ilgili bütün hadisleri toplayıp almayı düşünmez.

Fakih, fıkıh meseleleri çerçevesinde konuşur.

Muhakkik sûfî de ihtisası çerçevesinde kalarak konuşur.

Usûlcü ve mütekellim, bütün bunlar kendi ihtisas çerçevesinde söz söylemiş ve her ilim talibine, eksiklerini tamamlamak için ilimlerden kendine gerekli olan herşeyi araştırarak öğrenme işini bırakmışlardır. Âlimler arasında kendi eksikliklerini tamamlayan bulunduğu gibi birçoğu kemâle ermek için zarurî birçok hususta habersizdir. Avam tabakasına gelince, Kitap ve Sünnetten yahut onlardan kaynaklanan beş ilimden kendisi için gerekli olanı incelemiş olanına çok nadir rastlanır. Şayet bir çözülme varsa ve bu daha da karmaşık hale gelmişse akaid ve fıkıh ilimleri karşısında bir mahkum durumunda olan tasavvufun yerli yerine oturtulmama-

sındandır. Çünkü Seyyid Ahmet Zerrûk'un «Kavaidu't-Tasavvuf» isimli nefis kitabında belirttiği ve başkalarının da söz konusu ettiği genel kaide, fakîhin sûfî aleyhinde hükmedebileceği ve sûfînin ise fakih aleyhine hükmedemiyeceğidir. Çünkü ictihad rutbesine ulaşan ve ulaştığı kabul edilen hiçbir sûfî yoktur. Ama son asırlarda bu iş tersine döndü. Sûfî, fakih aleyhine hükmeder oldu. Fakîh, sufîye tabi durumuna düştü. Akaidi de sufî kişi tesbit eder oldu. Tevhid âlimleri de ona tabi durumuna düştü. Böylece büyük bir çözülme meydana geldi. Çünkü tasavvuf ehli, kelâma daldı. Herkes öldürülmeyi bile gerektiren sözleri serbestçe söyler oldu. Alimlerin görevi ise, bu sözleri söyliyenleri temize çıkarmak ve söylediklerini kabul etmekti. Tasavvuf ehlî, âlimlerin ilmini ve fakihlerin fetvalarını küçümser oldu. Böylece bir çok hükümden ve bedihiyattan bihaber kaldılar. -Tabii Allah'ın rahmetiyle esirgedikleri bundan hariçtir- Böylece dağılma alanı gittikçe genişledi. Onun için işleri yerli yerine oturtmak ve bu ilimlerden her birine hakkını verip sınırını belirlemek ve bu ilimlere bulaşmış hatalı unsurlara dikkat çekmek en önemli görevlerdendir.

Bazıları soruyor: Kitap ve Sünneti inceleyip okumak bizi bütün bunlardan müstagnî kılmaz mı? Deriz ki: Evet. Lâkin Kitap ve Sünnetin incelenmesi bir takım prensip, kural ve hem lügavî, hem de aklî kaidelere ihtiyaç gösterir. Bu ise, usûlû fıkıh ve mantık ilimlerinin okunmasını gerektirir. Kitap ve Sünnet itikat, amel ve sulükle ilgili birçok meseleye dokunur. Birçok kimse de bunları yanlış anlamış yahut yanlış uygulamıştır. Bu yanlışlığın karıştığı meselelerin ayıklanması gerekir. Akaid, fıkıh ve tasavvuf ilimleri böyle bir çalışmadan

başka birşey değildir. Ayrıca ictimaî mes'eleler karmaşık olup, durmadan da yenilenmektedir. O halde Kitap ve Sünnetten kaynaklanan cevaplar elimizde mevcut olmalıdır. Her ne kadar bu meselelerle ilgili apaçık nasslar bulunmasa da... Yukarıda sözünü ettiğimiz üç ilim kendi alanlarında bu meselelere cevaptır. Onun için beş ilmin incelenmesi, sağlıklı anlayışın koruyucusudur. Ayrıca hükümlerle, onların kitap ve Sünnetten çıkarılma metodlarında sağlıklı yolun tutulduğuna da delildir. Bu sebeple «Allah Erinin Ahlâk ve Kültürü» isimli kitabımızda Kitap ve Sünnet hakkında şümullü bir çalışmayla dört ilmin incelenmesini ortaya koymaya çalıştık. Orada mantığı zikretmedik. Çünkü usûlü fıkıh âlimleri kitaplarında o kadar mantık meselelerini işlemişler ki, ayrıca müstakil bir mantık kitabını okumaya ihtiyaç kalmamıştır.

***

— II —

Çağımızın özelliklerinden biri, İslâm'ın külliyatına inandığı halde fer'î ve cüz'î meselelerine inanmayan kimselerin varlığıdır. Bunların sayısı da pek çoktur. Kimisi İslâma çağın sloganlarını yakıştırıp, şöyle diyor: İslâm eşitlik ve hürriyet dinidir. Kardeşlik ve adâlet dinidir v.s.... Bu sloganlar hakkındaki düşüncesinin bir neticesi olarak da hayat mese'elerinden hangisiyle karşılaşırsa söyleyebilecek bir görüşü de varsa hiç çekinmeden görüşünü belirtiyor. Kimi de İslâma bir bütün olarak inanır. Öyle ki, üzerinde icma' bulunan İslâmî bir hükümle de karşılaşsa onu garipser. Bu çözüntünün sırrını düşünecek olursan, bunun, usûl ve fıkıh konularında okumanın azlığından kaynaklandığını görürsün. Kişi usûlü fıkhı, sonra da fıkıh kitaplarını okusa külli-

yat ile cüz'iyyat ve fer'iyyat ile temel kaideler arasında ilgi kurabilir. Meseleleri sağlam kaidelere bağlayabilir ve nefsî hevâ ve heveslerden alıkoyabilir. Karşılaşacağı şeyler hakkında da hükmünü verebilir. İslâm ile küfrün arasını hassas ölçülerle ayırabilir. Kişinin bunlara sahip olması, usûlü fıkıh ve fıkıh kitaplarını okumadan gerçekleşemez. Meseleye bu açıdan bakmayan hata içerisindedir.

Bu misallerden anlaşılıyor ki, fer'î herhangi bir mesele hakkında hüküm çıkarabilmek için usûlü fıkha ümmetin verdiği değer yerindedir. Sağlıklı bir seyir için bu gereklidir. O halde usûlü fıkhın prensiplerini ve bu prensiplere dayalı olarak çıkarılmış hükümleri reddetmek yanlış olur. Bu ilmi okumayan kişi daima hata yapmaya mahkûmdur. Fıkıh alanında bu söylediklerimiz akaid alanında da, tasavvuf alanında da geçerlidir. Biz bütün bu hususlarda bu ilimlerin ayıklanmış ve tahkik edilmiş şekilleriyle okunmalarını istiyoruz. Çünkü bu ilimlere hata karışınca ilâç olacakları yerde hastalık doğurucu olurlar. Sapıtma için bir vasıta durumuna düşerler. Kitap ve Sünnetin sağlıklı bir şekilde anlaşılmasını sağlamak gayesiyle doğdukları halde, Kitap ve Sünnet hidayetinden uzaklaştırmaya vesile olurlar.

*
**

Bazı kimseler vardır fetva, verirken hayret verici bir biçimde işe sarılırlar. Oysa bu, en tehlikeli şeylerdendir. «Fetvaya en cüretli olanınız, ateşe en cüretli olanınızdır.» Ne yazık ki, bu acelecilerden bir kısmı, İslâm davetcileridir. Bunlar birkaç kısımdır. Onlardan bir kısmı az veya çok Kitap ve Sünnet konusunda çalışmaları vardır. Sonra da, buna ehil olmadıkları halde her meselede fetva verme yetkisini kendilerinde görürler. Yukarıdaki kimselerin aksine bazı kimseler görürüz ki belli bir mezhebe göre bir fıkıh veya tevhid kitabı okumuş-

lar, ama İslâmın küllî görüşünden ve küllî kaidelerinden habersizdirler. Dar görüşlüdürler, çağlarını tanımazlar. İşleri yerli yerine oturtamazlar. Karşılarında olup-bitene karşı sağlıklı tavır takınmasını bilmezler. Olan yahut olması gereken hususlarda münasip kelimeleri seçmekten âcizdirler.

Kimisi de aklî hükümle şer'î ve tecrübeye dayalı âdî hükümleri birbirine karıştırmıştır. Bunun sonucunda da meselelere bakışları düzensiz ve düşünceleri karmaşıktır.

Kimi de aklî hükümlerin kurallarını, şer'î hükmün kurallarını ve tecrübî hükmün kurallarını bilmez. Bunun neticesinde de birçok yanlışlıklar, hata ve sapıklıklar çıkmıştır.

Onun için müslümanı, büyük imamların tesbit ettikleri şekliyle İslâm akaidini okumaya davet ediyoruz. Onu, Kitap ve Sünneti incelemeye, nassları anlama hususunda bütün âlimlerin eğilimlerini öğrenmeğe davet ediyoruz. Ayrıca, çağını tanımaya davet ediyoruz. Çünkü fetva zaman, mekân ve şahsa göre takdir edilir. Bizim bu davetimiz biri birine zıt şeyler ihtiva etmiyor. Aksine bir bütün olarak birbirini tamamlıyor. Bu, çağımız müslümanı için, Allah'ın emirlerinden biridir. Tâ ki hata ve sapıklığa düşmesin... Davetimiz, bu kitapta açıkladığımız ve «Allah Erinin Ahlak ve Kültürü» isimli kitabımızda bir bölümünü açıkladığımız bütünlüğüyle, çözüntünün bir çok yönleri için kesin ilâçtır. Bu çözüntüler onsuz tedavi edilemez.

Bu tartışmanın bu maddesinde toplumumuzda önemli hastalıklardan bazısının ilâcının, iki fıkhı okuyup anlamak olduğunu öğrendik. Üçüncü maddede ise, bir ilâç olarak ve sağlıklı bir görüşe varabilmek için bu iki fıkhın kaçınılmaz olduğunu göreceğiz.

Çağımızda millet ve toplulukların hareket noktası çıkardı. Menfaatlerine göre davranışlarını düzenlerler. Bunun için kaide ve sınır tanımazlar. Yine çağımızda kural ve kaide tanımada örf ve geleneklerin reddedilip onlara saldırıldığını, ya da aslını ve doğruluğunu düşünmeden ve ölçülüp tartılmadan korunduklarını görüyoruz. Sırf nefsî arenlarına uyarak helâl ve haram mefhumlarına çatan pek çok kimseyle karşılaşıyoruz. Helâl kılma ve haram kılmanın insanların davranışlarına göre verildiğini görüyoruz. Yine çağımızda Allah'ın dinini kendi hevâlarına göre yorumlayan ve hevâlarına uyana güzel ve mübah, uymayana da çirkin ve haram damgasını vuranlarla karşılaşıyoruz.

Oysa neyin maslahat, neyin makbul olduğunu, neyin tutulması, ve neyin atılması gerektiğini neyin kötü ve hangi örf ve adetin makbul, hangilerinin de merdud olduğunu, neyin helâl ve neyin haram olduğunu Kitap ve Sünnet tayin eder.

İslâm her şey için kaide ve sınır getirmiştir ki, bunlardan biri de ictihaddır. Kitap ve Sünnet birçok şeyin hükmünü belirttiği gibi diğer şeylerin hükümlerine nasıl varılacağının prensiplerini koymuşlardır. Durum anlattığımız gibi olunca özellikle çağımızda müslüman usûlü fıkıh ve fıkıh ilminin kendisi hakkında malûmatının bulunması gereklidir. Müslüman, usûlü fıkhı okuyunca fıkha, âlimlerin ictihadına ve birçok hükümdeki ihtilafına bakışı da değişir. O zaman bu ihtilâfların normal olduğunu görecektir.

Usûlü fıkhı okuduğu halde sonra da fıkıh ve fıkıh imamlarının mezhepleri konusunda görüşünün aynı kalması mümkün değildir. Onun için usûlü fıkıh ve fıkhın

okunmasını ısrarla istiyoruz. Çünkü öyle bir asırda yaşıyoruz ki, kişiyi ancak köklü, bir ilim sapıklıktan kurtarabilir. Ayrıca usûlü fıkıhla birlikte. İslâm akaidinin ilmi olan usûlüddîn ilminin de temel kitaplardan okunmasını gerekli görüyoruz. Çünkü bu ilim müslüman için sağlıklı davranışın temelidir.

Cehaletten sonra çözüntünün ikinci sebebi, takva ve Allah korkusunun yitirilmiş olmasıdır. Bu ve benzeri meselelerin yeri, ayıklanmış tasavvuf olunca bu ilimlerin hepsini okumak bu bölümde zikrettiklerimizin çoğunun ilâcıdır. O halde tasavvuf ilminin iki fıkha eklenmesi gerekmektedir.

Çağımızda müslüman şahsiyetin bir kültür boşluğu içerisinde olması, onu, sapıklık dairelerinden birine düşmeye maruz bırakır. Öyle bir çağda yaşıyoruz ki, İslâm kültürünün hiç bir alanı yok ki ifsat gayesiyle o alanda kâfirlerden bir topluluk ihtisas yapmış olmasın ve bu ihtisasını ifsat için vasıta kılmış olmasın. O halde müslüman İslâm kültürünün her alanında bilgi sahibi olmalıdır.

Çağımız ki, tevhid, fıkıh veya tasavvuf konusunda karşılıklı aşırılıklara düşülen bir çağdır. Onun için kişinin işleri yerli yerine oturtabilmesi, çevresinde olup-biteni ölçüp doğru tarafı seçebilmesi büyük bir gayret ve kültür ister. Çünkü çağımızda en büyük güç bilgi ve kültürdür. Ayrıca bunu söylerken, farklı ölçülerde de olsa fıkıh, tasavvuf ve tevhid ilimlerine, mutemet imamların söylemedikleri ve usulleriyle uyuşmayan şeylerin girdiğini de unutmuyoruz.

Meselâ fıkıhla ilgili eser veren bazı müellifler, fıkıh eserlerinde, çağımızda ilgiyle karşılanmasına rağmen doğru olmayan ve nebevî tıpla da ilişkisi bulunmayan bazı tıbbî görüşleri esas alarak hüküm verirler. Yine bazılarının kitaplarına bazı meseleleri alırken uydurma

yahut zayıf hadislere dayanarak hüküm verirler. Oysa bu hükümlere ne mezhep imamlarının sözleri arasında rastlıyoruz ve ne de mezhebin usûlüyle bağdaşır bir tarafı vardır. Herhangi bir kimse bu neviden bir fıkıh kitabı okur ve bu gibi meselelerle karşılaşırsa, ilme ve ilim ehline küçümseyici bir gözle bakar.

Tevhid kitaplarında ise meselelerin çetrefilli uslûplarla anatıldığını, bazen delil zikredilmediğini bazen de akaide medar olmayan delillerin zikredildiğini görüyoruz. Oysa akaid gibi önemli bir konuda böyle şeylerin kesinlikle bulunmaması gerekirdi.

Bütün bunlar meselelerin basiretle yerli yerine oturtulmasını gerektirmektedir. Ayrıca çağımız müslümanı, karşılaştığı şeylerin doğru cevabını en ince ölçüleriyle bilmek mecburiyetindedir. Bu çağda hak dine mensup olmak kolay birşey değildir.

Bu ise araştırılması gereken hususları inceleyerek temel kaidelerden fer'î meselelere varana kadar okumakla mümkündür. Müslüman kendisini çağın olumsuzluklarından koruyacak ahlâki ve ruhî terbiyeye muhtaçtır. Bütün bunlar mutlaka gereklidir ve bunlara ulaşabilmek kebîr ve ekber fıkıhlarıyle usûllerinin büyük bir ciddiyetle okunup incelenmesiyle mümkün olur.

Çoğu zaman insan süslenmiş bir aldatmacaya kurban gider. Bunlardan biri de İslâm hukukunda ihtilafların bulunduğu bahanesiyle birçok kimsenin müslümanları Allah'ın şeriatından vazgeçirme yeltenmeleridir. Bu bahaneyle İslâm şeriatını mutlaka bırakmaya gayret eder ve hakkında ihtilaf mevcut olan şeylerin ihtilaf bulunmayan şeylere oranla çok daha az olduğunu unutur görünürler. Şayet zekâtın fer'î meselelerinde ihtilâf çıkmışsa, zekâtın farziyyeti hakkında herhangi bir ihtilâf yoktur. Miras nizamının fer'î meselelerinde ihtilaf olmuşsa, miras nizamının varlığı hakkında herhangi

bir ihtilaf yoktur. Hırsızlığın yahut zinanın cezasının fer'î meseleleri hususunda ihtilaf ortaya çıkmışsa bu suçların cezasında bir ihtilaf yoktur. Buna dair misalleri çoğaltabiliriz. Ama bu kimseler az sayıdaki ihtilâfları bahane ederek Allah'ın şeriatını birden ortadan kaldırmak istiyorlar.

İslâm ümmetinin bünyesinden kopmuş bazı kimseler de vardır ki kendilerine mezheplerden bir mezhep ve tarikatlardan bir tarikat süsünü verirler. Nasıl Hanefi ve Şafiî diye mezhepler varsa onlar da kendilerine göre bir mezheptirler. Oysa bu iddiada bulunan bu zevat şeriatı temelinden reddeden kimselerdir.

Yüce Allah şöyle buyuruyor: «Halbuki onlar Allah'a, O'nun dininde ihlas (ve samimiyet) erbabı ve muvahhidler olarak, ibadet etmelerinden, namazı dosdoğru kılmalarından, zekâtı vermelerinden başkasıyla emrolunmamışlardı. En doğru din de bu idi.» (1, Bu nassın manasından anlıyoruz ki ibadet ve ihlasla emredilmesinin içinde namaz ve zekât ta vardır ve bunlar Allah'ın indirdiği her dinde bedihiyattandır. Tevhidi, ibadeti, namaz ve zekâtı yok sayan kimselerle karşılaşınca acaba bunların yanında dinin asıllarından ne kalıyor ki? O halde hangi hususlarda ihtilaf olabileceği ve bunların sınırları aşınca sapık veya kâfir sayılsın:

1 — Öyle bedihî meseleler vardır ki, onları herhangi bir şekilde inkâr etmek küfür ve İslâmdan çıkma olarak kabul edilir. Âlimler bu meseleleri: Dinde bilinmesi zarûrî meseleler olarak isimlendirirler.

2 — Öyle meseleler vardır ki onlarda anlaşmazlığa düşmek ve onları belli sınırların dışında anlamak caiz değildir. Buna muhalefet eden tekfir edilmez ama Ra-

---

1 — Beyyine : 5.

sûlüllah (s.a.v.) ve ashabının üzerinde bulundukları doğru anlayışın dışına çıkmış olur. Böylece muhalefet eden kişi kâfir olmaz ama sapık sayılır. Ayrıca sapıklığın da dereceleri vardır.

3 — Öyle meseleler de vardır ki onlarda ihtilaf caizdir ama bu ihtilafın sağlam kaide ve kurallara dayalı olması ve nefsî arzulardan kaynaklanmaması gerekir.

4 — Çelişkiden ve neshten salim olup Subûtu ve delâleti kat'î bir nassla sabit olan ayrıca icma şartlarına haiz olan ve hem subutu, hem de delâleti kat'i bir icma ile sabit bulunan hükümler, dinde bilinmesi zarûrî şeyler olup bunları inkâr etmek küfürdür. Ancak müctehid imamların ihtilaf ettikleri ve ictihada konu olup ihtilâfa düşülebilecek meselelerde ihtilâfa düşmekte bir sakınca yoktur. Yalnız bu meselelerde görüş ileri süren kimsenin müctehid olması ve ihtilafa sebep olabilecek bir durumun bulunması gerekmektedir. Bu, ya aynı meselede farklı nassların bulunması, ya bazı hadislerin subûtunda ihtilafa düşülmesi, yahut nassın kendisinin birden fazla şekilde anlaşılabilir durumda olması ve bu anlayışların icma ile yahut subûtu ve delâleti kat'î bir nassla çatışması suretiyle olabilir.

Ama bu subûtu ve delâleti kat'î olan nasslarda bir şüpheye dayanarak hevâ ve heves ehlinin muhalefeti yahut icmaa muhalif düşmeleri meselesine gelince, bu sapıklık ve bid'attır.

*
**

Burada kısaca dokunduğumuz cevaplar, tam yeterli olmamakla birlikte çağımızda müslüman için fıkıh ve ilmin zarûrîliğini ortaya koyacak durumdadır. Fikirlerin bu derece çeşitlendiği çağımızda müslüman her hususta basiret sahibi olmalıdır.

Kişi her an için çeşitli insanlarla karşılaşabiliyor. Her çeşidin kendine göre bir görüşü, şüphesi ve dini

kökünden söküp atmak için soru ve itirazları vardır. Ve sen bir müslüman olarak onun ağına düşmemekle birlikte onu susturacak delillere sahip olmalısın. Meseleler hakkında basiret sahibi olmadan, ihtilaf noktalarını ve doğru görüşü bilmeden bunu nasıl sağlayabilirsin?

***

Bazıları da vardır ki, çağın bozuluşunu bahane ederek İslâma bağlanmayı ve onu uygulamayı terkediyorlar. Bunlar da çok garip bir mantığa sahiptir. Çünkü dinimizde sorumluluk, güç ve imkân oranındadır. Allah Azze ve Celle hiç bir kimseye gücünün yetmediğini yüklemez. Emirleri insanın gerçek yeteneği ölçüsündedir. İslâm, insana ruhsat ve azimet kapılarını açmıştır. Azimet kapısı kendisine ağır geldi mi ruhsat kapısına sığınır.

Çağ bozulmuşsa, müslümanın edebi onunla birlikte bozulacak değildir. Aksine onun görevi, iyilik üzere devam etmek ve başkalarına da yardımcı olmaktır. Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: «İnsanlar iyilik yapınca iyilik yaparız ama kötülük ederlerse zulmederiz diyen asalaklardan olmayınız. Kendinizi sağlam kılınız. İnsanlar iyilik edince iyilik ediniz ve kötülük ederlerse zulmetmeyiniz.» Allah Tealâ'da şöyle buyurmaktadır: «Bir de (âhiret yurdu) kitaba sımsıkı sarılanlar ve namazı dosdoğru kılanlar için (mahzı hayırdır.) Şüphesiz ki Biz iyiliğe çalışanların mükâfatını zayi etmeyiz.» (2) Müslüman her şartta, her zaman ve her yerde Allah'ın hakkını ödemekle mükelleftir. «Hakikaten İbrahim (başlı başına) bir ümmeti; Allah'a itaatkârdı (bâtıl dinlerden uzak ve) muvahhid bir müslümandı. O (hiçbir zaman) müşriklerden olmamıştır.» (3)

---

2 — A'raf: 170.
3 — Nahl: 120.

Gerçek müslüman yalnız başına da kalsa, bütün insanlara ters düşmüş de olsa Allah'ın hakkını yerine getirir. O, gücünün yettiğini yapmakla mükelleftir: «Gücünüz yettiği ölçüde Allah'tan sakının» Ancak terkin caiz olduğu bu güç ve sınırlarla terkin caiz olmadığı sınırlar kaypak değildir. Bu sınırlar Allah'ın şeriatında açıklanmıştır. Âlimler onları bilirler, cahiller ise bilmez. Çağımız müslümanı için onları bilmeme seçeneği yoktur. Önünde bir yok vardır ve o da ilimdir. O, ilim ki, bunu onunla gerçekleştirir. Ve o da, kebir ve ekber fıkıhlarının ilmidir.

***

Öyleleri de var ki, çağın bozuluşunu ileri sürerek katı bir tavır takınırlar. Katılığın da iki sebebi vardır:

B i r i n c i s i : Kişinin kendi nefsi için azimeti seçmesidir. Bu, Rasûlüllah'ın ashabının edebindendir. «Harama düşmek korkusuyla helâlin onda dokuzunu yapmazdık.», «İnsan, sakıncası bulunana düşme korkusuyla sakıncasızı terketmedikçe takvanın gerçeğine ulaşamaz.»

Kişinin kendi nefsi için azîmeti seçmesi hoş ve iyi bir davranıştır. Örnek alınmada üstün zirvede kişiler bulunmadı mı insanlar kendilerini kaybeder ve tembellik gösterirler. Bu aldırmazlığa ve yanlış kişilik savunmasına sürükler.

İ k i n c i s i : Çağın bozuluşunu bahane ederek fetva konusunda katı davranmaktır. Böyle kimseler her mezhebin en katı sözlerini araştırır ve halkın bunlara uymasını isterler. Bazen bir mezhebe bağlı olmalarına rağmen daha katı olduğu için başka mezhebin görüşüyle fetva verirler. Bazen de öyleleri var ki halkı hesaba çekerek öyle katı tavırlar takınırlar ki, eşyanın tabiatına ve İslâmî hayata ters düşerler. Mübah olan şaka on-

larca münkerdir. Fazla gülmek onlarca haramdır. Devamlı somurtmak onlarca edeptir. Çocukları ağır bir şekilde dövmek onlarca terbiye vermenin bir gereğidir. Bunun, âlimlerimizin bahsettiği vakt edebiyle bağdaşır tarafı var mıdır? Bu tutumlar nerde, sahabenin tavırları nerde? Rasûlüllah (s.a.v.) in gösterdiği hidayet yolunda bunların yeri var mıdır? «Rasûlüllah (s.a.v.) in ashabı kavun kabuklarını bir birine atarak şakalaşırlardı. Ama ciddiyet anı geldiğinde erler idiler.», «Rasûlüllah (s.a.v.) hanımlarıyla öyle şakalaşırdı ki, insanlar arasında ona ulaşan yoktur.» Rasûlüllah (s.a.v.), Hz. Hasan ve Hüseyini sırtına bindirir ve: «Haydi bakalım, deve sizindir. Sizler de binici» derdi. İmamı Şafiî şöyle diyordu: «Bostanda yani kır gezintisinde vakar edepten değildir.» Sahabe bir mesele de birden fazla tasarrufta bulunurlardı. Rasûlüllah (s.a.v.) de bu tasarruflara susardı. Yine fakihler sofra üzerinde cehennemin hatırlatılması şeklinde va'z vermeyi hoş karşılamazlardı. Rasûlüllah (s.a.v.) iki durum arasında muhayyer bırakıldığı zaman günaha düşme söz konusu olmadıkça daha kolayını seçerdi. Fakîhler, münkerliğine ittifak edilen hususlarla ihtilaflı olanları birbirinden ayrı tutmuşlardır. Bütün bunlar insanın bilmesi gereken hususlardır. Bunun yolu ise, Kitap ve Sünnet üzerinde yapılacak çalışmayla fıkh-ı kebir ve fıkh-ı ekberi okuyup anlamaktır. Karşılaşılacak problem ve sorulara karşı takınılacak sağlıklı tutum ancak böylece gerçekleşebilir.

Bazıları da var ki, düşünebildikleri en basit bir meşekkatten dolayı farzlarını terkederler: Evet Allah'ın şeriatı insan üzerinde zorluk ve meşekkati kaldırmıştır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır. «Onların ağır yüklerini, sırtlarında olan zincirleri indiriyor.» (4), «Din (işle-

---

4 — A'raf: 157.

rin)de üzerinize hiçbir güçlük de yüklemedi.» (5), Yine şöyle buyuruyor: «Allah size kolaylık diler, güçlük dilemez» (6). Lâkin bazıları bunu o kadar geniş çerçeveli anlıyor ki bunu bahane ederek ve Allah'ın Gafûr ve Rahîm olduğunu söyleyerek bütün emirleri bir tarafa atarlar. Öyleleri var ki, en basit bir güçlük ve en basit bir durum karşısında farzları yerine getirmezler. Bütün bunlar teklif, teklifin sınırları ve hükmünün kaldırılması yahut hafifletilmesini sağlayan durumlar hakkındaki genel düşünceyi bilmemekten ileri gelmektedir. Bunu bilmek ise ilimsiz olmaz ve bu gibi meselelerin işlendiği ilimler keb'r ve ekber fıkıhlardır.

Öyleleri de var ki, şeriatte fetva ve takvanın var olduğunu ve insanın hoşuna giden şeylerin de gözetildiğini unuturlar. Onun için uygulamalarında hiçbir şeye aldırmadıklarını görürsün. Bunun eğitim ve terbiye ile vuzuha kavuşturulması ve kişinin şer'î hükümden haberdar edilmekle vera' üzerine eğitilmesi ve şer'î hükmü uygulama ile birlikte genel zevki gözetmek üzere terbiye edilmesi gerekir. Aleyhissalâtü vesselâm şöyle buyurmaktadır :

«Sizler kardeşlerinizin yanına gidiyorsunuz. Onun için bineklerinizi düzeltin ve elbiselerinizi güzel kılın. Tâ ki insanların gözüne hoş görünen ve dikkati çeken bir ben gibi olasınız. Şunu da bilesiniz ki Allah kötülüğü ve aşırı gitmeyi sevmez.»

Fakihler insanın şahsiyetine gölge düşüren şeylerden bahsetmiş ve bunlara insanın âdil oluşunu ortadan kaldıran hususlar gözüyle bakmışlardır. Bu da gösteri-

---

5 — Hacc: 78.
6 — Bakara: 185.

yor ki şeriatte salih örfü ve selim kamuoyunu gözetmenin kapısı pek geniş bir kapıdır. Şeriat, hoş görüntülere ve geleneklere önem vermiştir. Mâslümanın bilgisinde bütün bu hususlara yer vardır. Bunları görmemezlikten gelmek, müslümanın şahsiyetinde kendisine yakışmayan gedikler açacaktır. Bütün bu meseleleri öğrenmenin yeri de kebir ve ekber fıkıhlarıdır.

Öyleleri de vardır ki, şeriatın asgari sınırına bağlanmakla yetinir ve azami sınırını uygulamaya çalışanların bu davranışlarına karşı çıkarlar. Bazıları da asgari sınırla yetinenlere karşı çıkar, bu davranışlarını reddederler. Bunlar da, terbiyenin sağladığı üstünlüklerle inkâr hududunu bir birine karıştırırlar.

Bazılarına göre, ictihad imamlarının ihtilaf ettikleri her husus ve vardıkları her kanaat İslâm şeriatindendir. Bütün sözleri, ruhsat ile azimet ya da şeriatın asgari ve azamî sınırları içerisindedir. Onun için İmamı Şafiî şöyle demiştir: Âlimler, âlimlerin ihtilaf ettikleri hususlarda Allah'ın insanı azaplandırmayacağına dair ittifak etmişlerdir. Bütün insanların devamlı olarak azamî sınıra sarılmaları pek güçtür. Çünkü insanlar farklı şartlara sahiptir. Şayet Allah çeşitli durumların gözetilmemesini dilemiş olsaydı bir meseledeki şeriat nasslarını tek bir şekil üzere anlaşılacak şekilde kılardı. O halde bazı meselelerde birden fazla görüşün bulunması tabiîdir. Bu durumda yapılması gereken, müslümanın zirveye ulaşması, eğitilmesi, aynı zamanda asgari sınırda kalıp yükseğe tırmanamayan mazur görülmesidir. Lâkin bazen öyle oluyor ki, zirvelere ulaşamayanlar azimete göre hareket edenleri eksik görürler.

Meselâ İslâmî örtünme konusunda zirve, kadın için yüz dahil bütün vücudunu örtmesidir. Diğer bazı görüşler, bazı yerlerin açılmasını mubah görürler. Müslümana gerekli olan, her tarafını örten kadını takdirle karşılama-

sıdır. Bu azamî sınırlara riayet etmeye çatmak elbette yanlıştır. Buna mukabil bazı kimselerin, her kadının zirvede olmasını isteyip şeriatın bu konuda tanıdığı asgari sınırı reddettiklerine şahit oluyoruz. Hem de şartların kötüleştiği, çeşitli baskıların olduğu bu çağda. Öyle bir asgarî sınıra riayet etmek bile bazı çevrelerde diğer asırlardaki sıddîka makamına denktir.

Bilelim ki, davet ve terbiye konularında tedrice riayet edilmesi gerekir. Onun için müslüman âlimler, mürşidin bir mezheple bağımlı olmadığını, çünkü tek bir mezhebin insanların ihtiyaçlarını ve bütün durumları karşılamayacağını söylemişlerdir. İnsanlardan birçoğu gerek âmel, gerek tatbikat yahut gerek inkâr ve gerek te'dip konularında işleri yerli yerine oturtamaz. Kimi de, işleri yerli yerine oturtanı beğenmez. Hiç şüphesiz mübtedî, müntehî gibi değildir. Birincisinin sorumluluğu ikincisinden farklıdır. Âlimin sorumluluğu ile cahilin sorumluluğu aynı seviyede olamaz.

«İyilerin iyilikleri mukarreblerin kötülükleridir.» demişlerdir.

*
**

Öyle kimseler de vardır ki, bir yerde bir ibare veya bir nass geçer ve bunlar onu tam olarak anlamaktan âciz oldukları halde hemen bu kıt anlayışlarıyla fetvaya sarılır ve hiç bir yönden meselenin hakikatını anlamadan fetva verirler.

Hadler konusunda bir ibare okurlar, o ibarede haddin düştüğü anlatılır, onlar bundan o fiili işlemenin mubah olduğunu anlarlar. Namaz meselesinde avret durumunu okurlar, bundan avret yerinin açılmasının caiz olduğu hükmünü çıkarırlar. Bir sahabînin belli bir durumla ilgili bir ifadesini okurlar, bunu tamamen de-

ğişik durumlara hamlederler. Çoğu zaman tek konu, birçok meseleyle içiçedir ve onun çok hassas çeşitli yönleri vardır. Ama onlar konunun bir yönünün farkına vardılar mı, hemen o konunun tamamı hususunda fetva vermeye cüret ederler.

Bütün bu durumların dermanı şumullü bir ilim değil midir?

Bu tartışmayı da burada bitirelim.

Öyle sanıyoruz ki böylece kebir ve ekber fıkıhlarının şumullü bir şekilde okunup anlaşılmasının zarûrîliği vuzuha kavuşmuştur. Evet müslüman için başka seçenek yoktur:

İlim: İki fıkhın ve usûllerinin ilmi.

YEDİNCİ TARTIŞMA

YEDİNCİ TARTIŞMA

Geçen tartışmada ilimlerin doğuşundan, akaid, fıkıh, tasavvuf, usûl ve mantığın birbirlerini tamamlamalarına, çeşitli ekol ve müctehid imamların varlığı meselesinden bu konu ve ilimlerle ilgili İslâm toplumundaki eksik noktalara ve çağımıza nisbetle bu ilimlerle ilgili eskilerin yazdığı kitaplardaki eksikliklere kadar çeşitli meselelere kısaca dokunduk.

Bu tartışmada ise kebir ve ekber fıkıhlarını ilgilendiren bazı meseleler üzerinde daha geniş bir şekilde duracağız.

— I —

Birçokları soruyor: Akaid kitaplarında yazıldığı şekliyle akaidi okumamız zarûri midir? Bir çokları da şöyle diyor: Mezheplerden birine göre fıkıh okumamız şart mı? Bu fıkhî mezhepler de ne? Biz müslümanlar neden bir mezhepte toplanmıyoruz? Kitap ve sünnet yetmez mi, onları okuyalım?

Birçoğu da şöyle soruyor: Bu tasavvuf ta ne oluyor? Tasavvuf ehli ne demek? Tasavvuf ehli çoğunlukla doğru yoldan ayrıldığına göre, tasavvuf ismini taşıyan şeye neden savaş açmıyoruz? O zaman nefs terbiyesini

Kitap ve Sünnete göre yaparız. Ne diye mantık okuyoruz? Usûlü fıkıh okumaya ne ihtiyacımız var?

Biz de diyoruz ki: Bütün bu sorulara doğru cevabı vermek mutlaka gereklidir. Çünkü insan birşeyin okunup incelenmesinin zarûrîliğine kanaat getirmeden o işe yönelemez. Yine bir ilmin varlığında sebeb-i hikmeti bilmedikçe ona gereken önemi vermez.

Belki de bu ilimlerin ihmal edilmesinin sebeplerinden biri, değerlerinin takdir edilmeyiş ve zarûrîliklerinin bilinmeyişidir.

— II —

Akaid ilminin okunması, bu ilmin doğuşuna yol açan aynı sebepten dolayı zarûrîdir. Bu ilim, İslâm cemaatinin bünyesinden kopmuş fırkaların ileri sürdükleri hatalı görüşlerle başka dinden olanların islâma girince ortaya sürdükleri görüşler, sonra da çeşitli felsefi kitapların Arapçaya tercüme edilmesiyle ortaya çıkan felsefî görüşler sebebiyle doğmuştur. Çünkü bütün meselelerin yanlış taraflarının reddi ve doğru taraflarının isbatı gerekiyordu. Tâ ki müslüman bilmeden tehlikeli bir çukura düşmesin ve başkaları onu hak yoldan ayırıp sapık yollara sürüklemesin.

Ayrıca İslâmî akidelerin anlatılması için de bu ilmin varlığı zaruridir. Tâ ki müslüman müstakil bir kitapta bu inanç esaslarını öğrenebilsin. Namazla ilgili hükümleri ve şerhlerini bir kitapta toplamak nasıl zarûrîdir. Müslüman ancak böylelikle inançlarını saf bir şekilde öğrenebilir.

Bu iki ihtiyacın ışığı altında akaid ilminin önceleri olduğu gibi bu gün de varlığı, bir mecburiyetten kaynaklanmaktadır.

Müslümanın İslâm akaidini bir arada bulunduran

bir kitaba ihtiyacı olduğu gibi sapık fırkaların görüşlerine sapmamak için çağlar boyunca meydana gelmiş anlaşmazlıklardan hangi görüşün doğru olduğunu bilmeye de muhtaçdır.

Orta yere şüpheler koyma ameliyesinin bir parçası olarak sapık fırkaların görüşlerini yeniden hortlatmak için uluslararası gayretler ve bazı fırkaları yüceltme çabaları vardır. Bunun yanında bazı sapık fırkalarda, hak ehlini teşviş için fikirlerini yayma cehdi içerisindedir. Günümüz müslümanını akaid konusunda başıboş bırakır ve ona doğru şekli öğretmezsek bilmeden yanlış görüşlere saplanabilir. Sapık fırkaların görüş ve itirazları onu etkileyebilir. Hareket ve davranışlarda sapıklık, aklî yahut şer'î bir nass hususundaki yanlış bir anlayıştan kaynaklanır. Hatalı görüşlerden önce davranıp müslümana doğruları sunamaz ve onu ikna edemezsek birçok insan hata ve sapıklığa kurban gidecektir.

Çağdaş müslümanın, çağdaş küfür düşüncelerinin ileri sürdükleri sapık görüşleri nasıl reddeceğini bilmesi gerekli olduğu gibi yanlış görüşteki İslâmî fırkaların hatalarına düşmemesi için bu hataları da bilmesi gerekir.

Lâkin son asırlarda yazılan akide kitapları ya çok uzun ya çok kısadır. Ya delil getirme hususunda eksik veya akaid konusunda dayanak alınması doğru olmayan deliller, ya da bu ilimle ilgisi olmayan konular ihtiva etmekte ve çağın özelliklerine uymayan bir uslûba sahiptir. Onun için teklîdî meseleleriyle birlikte İslâm akaidini ortaya koyan ve çağdaş nazariyelere cevap veren kapsamlı eserlere ihtiyaç vardır. Tâ ki müslümanın bu yönden açığı olmasın ve başkaları yanlış görüşlerle bu açığı doldurmasın.

Fıkıhta mezhepçiliğe gelince, bu meseleyi de bir kaç madde içerisinde çeşitli yönleriyle anlatmaya çalışacağız:

1 — İnsanın varoluşunda temel sebep kulluktur: «Cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.» Allah'a kulluk ise, Allah'ı ve hükmünü bilmeyi gerektirir. Bu da Allah'ın Rasûlleri kanalı ile kullara indirdiği vahiy sayesinde öğrenilebilir. Muhammed (s.a.v.) peygamberlerin sonuncusu olduğuna göre kulluğu gerçekleştirmenin yolu ancak kendisine indirilen vahiyle öğrenilebilir ki, bu da, Kitap ve Sünnettir. Onun için ortada hükmeden ve mahkûm durumunda olan vardır. Hükmeden Yüce Allah'tır. Hükme muhatap olan mahkûm ise, mükellef olan insandır. Allah (C.C.) şöyle buyurur: «Hüküm ancak Allah'ındır.» «Yaratmak da, emretmek de O'na mahsustur», «Kim Allah'a ortak koşarsa o, yüksekten düşüpte (parçalanmış ve) kendisini kuş kapmış, yahut rüzgâr onu uzak bir yere atmış (nesne) gibidir.» Öyle bir çağda yaşıyoruz ki, özgürlük kavramının sınırları kişinin Allah'a karşı olan sorumluluk ve kulluk görevini yerine getirmesine engel olmaktadır. İşte bu çağda iman ehli hakkı idrak etmeli ve Allah'ın birliğini hüküm ve hakimiyetin sadece O'na ait olduğunu ve insanın O'na karşı sorumlu ve mahkum olduğunu bilmekle gerçekleşen Allah'a kulluğun anlamı kökleştirmelidir. Bütün bunları bilmenin yolu ise, Allah'ın Peygamberlerine indirdiği vahiy ve bu vahiyler arasında sonuncusu, nihaîsi, kat'î ve öncekilerin hükmünü kaldıranı, en şumullü ve mütekâmil olanı Muhammed (s.a.v.) e indirilenidir. «Bilesiniz ki bana kitap ve benzeri onunla birlikte verilmiştir.» Bizler, Kitap ve Sünnetin dışına çıkma-

mak, sadece onların ışığında meselelere bakmak ve hiç bir hususta onlardan ayrılmamakla emr olunmuşuz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: «Hüküm ancak Allah'ındır.» (1)

Yüce Allah şöyle buyurur: «Ey iman edenler, Allah'ın ve Rasûlünün huzurunda öne geçmeyin. Allah'tan korkun.» (2) Yani ne sözünüzle ve ne de fiilinizle onlardan ayrılmayın. Rasûlüllah (s.a.v.) de şöyle buyurmaktadır: «Aranızda iki şey bıraktım. Onlara sarıldıkça sapıtmayacaksınız. Onlar Allah'ın Kitabı ve Rasûlünün sünnetidir.» (Bu Hadisi Malik rivayet etmiştir.)

Yüce Allah şöyle buyuruyor: «De ki, Allah'a ve Rasûlüne itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz kâfir olursunuz.» (3) «Ey müminler Allah'a ve Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin. Eğer birşey hakkında çekişirseniz onu Allah'a ve Peygambere döndürün.» (4)

2 — Geçen maddede, hakim ve mahkumun bulunduğunu; hakimin Allah, mahkûm ve mükellef olanın insan olduğunu gördük. Bu demektir ki, hükmeden ve hakkında hüküm verilen vardır ki bu da, mükelleflerin fiil, düşünce ve tasarruflarıdır.

Hüküm ya haram, ya helal, ya mekruh, ya vacip, ya farz, ya sünnet veya menduptur. Bütün hükümlerin Kitap ve Sünnetten çıkarılması gerekir. Kitap ve Sünnetten Hakimi, O'nun sıfat, isim, fiil, vahiy ve kanunlarını, ayrıca mükellef olan mahkûmu, mükelleflik şartlarını bu teklifin mahiyeti ile maruz kaldığı durumları ve gerek akaid, gerek ahlâk, gerek düşünce, gerek davranış, gerek

---

1 — En'am: 57.
2 — Hucurat: 1.
3 — Âlu İmran: 32.
4 — Nisa: 59.

hukuk ve gerekse ibadet gibi alanların hepsini ilgilendiren meselelerin her biri hakkındaki hükmü öğreniriz.

3 — İslâm, mükellefleri ilgilendiren tüm meseleleri içeren mükemmel bir nizamdır. Mükellefleri ilgilendiren hiç bir mesele dışarda bırakılmamıştır. Her biri hakkında Allah'ın bir hükmü vardır. Denebilir ki; Nasslar sınırlı, olay ve meseleler ise nihayetsizdir. Mahdut olan nasslar sınırsız olan meseleleri nasıl kapsayabilir? Buna cevap olarak dersin ki:

Kitap ve Sünnet bazı meseleleri icmaa, bazılarını da kıyasa havale etmiştir. Her hangi bir mesele hakkında Rabbımızın Kitabında ve Peygamberimizin Sünnetinde nass yoksa bakarız, şayet ilim ehlinin o mesele hakkında bir icmaı varsa, meselenin hükmü odur. Şayet o mesele hakkında icma da yoksa, hakkında nass varid olan bir meseleyle o meselenin illet ortaklığının bulunup bulunmadığına bakar ve o meselenin hükmünü bu mesele için de geçerli kabul ederiz. Buradan prensip olarak sınırsız hükümlerin sınırlı nasslardan nasıl çıktığını anlamış oluyoruz. Bu anlattığımız kadarı, müslüman müctehid ve bilginlerin ittifak ettikleri sınırdır. Ayrıca yeni karşılaştığımız olayın hükmünü ne Kitap, ne Sünnet, ne icma' ve ne de kıyasta bulamadığımız zaman ne yapacağız? Bu konuda bazı müctehid imamlar, maslahata itibar edileceğini, bazıları, o meseleye şeriatın ruhuna ve genel prensiplerine göre hüküm verileceğini, bazıları da müslümanlar arasındaki teâmülün geçerli olacağını v.s. söylemişlerdir.

Bu müctehidlerden her grubun delili vardır. İtimat ettikleriyle sistemleştirdikleri kaidelerin ışığı altında sayılı nasslardan sınırsız meseleler ortaya çıkmış ve bedihiyatla kat'î olan hükümlere zarar vermeyen ihtilaflar meydana gelmiştir: bütün bunlar, nassların be-

lirttiği hüküm çıkarma kaidelerinin ışığı altında insanın sonsuz ihtimallere ulaşan problemlerine çözüm yolu getirmek için Kitap ve Sünnetin ışığı altında hareket etme çabalarıdır. Bu, Fıkhî ekollerin ve neticede ameli hükümlerde mezhebe bağlanmanın ortaya çıkmasının sebeplerinden ilkidir.

4 — Kur'an-ı Kerim, mütevatir kıraetleriyle birlikte subûtu kat'idir. Sünnete gelince, hem lâfız hem de manâ olarak mütevatir olanı vardır. Lâfız olarak değil, anlam olarak mütevatir olanı vardır. Ayrıca subûtu zannî olanı vardır ki, onun da sahih olanı, hasen olanı ve zayıf olanı vardır. Subûtu zannî olandan, birbiriyle çelişen, mütevatir olandan kaynaklanan kaidelerle çatışanı vardır. Subûtu zannî olandan, akaidle ilgili olanı, helal ve haramla ilgili olanı ve âdâpla ilgili olanı vardır. O halde hadis sahih ise hükmü nedir? Hasen ise, yukarda saydığımız konularda hüccet olma ölçüsü nedir? Şayet zayıf ise onunla amel etmenin sınırları nedir? Şayet zayıf bir hadis sahih bir hadise ters düşer ve bu zayıf hadis, mütevatir hadisten anlaşılan kaidelere uygun ise ne yapılacaktır. Şayet sahihin kendisi mütevatirlerden birine ters düşerse hüküm nedir? Ayrıca mütevatirin kendisini anlama metodu nasıldır ve bu öğrenmenin kaideleri nelerdir? Çünkü mütevatirin mücmeli vardır, müteşabihi vardır v.s. Bütün bu meselelerin incelenmesine ihtiyaç duyulmuş ve Müctehid imamları onlar üzerinde durmuşlardır. Bu ve buna benzer meseleler çeşitli ekollerin doğmasında etkili olmuştur. Bu meselelerde bir bakış açısına sahip olan müctehid bir meselede bir hükme varırken diğeri başka bir hükme varabilir. Fıkhî ekollerin doğmasında etkili sebeplerden ikincisi de budur. Bütün bunlar da Kitap ve Sünnet esas tutularak ortaya çıkmıştır. Onun için bunlar da Kitap ve Sünnetten uzak değildir.

5 — Kitap ve Sünnetin kıyas ve icmaa delâlet ettiklerini görmüştük. O halde icma nedir ve nasıl olur? Onun hüccet olma ve ona bağlanmanın ölçüsü nedir? İcma çeşitlerinden her birine bağlanmanın ölçüsü nedir? Kıyasın delil olma değeri ve kaideleri nelerdir? Şayet cüz'i bir kıyas varsa, şeriatın ruhuna ve kaidelerine uygun küllî bir kıyas da yokmudur? Ayrıca bir mesele çeşitli olaylara kıyas edilmesi mümkün değil midir? Bazı hükümlere örf ve zaruretin etkileri ne dereceye kadardır? Etkili olan zaruretin sınırları nelerdir? Bir de Kitap ve Sünnet, geçmiş peygamberlerin kıssalarını anlattığında, bu bizi ne dereceye kadar bağlar? Bazen bağlayıcı ve bazen de bağlayıcı olmayabilir mi? Bütün bu meseleler incelenmeye değer bulunmuş ve müctehid imamlar bunlardan her birine cevap vermişlerdir. O halde bu meselelerin hepsinde olmasa bile bir kısmında ihtilafın mevcut olması normaldir. Fıkhî ekollerin ve neticede fıkhî amelî hükümlerde mezhebe bağlılığın var olmasının sebeplerinden biri de budur.

6 — Arap dili, bu dinin dilidir. O, bu dille inmiştir ve nassları bu dilin ışığı altında anlaşılır. Bu dil, beyan dili olduğu kadar onu ihata etmek, büyük bir gayret ve onun tadına varmaya ihtiyaç gösterir. Arap, birinci hususta müstağnî ve ikinci hususa sahiptir.

Bu dil gerçekten üstün ve hassas bir dildir. Eş anlamlı kelimeler yönünden zengindir. Her kelimenin öyle hassas anlamı vardır ki, başka bir söz tam olarak onu karşılayamaz. Öyle kelimeleri vardır ki aynı anda iki zıt anlam için kullanılabilir ve hangi anlamın kastedildiği ancak sözün gelişinden yahut anlatılan olaylardan anlaşılabilir. Bu dilde harekenin ve kelime yapısının mana üzerinde etkileri vardır. Müfret kelimelerdeki hareke, cümleler için takdir edilen hareke, bütün bunlar

mana mana üzerinde etkilidir. Sözü söyleme sanatlarında da Arapların kullandıkları çeşitli uslûpları vardır. Bazen bir mânayı otuz uslûpla ifade edebilirler. Kelimeleri hakiki manalarında kullanarak onu anlatabildikleri gibi, mecâz uslûbuyla da anlatabilirler. Kelimenin hakiki manası kullanıldığında da bunun sözlük anlamı terim olarak anlamı ve birde halk' arasında kullanıldığı şekliyle bir anlamı vardır. Mecâzın da pek çok çeşidi vardır. Yine aynı manayı bir kaç çeşit teşbihle, bir kaç çeşit istiâre ile, bir kaç şekil kinâye ile ifade edebilirler.

Arap dilinde kelimenin işaret ettiği anlamlar sınırlı ise de harfin pek çok delâleti vardır ve bu, cümle içersindeki gelişinden anlaşılır. Bazı cer harflerinin on'dan fazla mânası vardır, Soru edatı, reddetme, azarlama, hayret etme v.s. gibi on manadan fazla manaya gelebilir. Yine Arap dilinde kelimenin atılması ve kelime takdiri pek çoktur. Onun kendine has güzellik ölçüleri ve karakteri vardır. Bu sebeple de dili ilgilendiren pek çok ilim ortaya çıkmıştır. Sarf, nahiv, bedi', beyan, meânî gibi. Kelimeleri bir araya getirmek için koca koca sözlükler vücuda getirilmiştir. Onun için bu dile hakimiyet, büyük bir gayreti ve aşırı derecede bu işten zevk almayı gerektirir. Kişinin sadece çalışma zevkinin bulunması yeterli olmadığı gibi zevksiz gayret de yeterli değildir.

Bütün bu anlattıklarımız anlaşıldıysa ve Arap dilinin en ileri metinlerinin Kitap ve Sünnet olduğu; ifade ve kitap yönünde Kur'an'ın, Arap uslûbuna göre indiği ve hadislerin Arapların en fesahatlisi tarafından söylendiği biliniyorsa Kitap ve Sünneti anlamak için bu dili bilmeyi ve onun zevkine varmayı gerektirdiği de anlaşılmış olur. Ayrıca Kitap ve Sünneti farklı şekilde anlamaktan dolayı doğan ihtilaflar da tabii karşılanır.

Biri bir nassı hakikatı üzere anlarken diğeri mecaz

olarak anlayabilir. Biri bir ibareyi okurken oradan kelime hazfedildiğini anlarken başka biri hazfedilen birşeyin olmadığı kanaatine varabilir. Biri bir harfin şu manaya geldiğini söylerken başka biri farklı bir manaya geldiğini söyleyebilir. Bütün bunlar tabiî şeylerdir. Şiirden bir beyitin ne anlama geldiği hususunda dilciler arasında anlaşmazlık doğuyorken onbinlerce Kitap ve Sünnet nasslarını anlamada bir takım ihtilafların çıkmasında garipsenecek bir durum yoktur. Bu onbinlerce nassın hepsinin insanlar tarafından aynı şekilde anlaşılabileceğinin mümkün olduğunu söylemek yanlıştır.

Bunu da anladıysak, müctehidlerin ihtilafa düşmelerinin sebeplerinden bir diğerini, neden ümmetin eski nesillerden bir çok kimseye ictihad payesini verirken sonrakilerden az sayıdaki kimse için bunu kabullenmesini de anlamış olduk.

7 — Altı hadis kitabının rivayet ettikleri bir hadiste Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: «Helal da bellidir, haram da bellidir. Fakat aralarında şüpheli şeyler vardır ki insanlardan bir çoğu bilmezler. Kim ki kendisince günah olması sezilen birşeyi terkederse, haramlığı açık olan şeyi çoktan bırakmış demektir. Kim ki, günah olması şüpheli olan şeye cüret ederse bu da hürmeti açık haramlara dalmağa yaklaşmıştır. Haramlar Allah'ın korusudur. Hangi çoban ki, (davarlarını) koru etrafında otlatırsa, çok sürmeden koruya dalabilir.» Bu hadis âlimler tarafından İslâmın tamamının üzerinde döndüğü dört hadisten biri olarak kabul edilmiştir.

— Şevkânî diyor ki: Bu dört hadisi bir şair şöyle ifade etmiş ve hepsini şu şiirine almıştır:

«Bizde dinin dayanağı sözlerdir.
İnsanların en hayırlısının sözünden kaynaklanan.
Şüpheli olanları terket, onlarda gözün olmasın.
Bırak seni ilgilendirmeyeni ve niyyetle amel et.»

«Zahid ol» sözünde «Dünya hususunda zahid ol, Allah seni sever İnsanların elindekine karşı zahid ol, insanlar seni sever.» (5) hadisine işaret vardır.

«Seni ilgilendirmeyen şeyi terket.» sözüyle Rasûlüllah (s.a.v.) in şu sözüne işaret etmiştir: «Kişinin kendisini ilgilendirmeyen şeyi terketmesi İslâmının güzelliğindendir.»

«Niyetle amel et.» sözüyle de «Ameller niyetlere göredir...» hadisine ve «Şüphelerden sakın.» sözüyle ise, zikrettiğimiz: «Helal bellidir haram da bellidir...» hadisine işaret edilmiştir.

Şevkânî bu hadis için şöyle der: İbnu Arabî bütün hükümlerin bu hadisten çıkarılabileceğini işaret etmiştir. Kurtubî de, helal ile başkasının arasını ayırmayı içine aldığı için bu hadisin önemli olduğunu belirtmiştir.

Bu hadis ortada apaçık meselelerin ve herkesin bilemediği meselelerin bulunduğunu açıklamaktadır. Apaçık olan meseleler, dinde bilinmesi zarûrî olan meselelerdir. Avam tabakası da havas da onları bilir. Ayrıca şüpheli meseleler vardır ki, durumlarını ancak az sayıda kişi bilir. Hiç şüphesiz bu az sayıdaki kişi, ictihad imamlarıdır. Allah, ortaya çıkan herhangi bir meselenin hükümünü istinbat etme gücünü onlara vermiştir.

Şevkânî, «Neylu'l-Evtâr» isimli eserinde, yukarıdaki hadiste geçen «Umûrun müştebihe» sözcüğünü açıklarken şöyle diyor: «Yani bu işler, kesinlik derecesinde hükmü belirtilmemiş olan şeylere benzetilmiştir. Buharîn'n rivayetinde ilave olarak «İnsanlardan birçoğu onları (hükümlerini) bilmezler» ibaresi vardır. Tirmîzînin rivayeti ise daha açıktır. Tirmizî'nin lâfzı şöyledir: «İnsanlar-

---

5 — Hadis, İbnu Mâce tarafından rivayet edilmiştir. el-Hafız, hasen isnadlı olduğunu, el-Hakim ise Sehl b. Sa'd'dan merfuan sahih olduğunu söyler.

dan bir çoğu onların helâl mi, yoksa haram mı olduğunu bilmez.» Hadiste geçen «İnsanlardan bir çoğu» sözünden, hükümlerini bilmenin mümkün olduğu, lâkin bilenlerin sayısının az olduğu anlaşılmaktadır ki, onlar da müctehidlerdir. Buna göre şüpheli olan meselelerin şüpheliliği, kendilerinin dışında kalan kimseler içindir. İki delilden birini seçememe durumunda olanlar için de şüphelilik söz konusu olur.»

Şevkânînin şu sözüne dikkat et: «Onların hükmünü bilmek mümkündür. Lâkin insanlardan azı onları bilir ve onlar da müctehidlerdir.» O halde bu şüpheli hususların hükmünü, ya onları bilen bu az sayıdaki kişiden öğreneceğiz ki, onlar müctehid imamlardır. Ya da hadisin bizi teşvik ettiği gibi onlara yaklaşmıyacağız. Ya bunu, ya da onu yapacağız, ya da kişi kendi görüş ve arzularına göre hareket edecektir.

Bunu da anladıysak fıkhî ekollerle bu ekollere bağlanmanın varlığının sebeplerinden bir diğerini de anlamış olduk.

Ümmet, bu dört mezhepte müctehidlerin yetiştiğini kabul etmiş ve onlar için bu rütbeyi kabullenmiştir.

Bu müctehidler ihtilaf ihtimali olmayan ve hakkında konuşulması gerekmeyen meselelerde konuşmadılar. Onlar şerlatın kendisinin kaidelerinin ışığında şüpheli şeylerden bahsettiler. Bu kaidelerin ve şer'î nassların ışığında hüküm çıkardılar. Ehli tarafından yapılan ictihad, şüphe'li bir meselede Allah'ın hükmüne varma gayretidir. Bu, «Onlar Allah'ı bırakıp bilginlerini ve rahiblerini Tanrılar edindiler.» (6) kabilinden değildir. Çünkü müctehidler hiç bir zaman Allah'ın haram kıldığını helal ve helal dediğini haram kılmamışlardır. Aksine ya apaçık bir nassın bulunmamasından, ya nasslar-

---

6 — Tevbe: 31.

da zahirî bir çatışmanın bulunmasından, ya da başka bir sebepten dolayı şüpheli bir meselede Allah'ın hükmünü bilmek için çaba harcadılar.

Subûtu ve delâleti kat'î olan nassların hükümleri hususunda müctehid imamlar ihtilâf etmezler. İhtilâf konusu olan meseleler, bu kesinlikte olmayan meselelerdir. Her ne ise, nassların söz konusu ettiği meselelerden ihtilâf konusu olanlar azalır. Ayrıca nasslar sayılı, meseleler ise sınırsızdır. Müctehidin görevi de, hüküm çıkarma kaideleri çerçevesinde her soruya cevap vermektir. İşte bu gibi meselelerde ihtilaf olmuştur. Ancak şunu aklımızdan çıkarmamalıyız ki, ihtilaf ne kadar çok olsa da tasavvuru mümkün olan asgari seviyededir. Çünkü ilim arttıkça muhalifler arasındaki ihtilâf azalır. Ümmetin ictihad mertebesine ulaştıklarını kabul ettiği müctehid imamlar ilmin zirvesindeydiler. Asırlar boyunca büyük bir titizlikle bize aktarılan ve mutemed olarak kabul edilen dört mezhep, kendilerine yöneltilen yahut inceleme ve araştırmalara konu olan veya sorulması muhtemel bulunan her soruyu hüküm çıkarma kaidelerinin ışığında cevaplandırmışlardır. Tabi hüküm çıkarmak için ortaya koydukları kaideleri yorucu bir çalışma sonucu kitap ve sünnetten çıkarmışlardır. Ayrıca hüküm çıkarma kaideleri hususunda yapılan hassas tartışmaların bir sonucu olarak ihtilâflar mümkün olan asgari seviyeye indirilmiştir. Belki de dört mezhep, ihtilâf için ender çerçeve olmakla birlikte bütün sebepleri bir arada toplamışlardır. Çünkü milyonlarca görüşün ortaya çıkması mümkündür. Lâkin ihtilâfı mümkün hususlar, asgari seviyede anlaşmazlıklara sahne oldu. İnsanlar dört mezhep üzerinde karar kıldı. Bu dört mezhebin hüküm çıkarmak için ortaya koydukları kurallar, Kitap ve Sünnetten kaynaklanabilecek bütün kuralları kapsamaktadır. Böylece bu kurallar sayesinde Kitap ve

Sünnetten milyonlarca meselenin hükmü çıkarılabilmiş ve karşılaşılabilecek her soruya cevap verilebilmiştir. Bu, geçmişteki uygulamalarla isbatlanmıştır. Onun için geçmiştekilerin kurallarını ilgâ eden yeni kuralların ortaya konabileceğini ve halkın eski kuralları bırakıp bu kurallar etrafında toplanacağını sananlar vehim içerisindedir.

Bu maddeyi kendisiyle başlattığımız sahih hadise dönelim ve bazı kimselerin ileri sürdüklerine bu hadisle cevap verelim. Derler ki: «Ben ancak sahih yahut hasen hadisin delâlet ettiği hükmü kabul ederim.» Bu sözlerine dayanarak da müctehid imamlardan ne gelmişse hepsini reddederler. Bu reddediş, icmaı reddetmeye ve hevâ ile hevese uymaya kadar götürür. Aslında bunlar genellikle fıkhî mezhepleri tamamen reddetmekle yola koyulurlar. Bu davranışları yukarıdaki hadisin işaret ettiğine ters olmakla birlikte şu ayetin anlamına da aykırıdır: «Sana (bu) kitabı her şeyin apaçık bir beyanı olmak üzere gönderdik» (7) Kur'an-ı Kerim, ihtiva ettikleri ve sünnet ile icma, kıyas ve diğer şer'î kaidelere havale ettikleriyle her şeyin açıklanmasını ihtiva etmektedir. Şeriatı ihata edenler, hüküm çıkarma yollarına hakim olanlar, ve böylece onbinlerce hüküm ortaya koyanlar müctehid imamlardır.

Bayağı biri, ictihad imamlarının gittiği yoldan gitmeyi reddediyorsa, aslında nefsî arzularına uymayı kendisine mubah kılmıştır demektir. O zaman kayıt ve sınır tanımamazlık esas olur. Ne gariptir ki bu kimseler, dört mezhebin ümmet arasına tefrikayı soktuğu görüşünü ileri sürenlerdir. Acaba bunların dediği olsa ve ittifak edilen hususların dışında kalan meselelerde her insanın bir mezhebi olsa o zaman birlik daha mı iyi sağlanır?

---

7 — Nahl: 89.

8 — Yukarıda anlatılanlardan fıkhî mezheplerin doğuş sebebini ve fıkhî hükümlerde neden mezheplere bağlanıldığını anlamış olduk.

Öyle kimseler vardır ki, araştırmaları sonucunda hüküm çıkarma ilkeleri bakımından bir imamın bakış açısının daha sıhhatli olduğuna kanaat getirir ve onu başkalarına tercih ederler. Neticede o imamın mezhebine girer ve onun ışığında fetva verirler. Ancak araştırma yapma ve bütün mezheplerin fıkıhlarını inceleyebilme yeteneğine sahip olanlar azdır. Kaldı ki bütün mezhepleri incelemiş olsalar bile bunlar arasında tercihte bulunabilecek yetenekte olanlar azdır. Bütün mezhepleri incelemeye kalkışmak zihinde, hükümler hakkında teşvişe düşmeye de sebep olabilir. Onun için asırlar boyunca çoğunlukla ümmet arasında pratikte uygulanan; kişinin, mutemed mezheplerden -ki bunlar ashabından sahih yollarla bize ulaştırılan dört mezheptir.- birini seçip onun fıkhını incelemesi ve hayatını ona göre düzenlemesidir. Bu hem daha kolay, hem de kişinin fıkhî konularda kendisi için gerekli olanı daha kısa yoldan öğrenmesini sağlar. Böyle davranan için hiçbir sakınca yoktur. Çünkü Allah'ın dininin hayatın tümüne hakim olması için yol budur. Bu, hiç bir zaman bazılarının sandığı gibi dinin dışına çıkmak anlamına gelmez. Aksine onu hayata uygulamaktır. Herhangi bir meselede mezheplerden hangisine uyulursa, diğer mezheplere nazaran ya daha ihtiyatlı olanına uyulmuş olur ya da daha çok ruhsata uyulmuş olur ki, harama asla düşülmemiş olur. Olabilir ki, bir mezhep bir bölgenin yahut bir kimsenin ihtiyaçlarını karşılayabilir. Çünkü bu mezhebin kuralları, o kişinin bünyesine yahut karakterine uygundur. Ya da bu mezhep öğrenilmesi veya uygulanması açısından kendisi için daha kolaydır. Bütün bu âmiller bir mezhebi bırakıp başka mezhebi seçmeye sebep olabilir. Bir mez-

hebe göre fıkhî bilgileri öğrenmenin zaruriliği ve bir mezhebin tercih edilmesinde etkili olan âmiller anlaşıldıysa, artık kişi dilediği mezhebi seçebilir. Bir mezhebi seçtikten sonra da diğer mutemed mezhep bağlılarına musamaha ve güven gözüyle bakmalıdır. Ayrıca bazı meselelerde mezhebinin dışındaki mezheplere ya zaruret için, ya delilini tercih etmekten dolayı, ya da şer'î herhangi bir maksatla uyma yeteneğini de yitirmemelidir. Amelî hükümlerde mezhebe bağlanma meselesini ileri de tekrar ele alacağız.

— IV —

Tasavvuf ve sulûk ilmine gelince, en büyük tartışma alanlarından biri budur. Bu konuda konuşan kişi mutlaka her taraftan saldırıya uğrar. Şayet şer'i sorumluluk yüklenen kişi hakikata göğüs germeyebilseydi ve gerçeği ortaya koyarken saldırılardan kaçabilseydi bu konuya girmezdim. Lâkin ilmin hakkı, bildiğimi söylememi gerekli kılıyor. Başkaları beni kınasa da... Yukarıdaki konuda yaptığımız gibi burada da birkaç madde içerisinde bu konuyu işlemeye çalışacağız.

1 — Buhari Müslim ve Ebu Davud, Huzeyfe (r.a.) dan şöyle dediğini rivayet ederler: «Herkes Rasûlüllah'tan hayırlı fiilleri sorardı. Ben de kötülüklere bulaşmayayım diye kötülüklerden sorardım. Dedim ki: «Ya Rasûlallah! Bizler vaktiyle bir cahiliyet ve kötülük içerisindeydik, sonra Allah bize bu hayırı gönderdi. Bu hayırdan sonra hayır diye birşey olacak mı?» Rasûlüllah: «— Evet, lâkin içine başka şeyler karışmış olacak.» dedi. Ben: İçine karışacak olan şeyler nelerdir ya Rasûlallah, dedim. Rasûlallah:

— O devrin âmirlerinden bir zümre, benim sünnetimden başka sünnetlere tabi olacaklar ve ümmeti be-

nim yolumdan başka yollara götürecekler. Sen bunu anlayacak ve reddedeceksin, buyurdu. Ben:

— (Ya Rasûlallah!) bu karışık hayır devrinden sonra yine şer ve fesat devri gelecek midir? dedim. Rasûlüllah:

— Evet gelecektir. O devirde bir takım propagandisler halkı cehennem kapılarına çağıracaktır. Her kim onların davetine icabet ederse, onu cehenneme atacaklar, buyurdu. Ben:

— Ya Rasûlallah! Bu davetçiler zümresini bize vasfetseniz dedim. Rasûlüllah:

— Peki edeyim: Onlar bizim milletimizden bir zümredir ve bizim dilimizle konuşurlar buyurdu. Ben:

— Onların cemaatleri bulunmaz ve başlarında bir imamları da olmazsa?» dedim. Rasûlüllah:

— O takdirde bu fırkaların hepsinden uzak dur. Velev ki bu uzak durman bir ağaç kökünü kemirmek kadar (meşekkatli) olsa bile. Artık sana ölüm erişinceye kadar sen bu ayrılık üzere bulun buyurdu.»

Bu hadisten, bizden önceki dönemin hayırla karışık bulanık bir dönem olduğunu, içinde bulunduğumuz dönemin ise, cehennem kapılarına davet edenlerin dönemi olduğunu anlıyoruz. Daha önceki dönem, Rasûlüllah (s.a.v.) in şehadetiyle bulanıklığın mevcut olduğu bir hayır devresidir. Bu bulanıklık da, Rasûlüllah'ın sünnetinden başka sünnetlere tabi olanların bulunmasından ileri gelmektedir ki, müslüman onların bu durumunu bilip reddecektir. Bundan önceki dönemin karakteri bu ise, bu bulanıklığın her şeye sirayet etmiş olması tabiidir. Ayrıca bu bulanıklığın mevcudiyeti hayrın yok olduğunu göstermez. Yapılacak şey iyiliği bu bulanıklıktan kurtarmaktır. Bu da ancak ilim ile olur. Şayet iyiliği bu bulanıklıktan dolayı terkedecek olursak bir çok iyilik de yok olmaya mahkum olacaktır. Onun için ta-

savvuf konusunu ilimle tedâvi ederek her şeyi yerli yerine oturtmak istiyoruz.

2 — Tirmizî'nin Ebu'd-Derdâ (r.a.) dan hasen-garip isnatla rivayet ettiği hadiste Ebu'd-Derdâ şöyle diyor: «Rasûlüllah (s.a.v.) ile beraberdik, birden gözlerini göğe dikti... Cübeyr diyor ki: «Ubâde b. es-Samit ile karşılaştım ve ona: Kardeşim Ebu'd-Derdâ'nın söylediklerini duymadın mı dedim ve ona Ebu'l-Derdâ'nın söylediklerini haber verdim. Dedi ki: Doğru söylemiştir. Dilersen kaldırılacak olan ilk ilmi sana haber vereyim? İnsanlardan çekilip kaldırılacak ilk ilim, huşûdur...»

Bu hadisten anlıyoruz ki namazda huşû, ilimlerden bir ilimdir, yeryüzünden kaldırılacak olan ilk ilim de odur. Huşû'nun yerinin kalb olduğunu biliyorsak, kalble ilgili hususların da ilim olduğunu idrak ederiz. Ayrıca biliyoruz ki kalb. İslâm'da her şeyin bağlı olduğu bir merkezdir. Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyuruyor: «Bilesiniz ki vücutta çiğnemlik et vardır. O düzeldiğinde bütün vücut düzelir. O bozulduğunda da, bütün vücut bozulur. O da kalbtir.»

Bunu da anladıysak, İslâm'da kalb ilimlerinin önemini idrak etmiş ve bunların da ilim olduğunu anlamış oluruz.

3 — Bugün için bir tevhid yahut fıkıh kitabını açarsan orada kalb ve ilimleri hakkında birşeye rastlayamazsın. Tevhid kitapları akaid konusunda aklı hatadan korur. Fıkıh kitapları da, hatalı davranıştan korur. Ancak bu kitaplarda kalb, nefis ve şuur konularında herhangi bir şeye rastlayamazsın. Bu da, bu ilimlerle ilgilenen bir ilmin varlığını gösterir ki bu ilmin tasavvuf yahut sulûk ilâllah olarak isimlendirilmesi bir gelenek haline gelmiştir.

Yine bir akaid veya fıkıh kitabını açacak olursan,

âdâb ve muâşeret hakkında bir konuya rastlayamazsın. Bu da gösteriyor ki, bu alanda bir boşluk vardır ve ilimlerden biriyle bu boşluğun doldurulması gerekir. Tâ ki fıkıh ve akaid binâsı tamamlansın ve tıpkı bu ilimler gibi o da Kitap ve Sünnet'ten kaynaklasın. Fiilen bu açığı tasavvuf kitaplarının doldurduğunu görüyoruz. Onun için akaid konularından her birini tamamlayan bir tasavvuf konusunun bulunması gerekir. Aşağı-yukarı fıkıhtan her konuyu tamamlayan yine bir tasavvuf ve sulûk konusu olmalıdır. Okuyucumuz tasavvuf kelimesinden hoşlanmıyorsa, bu kitapta sınırlarını çizmek istediğimiz konunun ana hatları vuzuha kavuşuncaya kadar geçici olarak bu kelimeye tahammül etmesini diliyoruz.

4 — İmamlığı ittifakla kabul edilen tasavvuf büyüklerinden biri, Cüneyddir ve Cüneyd'in kendisi fıkıhta Ebu Sevr mezhebine bağlıydı. Yani müctehid değildi. Onun için sûfî akaid konusunda usûlcülerin ve fıkıh hususunda da müctehid imamların sözlerine mahkûmdur. O halde tasavvuf, akaid ve fıkha mahkûmdur. O, bir ilimdir ama usûlcü ve fakihlerin söylediklerini yahut Kitap ve Sünneti sağlıklı anlamanın ışığında onları gerçekleştirme ilmidir. Sûfî, nassların zikrettiği batıni ahlâktan kaynaklanan zahirî ahlâkı pratiğe aktardığı an ancak imam olabilir. Bu zahirî ahlâkın dışına çıktığı an felâketler başlamış demektir.

Önceden görmüştük ki, fâkih sûfîye hükmeder ama sûfî fakihe hükmedemez. Yine, usûlcü de sûfîye hükmeder. Tasavvuf, amel hususunda fıkıhla, nazariyatta da akaid usûlüyle mukayyeddir. Ayrıca hepsi birden Kitap ve Sünnete ve Kitap ve Sünnetten çıkarılan hükümlere bağımlıdır. Ama sonunda ne oldu?

Sûfî, kendisini temel kabul etti. Fakihe de, ûsûlcüye de o hükmeder oldu. Akaid meselelerini sûfî takrir

etmeye başladı. Usûlcü de ona tabi oldu. Ameli sûfî tayin etti ve fakîh ona uydu. Tevhid ilmiyle uğraşanlar, tevhid imamlarının tesbit ettiği kuralların dışına çıkan sûfînin söylediklerini isbat etmeye koyuldu. Fıkıh kitapları da, aslında fıkıh imamlarının söylediklerine uymayan ve prensipleriyle çatışan, fakat sûfîlerin iddialarını isbat eden kimseler oldular. Bazı tasavvuf ehli öyle şeyler söylemeye başladılar ki, sahabe onları duymuş olsaydı, tereddütsüz onları öldürürlerdi. Nassları öyle değişik manalarda anlamaya koyuldular ki, bedihiyatın dışına çıktılar.

Bazı tasavvuf ehli ise şeyhlerine öyle değer verdiler ki, onlara rubûbiyet makamını verdiler. Bazıları sapık şeyhlerden bir şeyhin emriyle namazı terketti. Oysa tasavvufun temellerinden biri, Kitap ve Sünnete uymadığı takdirde ilham ve keşfin hiçbir değerinin olmadığıdır. Ebu Süleyman ed-Dârânî şöyle demektedir:

«Bazen olur ki kavmin (tasavvuf ehlinin) sözünden kalbime birşeyler damlar. Ama Kitap ve Sünnet'ten iki âdil şahit bulmadıkça onu kabul etmem.» Bu, bir tasavvuf büyüğü muhakkıkın sözüdür. Lâkin tasavvuf ehlinin ve özellikle müteahhirinin kitaplarını okuduğumuzda şeyhlerin ilham ve sözlerini asıl olarak değerlendirdiklerini, bazen onlar tarafından söylendiği kesin bile değilken bu sözlere Kitap ve Sünnet nassları seviyesinde değer verdiklerini görüyoruz. Kimsenin haddine mi düşmüş bu sözleri tartışma konusu yapmak. Onları anlamaya çalışsın, yahut delil talep etsin. Onun için araştırmacı bir ilim isteklisinin tasavvuf kitaplarında söylenen pek çok şeyi hazmetmesi mümkün değildir. Aksine, münkir bir kimse inkârını güçlendirecek nice delil bulabilir. Öyle ki, tasavvufu ve sulûk illallahı inkâr edenler, tasavvuftan nefret etmelerine sebep olacak ve bunu temize çıkaracak nice delil bulabilirler. Bu konuda işler

karmakarışık bir hal almıştır. Böylece İslâmî hak'katların en büyüğü, mutasavvıfların tasavvufa soktukları bulanıklıklar içerisinde kaybolmuş ve onu gerçekleştirmenin yolu yitirilmiştir. Tasavvuf aleyhtarlarının eline birçok delil verilmiştir.

5 — Ancak birçok kimse asırlar boyunca b'r noktada tasavvuf ehline boş yere hücum etti. Şöyle ki:

Bazı duygusal durumlar vardır ki, insana galip gelir ve kişi hoş olmayan bu durumda bazı sözler söyler. Sahih akide bulunduktan sonra bu durumdan dolayı kişi itham edilmez. Meselâ biri kendisinin, ilâhî kudretin elinde olduğunu ve ilâhî kudretin dilediği şekilde kendisini çevirdiğini hisseder ve bu durumda Allah'a mutlak teslimiyeti duyarsa, akidesi b'zce malum olduğu halde, ona cebriyyeci mi diyeceğiz? Oysa bu, akiden'n cüzlerinden bir cüz olup sahibi için herhangi b'r sakıncası yoktur. Yoksa onun, bu anda akidenin diğer bölümü olan kesb ve ihtiyarı duymayıp sadece bu cüz'e daldığını mı söyleyeceğ'z. Yine onlardan biri bir an için Allah'ın ismini derinden duyar ve bu duygunun zirvesinde iken yaratıkları göz önünde bulundurmazsa «bu insan yaratmayı reddediyor, bu ise şüphe götürmeyen bir küfürdür» mü diyeceğiz? Yoksa; «Bu kişi sahih akideye inandığı sürece, kalbinin, bir an için akidenin sadece bir kısmını algılamasında sakınca yoktur» mu diyeceğiz?

Bu, gerçekten önemli bir noktadır. Sûfînin özel bir akidesi yoktur. Onun akidesi, hak ehlinin ak'desidir. Lâkin yoluna devam ederken bu akide onda bir şuur halini alır. Kalbi ile düşüncesi arasında bir ayrılık olmaz. Onun için o, yine bir akide uydurmuyor, aks'ne, onu duyuyor. Konuştuğu zaman o duyduğunu anlatıyor ve bir tecrübeyi tescil ediyor. O bunu aşarsa zülmeder. Ay-

rıca hak akideye inandığı halde sözü buna hamledilmezse zulme uğramış olur. Oysa adalet en güzel şeydir.

6 — Kısacası nefs tezkiyesi, kalb takvası, ibadetlerde murakabe, iman, islâm, ihsan, takva ve şükür makamlarını gerçekleştirme, bütün bunlar temel meselelerdir. Akidenin cüz ve usullerinin zevkine varma kaçınılmaz birşeydir. Bu manalardan Kitap ve Sünnet bahsetmiştir. Onları gerçekleştirme yolları, en çok mutasavıflar tarafından araştırma konusu yapılmıştır. Bu manalara varmak için gerekli seyr'n inceliklerini tesbit edilmişse onları almakta, onları terbiye metodu olarak kabul etmekte ve onlardan yararlanıp başkalarını faydalandırmakta sakınca yoktur.

Çağdaş bir müslümanın tasavvuf ismini somurtarak karşılaması doğru olmadığı gibi, selefî ismini de ayni şekilde karşılaması doğru değildir. O, basîret sahibi olmalı ve her alanda zarûret yönünü idrak etmelidir. Her şeyi yerli yerine oturtma ve her şeye hakkını verme hususunda kapsamlı bir kavrayışa sahip olmalıdır. Mutasavvıflar da, Selefîler de masum değildir. Masum olan, Kitap ve Sünnet'tir.

Tasavvuf ilminin varlığı gerekli olduğu gibi, kim olursa olsun, davranışının Kitap ve Sünnete uyduğuna dair de il getirme sorusuna muhatap olması kaçınılmazdır. Söz ve davranışlarını delillendirmekle mükelleftir.

Kalb'n ve nefsin sıhhat ve hastalıklarını ve sıhhat yollarıyla hastalık sebepler'ni araştıran bir ilmin doğması tabî'dir. Ama bunun tabiî olması gibi müslümanın, bir şeye davet eden herkese delilini sorması da tabiî karşılanmalıdır. Aydınlıkta yürüyen, delili mevcut olan korkmaz. Haktan alıkoyan taassub öldürücüdür. Sağlıklı kaidenin herşeye uygulanması gerekir.

7 — Tasavvuf aslında Kitap ve Sünnet'in ışığında sulûk illallahın, üstün ahlâkla ahlâklanmanın, kötü ahlâktan sakınmanın ve samimi İslâmî duyguları gerçekleştirmenin ilmidir.

Bu ilme o kadar yabancı unsurlar karıştı ki başka hiçbir ilme o kadar karışmamıştır. Çünkü şeyhlerin her aklına gelen, şeriat kurallarına uyup uymadığına bakılmaksızın tasavvufun bir parçası sayılmıştır. Öyle ki sahih temeller çerçevesinde olmasa bile şeyhlerin keşifleri en büyük hakikatler olarak kabul görünüş ve onları inkâr edenler kâfir muamelesiyle karşılaşmıştır. Birçok mesele, kendisine delil olabilecek Kur'an'dan ve sahih sünnetten bir delile dayanmamasına rağmen akaid karakterine büründürülmüştür. Oysa akide ancak sıhhati kesin olan nasslar üzerinde kurulur. Duygular, akaidin ve kişilerin ölçüldüğü kıstaslar haline geldi. Oysa ölçü nasslardır. Duyguların kendileri de onlarla ölçülür. Şeyh, sırf bir hale ulaşmış olmak ve vird vermeye mez'un olmakla her meselede fetva vermeye koyuldu. Müridlerini bunlara uymaya mecbur tuttu. Müridinin her hususta kendisine danışmasını emretti. Şeyhlerden bir çoğu hareket noktası olabilecek ilimleri bir yana iterek ictihadda dayanacakları kurallar ve ictihad ehliyetleri bulunmadığı halde kendilerini mutlak müctehid makamına oturttular. Her şeyh, müntesipleri nezdinde sanki müslümanların halifesidir. Oysa ne kadar da çok şeyh vardır! Rüyalar, havatır ve varidat başlı başına bir usûl oldu. Her tarikat kendine has ayin ve semboller geliştirdi. Her tarikat ve şeyhin müntesipleri, başkalarından hoşlanmama üzerinde eğitildi. Kitap okuyanlar kayboldu. Şeyhlerin çevresinde toplananlar çelişkiye düştü, Allah'ın rahmetiyle koruduğu kimseler hariç. Her insan bu ilme muhtaç olmasına rağmen, herkes bu ilmi terkedip ondan uzaklaşmak için kendisine bir delil buldu.

Bütün bu anlattıklarımız vuzuha kavuştuysa, deriz ki:

Seyr illallah ve nefs tezkiyesi ilmiyle birlikte, İslâm, iman, ihsan, takva, ve şükür makamlarını gerçekleştirme kaçınılmaz farzlardandır. Şayet bu manaları dile getiren sözlere yabancı unsurlar bulaşmışsa, bize düzen onları ayıklamak ve hakikatleri ortaya çıkarmaktır. İsimlendirme ve istılahlar ihtilafa düşmemize sebep olmadıkça onlarda bir sakınca yoktur.

Onun için tasavvuf ilminin tedrisinin ve yabancı unsurlardan ayıklanmasının gerekli olduğuna inanıyoruz. Bu sebeple de «Fi'l-Binâ» serisinden müstakil bir eseri bu konuya tahsis ettik. Bu eserde, gerekli olduğu için ortaya çıkan ve ortaya çıktıktan sonra inhiraflara maruz kalan tasavvuf ilmindeki her şeyi aslına irca etmek istedik. Allah'tan dileriz ki, yazdıklarımız sadra şifa ve bu ilmin bulanıklığını arındırmaya vesile, selefî bir tasuvvufa doğru atılmış bir adım olsun. Bu serinin tasavvufa ayrılmış kitabında (8) bu ilim hakkında, her şeyi yerli yerine oturtan yeterli bilgi vardır. Burada bu kadarıyla yetinelim ve tartışmamızı burada bitirelim.

---

8 — Söz konusu eser, yazarın «Terbiyetuna er-Ruhiyye» isimli eseri olup «Ruh Terbiyemiz» ismiyle Türkçeye tercüme edilmiştir.

SEKİZİNCİ TARTIŞMA

— I —

Daha önce de belirttiğimiz gibi Üstad el-Bennâ'nın gerçekleştirmeye çalıştığı en önemli husus, çağdaş İslâmcı hareketin yoluna devam etmesi için gerekli olan hakların hepsini hatırlatmak ve bu hakların yerine getirilmesini sağlayan ortamı hazırlamaktır.

Dâvâ için öncelik hakkına sahip hususlar vardır. Öncelik akideye davet ve onu tashih etmektir. Sonra namaz ve zekât gibi ibadetler gelir. İlmin hakkı vardır ve bu hak, doğruyu yanlıştan ve hakkı bâtıldan ayırmak için tartışma ve araştırmayı gerektirir.

Terbiyenin hakkı vardır. Bu da, müslümanın yeteneğini gözetmeyi ve onu yücelere yükseltmeyi gerektirir.

Küfür ve kâfirlerle mücadelenin hakkı vardır. Bu ise, bütün müslümanların aynı safta toplanmalarını gerektirir.

Üstad el-Bennâ, ileri sürdüğü kurallar ve istediği eğitim ile müslümanların aynı safta toplanmalarına gayret etti. Bu ölçüler içerisinde her müslüman bir müslüman kardeşine ilim mantığıyla saffın birliğine zarar vermeden bu yanlıştır ve bu doğrudur diyebilir. Bu ölçüler sayesinde her müslüman kötülük ve küfrün çoğaldığı bu çağda nasıl davranacağını belirleyebilir.

Bunun silahı ise, ilim, şuur ve işleri yerli yerine oturtmaktır. Bu kitapta hedefimiz, konuyu ilmin ışığında aydınlığa kavuşturmaktır.

— II —

O halde ortada ilim hakkı, davet hakkı, terbiye hakkı ve tartışma hakkı gibi isimlerle isimlendirebileceğimiz haklar vardır. İnsanlardan birçoğu, davet hakkının gerektirdiği ile terbiye ve başka hakların gerektirdiğinin arasını iyice temyiz edemez. Yine insanlardan birçoğu şu veya bu hakkın gerektirdiği uygun tasarrufu yerinde kullanmasını bilmez. Birçokları daima davet hakkını gözetmeni ister ve ilim hakkını unuturlar yahut daima ilim hakkını gözetmeni ister, davet ve terbiye hakkını unuturlar. Bu, geniş ve hassas bir konu olup ancak Allah'ın başarılı kıldığı kimseler onun zirvesine ulaşabilir.

İlim hakkı, herşeyde hakkı tesbit etmeni ister. Lakin davet hakkı önce temel meseleleri (akideyi) sağlamlaştırmanı gerektirir. Terbiye hakkı ise, eğitilenin yeteneğini ve ruhî durumunu göz önünde bulundurmanı gerektirir. Onun için hikmet, ilme ilâve bir mana olarak zikredilmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: «Kime hikmet verilirse, ona bol hayır verilmiştir.»

Bütün hükümleri öğretmen ayrı bir şey, insanları bu hükümler üzerinde eğitip onları bu hükümlere bağlaman ayrı birşeydir. Şüphe doğurmayan münasip sözle insanlara öğüt vermek ayrı bir şey, dinleyicinin ihtiyaç duyduğu miktarda söz söylemek ayrı birşeydir.

— III —

Rasûlüllah (s.a.v.) Muaz'ı Yemene gönderdiği zaman onları «Lâ ilâhe illallah»a davet etmesini, şayet bu-

na icabet ederlerse onları namaza davet etmesini vs. emretti. İşte bu tedric, davetin hakkıdır. Rasûlüllah (s.a.v.), ashabından hiç kimseden dilenmemeleri hususunda söz alırdı. Onun için onlardan bir bineğe binmiş olduğu halde kamçısını elinden düşüren kişi, onu kendisine vermesi için kimseden yardım istemez, kendisi inip kamçısını alırdı. Ama bütün ashabından böyle davranmalarını talep etmezdi. İşte bu, terbiye hakkıdır. Bu hususta insanların istidadı gözetilir. Allah Rasûlü (s.a.v.), herşeyin izahını bulunduran Kitap ve Sünneti bize emanet bırakmıştır. Âlimlerin onları açıklamaları gerekir. Müslüman bütün bu manaları kavrarsa ilim hakkı, davet hakkı ve terbiye hakkı ile neyi kasdettiğimizi de idrâk eder.

***

İnsanlardan pek çoğu yanlış bir anlayışın etkisinde kalarak, davet hakkının yahut terbiye hakkının ilmin hakkını ortadan kaldırdığını düşünürler. Biri herhangi bir hususta ilim hakkının gerektirdiği şekilde hüküm vermek istediğinde karşı çıkarlar ve ona: Bu yaptığın davet anlayışıyla bağdaşmaz, davet bunu gerektirmez, derler.

Terbiye hakkı, fetva meselesinde geniş bir alanda hareket etmeyi gerektirir. Bu alanda fakîh, mezhebinin dışındaki bir mezhebe göre fetva verebilir. Ama bu durumda da dar görüşlülerin saldırılarına uğradığını görür. Şunu diyoruz ki, okuyucu bu kitapta hem ilmin hakkını, hem davetin hakkını ve hem de terbiyenin hakkını hep beraber vermek istediğimizi anlasın. Onun için tafsilatta bazı kimselere ters düştüğümüzü gördüğünde bizi kınamamasını dileriz. Çünkü ilmin hakkı bunu gerektiriyor. Çoğu zaman terbiye hakkı ve davet hakkı da ilmin hakkını gerekli kılar. Çünkü davet ve terbiye meseleleri, ancak bütün durumlar ilmin ışığında ortaya çık-

tıkları zaman vuzuha kavuşurlar. Mesele bu şekilde anlaşılmadığı takdirde İslâmın tamamı yitirilmiş olur. Onun için yaralayıcı olsa bile işleri yerli yerine oturtmak istiyoruz:

Bazıları fıkıh tedrisatına çetin bir savaş açmışlardır. Bir mezhep yahut dört mezhep üzerine yapılan fıkhî tedrisatı bir hata alâmeti olarak kabul ediyorlar. Öyle ki bazıları fıkıhta bir mezhebe bağlı olmayı sapıklık, yahut sapıklık gibi birşey kabul ediyor. Bazıları da is'âmî akaid kitaplarına, uzun veya kısa olsunlar, amansız bir savaş açmışlardır. Onlara göre bu telif metodu kendi zamanını ilgilendirir ve o zaman da bile hatalı bir yol izlenmiştir. Artık bizim çağımızda bunların ne faydası olabilir?

Bazıları da hiçbir ayırım yapmadan tasavvuf kitaplarına ve tasavvuf ismine şiddetle çatar. Bu kitaplar basiret sahibi biri tarafından sırf okunsa bile, bunu, düşülmemesi gereken bir hata olarak değerlendirirler.

Biz bunların hepsinin hatalı olduğuna inanıyoruz. İşte izahı:

a — Sözü baştan alalım. Daha önce gördük ki, insanların dini anlamaları için kendilerine gerekli olan yahut ona hizmet için gerekli gördükleri bütün ilimler geliştirilmiş, lüzumsuzluklardan arındırılarak tahkik edilmiş, o alanda eser verilmiş ve çağlar boyunca bu gelişme devam etmiştir. Belâğat, nahiv, dil, hadis, tefsir ve kıraat ilimleri gibi. Bir fıkıh, bir tevhid, bir tasavvuf ve bir usûlü fıkıh nasıl olmasın? Bunların nasıl ekolleri bulunmasın? Bu alanlarda nasıl bir çok eser yazılıp geliştirilmesin? Nahiv ilmi geliştirildiği halde, şer'î hükümleri nasslardan çıkarma metodunu öğreten bir usûlü fıkhın gelişmemesi akla sığar mı? Belâğat ilmi var olup geliştirilsin de, müslümanın günlük ihtiyaçlarına cevap veren bir fıkıh ilmi bulunmayıp geliştirilmesin mi? Bu-

nun makul bir tarafı var mı? Henüz Raşid Halifeler döneminden itibaren sapıklık ehli, sapık fikirlerini yaymaya çalışsın da İslâm ümmetinin bilginleri buna karşı koymasın ve neticede tevhid ilmi ortaya çıkmasın, hiç olur mu? Evet, bu ümmetin başına gelenlere ve ileri sürülen sapık düşüncelere rağmen bu ilmin doğup gelişmemesi için makul bir sebep var mı? İslâm ahlâkının ve nefs terbiyesinin ilmi olan tasavvuf ilmi bulunup geliştirilmesin mi? Acaba biri çıkıp: Nahiv ilmini terk edelim. Çünkü bu ilim, Arap dilinde ilk metinlerin anlaşılmasına engeldir, derse, ona ne diyeceğiz? Bu ilim zarûrî olduğu gibi ilk metinleri okumak da zarûridir. Ama her birinin yeri ayrıdır, demiyecek miyiz?

Kitap ve Sünetten çıkmış pek çok ilim vardır ki, bunların hepsi de zarûrîdir. Bu ümmetin tarihî seyri onları gerekli kılmıştır. Bunları tahkik edip düzenlemek, iyidir ve gereklidir. Bu şeriatte mütehassıs olmanın büyük bir önemi vardır ve etkisi de olacaktır.

***

Nassları ezberleme ayrı bir ilim, nasslardan hüküm çıkarabilme ayrı bir ilimdir. Milyonlarca kişi nasları ezbirleyebilir ama hüküm çıkarma melekesi ve buna güç yetirebilme, ilme ilâve bir yetenek ve Allah'ın bir vergisidir. Elbet beşeri gayretin de bunda payı olacaktır. Rasûlüllah (s.a.v.) buna şöyle işaret eder: «Bir haberi tebellüğ eden niceleri vardır ki, işitenden daha kavrayışlıdır (uyanıktır)». Yüce Allah da şöyle buyurur: «Halbuki bunu Peygambere ve onlardan emir sahiplerine döndürmüş (onlara müracaat etmiş) olsalardı o (haberi) arayıp yayanlar bunu elbet onlardan öğrenirlerdi.» (1) Yukarıdaki hadis, nasların anlamıyla ilgiliydi. Bu âyet de günlük tavırları belirlemekle ilgilidir. Bundan sonra

1 — Nisa : 83.

sıra, nassları yeni meselelere uygulama yeteneği ve bu meselelerin kapsamına girdikleri nassları tanımaya sıra gelmiştir.

Tarihimizde bunu açıklayan bir çok olayla karşılaşıyoruz. Meselâ İmam Şafiî «Ey Umeyr! Nuğayr (kuşcağız) ne oldu?» hadisinden hayatî değere sahip otuz meselenin hükmünü çıkarmaktadır. Bazıları bu sayıyı artırarak altmışa çıkarmıştır. Muhaddisin, hadisi fakihe anlattıktan sonra fakihe gelip bir meselenin mükmünü sorduğu ve fakih buna cevap verdiğinde muhaddisin, bunun hükmünü nereden çıkardın, sorusuna, «Dün bana öğrettiğin hadisten» karşılığını verdiği vakidir. Buna dair misaller pek çoktur. Onun için sahabe içerisinde âlim, daha âlim olanlar ve bazı meselelerde kendisine baş vurulan durumunda olanlar vardı. Feraiz konusunun en iyi bilen, Zeyd; Kur'an-ı en çok bilen, Ubeyy ve malî konuları da en iyi bilen, Ömer idi. Hz. Ali (r.a.)'ye, Rasûlüllah'ın kime özel olarak bir ilim verip vermediği sorulduğunda, bir kimseye özel bir ilim vermediğini ifade etmiştir. Ancak bir kişi Allah'ın Kitabını anlamada maharetli ise, o başka, Allah kularından dilediğine bu mahareti verir.

Hüküm çıkarma hususunda zirvede bulunduklarına dair ümmetin, icma ettiği imamlar vardır. Ümmet, bunu onlara teslim etmiştir. Cerh ve tadil ilminin kurallarına göre bu imamlar köprüyü geçmişlerdir. Bir mutaassıbın, bir çekemezin veya dar görüşlü birisinin onları cerheder mahiyete konuşması, onları âdil olmaktan düşürmez ve onlara olan güveni sarsmaz. Ama mezheblerine taassubla bağlanma meselesine gelince, bu konuda şöyle deriz:

Mezhep taassubu şayet bir meselenin hak olduğuna mutlak olarak kanaat getirmenin bir sonucu olup neticede kişi, fiil ve söz olarak o meseleye bağlanıyor ve

hevâ mantığıyla değil, hak ve adâlet mantığıyla; dünyevî bir çıkar için değil, ihlâsla ve kâfir bir sapık anlayışıyla değil, İslâmî kardeşlik anlayışıyla onu savunuyorsa, bunda bir sakınca yoktur. Aksine, sahâbe de bu anlayışta idi. Lâkin kişinin, ictihad konusu olan bir meselede kendi görüşünde olmayanı akılsız, sapık ve cahil diye niteleyerek alanı daraltması tamamen yanlıştır. Şafiî, şöyle diyor: «Âlimler, müctehidlerin ihtilaf ettikleri hususlarda Allah'ın insanları azaplandırmayacağına dair ittifak halindedir.» Yine mezhep âlimlerine ve mezhebin hüküm çıkarma kurallarına güvenin bir sonucu olarak ve asırlar boyunca bu dört mezhebe ve imamlarına saygı duymak üzere ittifak etmiş olan bu ümmete güvenin bir sonucu olarak mezhep taassubunda sakınca yoktur. Ancak başka mezhepleri hor görmemek ve onlara karşı saygısızlık etmemek kaydıyla. Aksine onlara da saygı duyulmalı ve onlara da değer verilmelidir. Yine kişinin kendi araştırmaları sonucunda başka mezhebin görüşünü benimsemesi, yahut güvendiği bir kimsenin aktarımıyla kişinin o meselelerde başka mezhebe uymasında herhangi bir sakınca yoktur. Nassları yerli yerinde kullanabilen basiret sahibi âlimin direkt olarak nasslara başvurması fetvasını nasslardan çıkarıp onunla amel etmesinde de hiçbir mahzur yoktur.

Üstad el-Bennâ'nın fıkhî çalışmalarda müslümanlara tavsiye ettiği tedric metodu şöyledir: Kişinin, bir mezhebin usûlüne göre fıkhı okuması, imamının dayandığı delilleri araştırması ve sonra nassları değerlendirebilenler seviyesine çıkmak için gayret göstermesi istenen bir şeydir. Kişinin hakşinas olması ve bir hakka bağlılığı onu başka hakları inkâr etmeye sürüklememesi ne güzeldir!

Evet, bütün bunları söylüyor ve söylediklerimize şunları da ekliyoruz. Ancak sağlıklı mukaddimeyi istismar edip yanlış sonuçlara varmaktan sakındırmalıyız. Hariciler öyle yapmışlardı. Onlar da «Hüküm sadece Allah'ındır» düşüncesini istismar edip bunun üzerine ona ters düşen düşünceler binâ etmişlerdi.

Bazı meseleleri veya gücümüz yetiyorsa bütün meseleleri araştırmalıyız. Bu, iyi bir şeydir. Ama kişin'n tahkik makamını sadece kendisi için geçerli sayıp bu makamı başkasına açık tutmaması yanlıştır. Onun için kişin'n tahkiklerde bulunması ve bunu sadece kendisi için kabul edip ümmeti, tahkık ehlinin önerilerini reddetmeye davet etmesi doğru olmaz.

Ayrıca sahih mukaddimelerin istismar edilip üzerlerine ameli veya itikadî hükümler çerçevesinde yanlış binaların kurulmasından ve bu düşüncenin siyaset ve sosyal alanda istismarından da sakındırmalıyız. Nitekim bazıları İslâmın fakirlere yardım düşünces'ni istismar ederek bunun perdesi altında İslâmı ve İslâmî mefhumları kâfir ekonomik düşüncelere uydurmak istemektedir.

***

İctihad imamları baş-göz üstüne, ama onları Allah'ın dinine vasî kabul etmiyoruz, diyenler var. Bunlar bu vesayet kelimesi ile, imamların anlayışlarının mutlak olarak doğru oluşunu kabul etmemenin dışında neyi kasdettiklerini bilemiyoruz. Ancak bunlarla yapılan karşılıklı sohbet neticesinde hakikatte bunların, ehil olanlardan güveni çekip ehil olmayanlara vermekten başka birşey yapmadıklarına şahit oluyoruz. Bu, tehlikeli olmakla birlikte onları ilgilendiren bir husustur. Lâkin mezheplerin fıkıhları hakkında şüphe saçmak, şüpheli hususlarda insanın kendi arzuları doğrultusunda hareket etmesini istemek anlamındadır.

Çünkü hiç bir kimse asırlar boyunca yenilenen onbinlerce meseleye cevap veremez.

Mezhep erin ve mezheplerin fıkhı üzere gerekli fıkhî bilgilerin okunmasına karşı çıkanlara meydan okuyorum. İctihad ehlinin ictihadlarına müracaat etmeden binlerce meselenin hükmünü doğrudan Kitap ve Sünnetten çıkarsınlar bakalım. Kitap ve Sünnet mi eksik? Asla. Çünkü Kitap ve Sünnet, sarîh nass varıd olmayan hususların hükmünü bulmak için ictihad kurallarını ortaya koymuşlardır. Bu kurallar ışığında asırlar boyunca ortaya çıkan yeni meselelerin hükmü bu'unur. Zaten ictihad imamlarıyla talebelerinin yaptığı da budur. Hem de sırf Allah rızası taşıyan kalbler ve geniş ufuklu akıllarla birlikte.

Dediğimizi kabul etmeyen denemeye girişsin: Mirasla ilgili az sayıdaki âyet ve Sünnet nasslarına dayanarak, hayatta vukuu mümkün bütün olay'arı kapsayacak şekilde miras meselelerinin tamamına cevap versin. Şayet âciz kalırsa, bu konuda mezheplerden birine göre hazırlanmış kapsamlı bir kitaba müracaat etsin. Eğer müracaatan sonra bütün meselelere cevap vereceğini anlar ve o kitaptaki meselelerin hepsinin şer'î bir delilinin bulunduğunu görürse, o zaman kendi kusurunu anlasın. Fera'z konusunda söylediğimizi, talak, hac, namaz ve diğer fıkhî konuların hepsi için söylüyoruz.

Bazıları da diyor ki: Bu kitaplar delil zikretmedikleri için onları reddediyoruz. Bunlara cevap olarak deriz ki: Bu söylediğiniz insafla bağdaşmaz. Çünkü bu mezheplerin her birinde meseleleri delilleriyle birlikte anlatan birçok kitap vardır. Onun için bir mezhepte yazılmış tek kitap birkaç cilde ulaşabiliyor. Lakin mezhep âlimlerinden bazıları da, daha âzet ve kullanışlı olsun diye ve delilleri zikreden kitapların varlığını düşünerek de-

lilsiz, muhtasar kitaplar yazmışlardır. Böylece binlerce mesele ikiyüz sayfalık bir eserde anlatılabilmektedir. Şayet bu meselelerin her birinin yanına delili yazılmış ve diğerlerinin görüşleri de tartışılmış olsaydı böyle bir kitap ikibin sayfayı bulurdu ki, onu kim okurdu? Mesele bundan ibarettir.

Bazılarını görüyoruz, kendi kendilerine ters düşüyorlar. Delilsiz fıkhî çalışmalara şiddetle çatan bir yazara şahit oldum. Sünnet namazların fiillerini delilleriyle anlatan bir kitap yazmıştı. Bir müddet sonra, bu kitabın muhtaşarı çıktı. Diğer kitapta deliller izah edildiğinden bu kitapta delillere yer verilmemişti. Bu, birkaç sene zarfında vuku bulmuştu. Her mezhepte olan da bunun aynısı değil mi? Hem de uzun asırlar boyunca.

Kimi de başka bir görüş ileri sürer. Bu da, hadis tedvininin ve buna bağlı hadis ilminin imamların veya en azından bazılarının ölümünden sonra gerçekleştiğidir. Bu durum onların bir çok hadisi duymadığı buna karşılık bizim günümüz koşullarında onlardan daha bilgili olduğumuz iddiasıdır ki, bu da yanlıştır. Çünkü ahkâm hadis'eri haddi zatında sınırlıdır. Bulûğu'l-Meram, el-Munteka veya el-İlmam gibi ahkâm hadislerini cem eden hangi hadis kitabını incelesen, onların tek ciltten ibaret olduklarını görürsün. Ayrıca bu kitaplardan birçok hadis hakkında ileri geri konuşulmuştur. Bir de ahkâm hadislerinin ele aldığı konular genellikle gerek öncekilerin ve gerekse sonrakilerin yabancısı olmadıkları belli başlı meselelerdir. Bu hadisler hanefî mezhebinin kaynağı durumunda olan İbnu Abbas gibi sahabe büyüklerinin gözünden nasıl kaçsın? Şayet bir hadis müctehidlerden birinin gözünden kaçmışsa benzeri başka biri geçmez. Yine de kabul edelim ki bir hadisten mezhep imamı haberdar olmamıştır. Ama onun

mezheb'ne bağlı bulunan talebeleri sonradan ondan haberdar olmuşlardır. Böylece görkemli mezhep saraylarını bunun ışığı altında tamamlamışlardır. Onun için mezhep imamının talebeleri ve daha sonra gelen mezhep âlimleri birçok yerde mezhep imamının hilafına fetva vermişlerdir. Meselâ Ebu Hanife mezhebinde vakıflar konusunda ve diğer pekçok konuda buna rastlarız.

Mezheplerin hadislerden haberdar olduklarına dair delilimiz, hadis kitaplarında mevcut her hadisi mutlaka fıkıh kitaplarında bir değerlendirmeye tabi tutulmuş olmasıdır. Her mezhep bu hadislerin her birini değerlendirmiş, ya kabul etmemiş veya tartışmasını yaparak reddetmiştir. Durum bu olunca yukarıda iddialarını aktardığımız kimselerin bu iddialarının yanlış olduğu ortaya çıkmaktadır.

*
**

Mesele münakaşanın bu safhasına gelince bazı kimselerin, sözü başka yönlere çekmeye başladıklarını görürsün:

Ya mezheplerden birinin değindiği ve ilk bakışta saçma gibi görünen bazı meseleleri ileri sürüp mezhebin kendisiyle alay etmeye ve bunun çirkin bir ictihad olduğunu söylemeye başlarlar.

Ya müctehidlerden birinin usûlü hakkında şüphe saçarlar. Ya da konulardan birini ele alıp delilini söylerler, sonra da bu delili sahih sünnetten getirdikleri delillerle çürütmeye gayret ederler. Neticede de bu delillere muhalefet eden müctehidin sahih sünnete muhalefet ettiğini ve bunun için de ona tabi olmanın sapıklık olacağını ileri sürerler. Ya da bu ihtilâfın İslâm ümmetinin birliğini bozduğunu söylerler. Yahut bazı âyetleri zikrederek onları yerli yerinde kullanmayıp yanlış yerde kullanırlar. Bütün bunların soğukkan-

lılık ve ağırbaşlılıkla tartışılması gerekir. Çünkü mesele daha fazla açıklama ve delillendirmeye muhtaçtır. Daha önce de belirttiğimiz gibi elinizdeki kitap genel kaidelerle yetinmez, meselelerin tüm ayrıntılarına iner.

a — Üstün meziyetlerin kusurmuş gibi gösterilmesi hayret vericidir. Fakihin görevi, vuku bulmuş yahut vukuu mümkün her meseleye cevap vermektir. İster mesele çokca rastlanan bir mesele olsun, ister nadir rastlananlardan olsun. İnsan zor duruma düştüğünde meselesine cevap bulmak için fıkıh kitabını açıp bakar, şayet cevabını bulamazsa bunu bir eksiklik olarak görür. Müftüden bir fetva sorulduğunda, cevabı fıkıh kitaplarında araştırır. Onun için fıkıh kitaplarının, meselenin vukubulacak her şeklini ele almaları ve hepsine cevap vermeleri bir kusur değil, bir meziyyettir. Bunu bir eksiklik olarak görenler hata içerisindedir. Kitaplarımızın, şeriatın ışığı altında ne olursa olsun her olaya cevap vermesi bizim için övünç kaynağıdır. Onun için fıkıh kitaplarından bir kitabın, her insanın her gün ihtiyaç duyduğu meselelerle birlikte icabında bir asırda bir defa vukubulan ve bir insanı ilgilendiren meseleleri aldığını ve böylece onbinlerce meseleyi ihtiva ettiğini görürsün. Aslında bu, bir faziletten başka birşey değildir. Yazarlarımız cimri davranmamış ve halkın her sınıfına cevap verecek meseleleri vuzuha kavuşturmuşlardır.

b — İmamlardan birinin usül ile ilgili kaideleri hakkında şüphe saçmak, İslâm ümmeti hem usül ve hem de furû' olarak dört mezhebi kabul etmekte icma ettikten sonra asla doğru değildir. Bununla birlikte bu şüphelenmenin hatalı olduğunu ve bir temele dayanmadığını gösteren bir-iki misal vermemizde bir sakınca yoktur.

Bazıları, kıyasın sahih hadise ters düşmesi meselesini alevlendirip Hanefi mezhebinde kıyasın sahih hadise takdim edildiğini ileri sürer ve sonra bu konu etrafında fırtınalar koparırlar. Oysa bütün bunlar hatadır. Bu kimseler burada ne kıyası anlamışlar ve ne de bu konuda hanefî mezhebine karşı insaflı davranmışlardır. Hanefîler de başkaları gibi nassı kıyasa takdim ederler. Onlar da başkaları gibi kıyasın hilafına varid olana başkası kıyas edilmez, derler. Onun için kıyas bahanesiyle nassı almadıklarını söylemek yanlıştır. Mesele bu kimselerin anladıkları gibi değildir. Burada kıyastan maksat, şeriatın ruhu diye isimlendirdiğimiz şeyle, üzerinde icma olunan genel kaidelerdir. Onun için âhâd rivayetle varid olan bir nass, birçok nassdan kaynaklanan şeriatın genel kaidelerine ters düşünce duraklar ve bu nassı neye hamledeceğimizi araştırırız. Çünkü şeriatın genel prensiplerinin, hata edebilen ve kendisi için işlerin karışabileceği bir insanın rivayetiyle reddedilmesi makul değildir. Hanefîlerin söyledikleri işte budur ve bu onlara has birşey olmayıp onu sahabeden miras almışlardır. İşte Hz. Aişe (r.a.), kendisinin de hazır bulunduğu bir yerde namaz kılanın önünden köpek, eşek ve kadın geçtiğinde namazının bozulacağı zikredildiğinde şöyle demiştir: «Siz kadınları eşek ve köpeklere benzettiniz. Allah'a yemin ederim ki, bir defasında Rasülüllah (s.a.v.) namaz kılıyordu. Ben de, kendisi ile kıble arasında bulunan bir divanın üzerine uzanmıştım. Bir ihtiyacım oldu. Oturup onu rahatsız etmek istemediğim için ayakları tarafından sıvıştım.» Bu, sahih bir rivayet olup bu rivayette Hz. Aişenin, şeriatın genel ruhuna ve genel kaidelerine ters düşen âhâd rivayeti nasıl reddettiğini görüyoruz. Ve işte başka bir olayda Hz. Ömer, Müslim ve Tirmizi'nin rivayet ettikleri şu olay da Gays'ın kızı Fatıma, üç talakla boşan-

mış olduğu halde kendisine nafaka bağladığını ve ev verildiğini iddia etmesine karşı şöyle demişti: «Bir kadının sözü için Rabbımızın sözünü nasıl terkedebiliriz.» Müslim'in rivayeti şöyledir: «Allah'ın Kitabını ve Peygamberimizin Sünnetini bir kadının sözü için reddedemeyiz, çünkü bu kadın unutmuş olabilir.»

Genel kaidelere ters düştüğü takdirde âhâd haberleri almama hususunda Hanefîlerin tavrı, sahabenin takınmış olduğu bu tavırdan daha farklı değildir. Ayrıca bu husus onlarda mutlak olmayıp hassas ilke ve sınırlara bağlanmıştır. Bunu, ancak şumullû bir müctehid başarı ile uygulayabilir. Yakînlik ifade etmesi bakımından sahih hadisin hükmünün, mütevatir hadisin hükmü gibi olduğunu düşünenler büyük bir hata içerisindedir. İşte İmam Müslim Ebû Hüreyre'nin Rasûlüllah'tan merfuan rivayet ettiği gök ve dağ v.s. nin yaratılışıyla ilgili hadis. Hadiste, falan şey falan günde, filani filan günde yaratıldı şeklinde açıklama vardır. Ve işte İbnu Kesir şöyle diyor: Bu hadis, Peygambere ait değildir. Aksine o, Ka'bu'l-Ahbâr'dan Ebu Hureyreye anlatılmış sonra da bir yanlışlık olmuş ve hadis Rasûlüllah'a nisbet edilmiştir. İşte Kütüb-i Sitte, Rasûlüllah'ın şu sözünü rivayet ediyorlar: «Şayet bir şeyde uğursuzluk varsa, o da, evde, kadında ve attadır.» Ve işte Hz. Aişe (r.a.), kendisinden yapılan sahih bir rivayette şöyle diyor: «Kur'an-ı Hz. Muhammed (s.a.v.)'e indirene yemin ederim ki, Rasûlüllah asla böyle birşey söylememiştir. O, (s.a.v.) ancak şöyle demiştir: «Cahiliyet ehli bunları uğursuz sayarlardı.» Hz. Aişe burada hadis ravilerini, nakil hususunda vehim ve yanlışlık yapmakla itham ediyor. Özet olarak Hanefîlerin, şeriatın kaidelerine ve genel ruhuna ters düşen sahih hadis karşısında takındığı tavır, reddedilecek bir tavır

olmayıp sahabenin uyguladığı bir tavırdır. Onları reddetmek, sahabenin kendilerini reddetmek olur.

* Bu gibi kimselerin Hanefileri reddettikleri diğer bir husus, hanefilerin müctehid sahabî'nin rivayeti ile müctehid olmayan sahabî'nin rivayetleri arasında ayırım yapmalarıdır. Bu da yersiz bir itirazdır. Çünkü müctehid olmayan sahabî, manayı yanlış anlamış olabilir. Olabilir ki Rasûlüllah (s.a.v.)'in sözünün ne anlama geldiğini kestirememesine rağmen onu manasıyla rivayet etmiştir. Bu, aklen mümkündür: Kütüb-i Sitte aşağıdaki olayı rivayet ederler:

Ebu Bekr b. Abdurrahman dedi ki: Ebu Hureyre'yi duydum, birşeyler anlatıyordu ve kim fecir girdiği halde hâlâ cünüp ise, oruc tutmasın diyordu. Bunu babama anlattım, babam reddetti ve meseleyi sormak için beraberce Hz. Aişe ile Ummü Seleme'ye gittik. İkisi de, ihtilamdan dolayı olmadığı halde cünüp olarak sabahlardı ve oruc tutardı, dediler. Oradan çıkıp Mervan'a gittik. Abdurrahman durumu kendisine anlattı. Mervan, Ebu Hureyreye gidip söylediğini kendisine iade etmemiz için ısrar etti. Biz de kalkıp Ebu Hureyreye geldik. Abdurrahman durumu kendisine anlattı. Ebu Hureyre:

— Gerçekten böyle mi dedi. Abdurrahman:

— Evet.

O zaman Ebu Hureyre:

— Onlar daha iyi bilir, dedikten sonra, bunu el-Fazl b. Abbas'tan duyduğunu belirterek;

— Bunu, el-Fazl'dan duydum, Peygamber (s.a.v.) den duymadım, dedi.

Böylece Ebu Hureyre, söylediklerinden dönmüş oldu.

Rivayette Ebu Hureyre'nin görüşünü Rasûlüllah

(s.a.v.)'e nisbet etmediği doğrudur. Lâkin verilen hükümdeki hata varıddir ve neticede bu hatanın, rivayetin kendisine sirayeti mümkündür. Nitekim Rasûlüllah'a merfû olup âlimlerin asah olanın sahabiye mevkuf olduğunu söyledikleri nice hadis vardır.

* Hanefîlere zıt gidenlerin, Hanefîlere yaptıkları diğer bir itiraz onların kıyas'a yahut şeriatın genel kaidelerine uygun düştüğü takdirde zayıf hadisi kabul etmeleridir ki, aslında bu da bir kusur değildir. Çünkü gerek kıyas ve gerek şeriatın genel kaideleri yalnız başlarına yeterlidir. O halde burada zayıf hadis, sadece bu durumdan dolayı hoş karşılanmıştır. Ayrıca müctehid bir imamın bir hadisi kullanması ona bakış açısı yönünden onu takviye eder. Ama muctehid imamın hadis konusunda cahil olması mümkündür, sözünü bir tarafa at. Bu söz, İslâm âleminin merkezinden uzak bir çevrede ve müctehid imamların vefatından yüzlerce yıl sonra söylenmiştir. Daha önce böyle büyük bir hataya düşen önemli hiç bir yazar olmamıştır. Bu öyle bir düşüncedir ki, kaynağı cehalettir. Bizim burada amacımız, herhangi bir müslümanı cerhetmek değil, aksine, bu ümmeti geçmişine ve geçmişte ittifak ettiği hususlara bağlılığı güçlendirmektir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: «Onlardan sonra gelenler «Ey Rabbimiz! Bize ve iman ile bizden evvel geçmiş olan kardeşlerimize mağfiret buyur. Ve kalblerimizde müminlere karşı bir kin bırakma. Ey Rabbimiz! «Sen Raüfsun, Rahimsin» derler» (2)

c — Şüphe saçmanın en ilginç yollarından biri, bazı kimselerin, ihtilaflı bir meseleyi ileri sürerek sünnetten kendi bakış açılarını destekleyen bir delil getir-

---

2 — Haşr: 10

dikten sonra hemen bir çırpıda karşı görüşte bulunanların sünnetten bir delillerinin bulunmadığını ileri sürmeleridir. Bizler insanların bazı meselelerde farklı şeyler düşünebileceklerini kabul ediyor en az bir nassa dayalı bir söz ile müctehid imamlardan birinin söylediğini reddetmiyoruz. Bizim söylemek istediğimiz; bu şüphe saçmanın yerinde olmadığıdır. Bir misal ile bunu izah etmeye çalışalım.

Bu gibi kimseleri sonuca ulaşmak için ileri sürdükleri en bariz konu imamın arkasında Fatiha'nın okunması meseledir. Çünkü hanefî fâkihlerle diğer bazı fâkihler me'mumun bir imam arkasında cemaatle namaz kılarken Kur'an'dan birşey okumayacağını hatta Fatiha'yı bile okumayacağını söylerler. Şimdi bu konudaki sahih nassı görelim:

Müslim Sahih'inde, Malik Muvatta'ında ve Nesâî Süneninde, Ebu Hureyreden Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu naklederler:

«Rasûlüllah (s.a.v.) Üç defa, tekrar ederek namazında Fatiha sûresini okumayanın namazı eksiktir, buyurdu.» Ebû Hureyre'ye: İmamın arkasında isek yine okuyacak mıyız diye soruldu. Ebû Hureyre: İçinizden okursunuz, karşılığını verdi...»

Şu noktaya dikkat edelim: Hadisi dinleyen kişi, imamın arkasında da okuyacak mıyız, diye soruyor ve Ebû Hureyre içinden okuyacağını belirtiyor. Bu da gösteriyor ki, imamın arkasında okumama biliniyordu, meşhurdu. Ebû Hureyre'nin kendisi bile bunu reddetmemiş, hadisi dinleyene, onu içinden oku, demiştir. İnsanın içinden okuması demek, kalbinde okuması demektir. Yani manaları zihinden geçirmektir. İçten okumak dil ile telaffuz anlamına gelmez. Yalnız bu bile Hanefîler için yeterli bir delil değil midir? Kaldı ki,

bu, onların temel delili olmayıp daha pek çok delilleri vardır. Ancak, İslâm ümmetinin büyük İmamlarının delilsiz söz söylemediklerini ve bu ümmet onlara güvenmişse bu güvenin yersiz olmadığını insaf sahiplerine isbat edecek yeterli bir delil olduğu için onunla yetiniyoruz.

d — İslâm birliği meselesini ileri sürerek mezhepçiliğe savaş açmış olanlara gelince, bunlara da deriz ki: Mezhepciliğin kendisi tefrikaya sebep değildir. Tefrika mezhepçiliğin yanlış uygulanmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple tefrikaya engel olmak mezhepçiliği ortadan kaldırmakla değil, müslümanları bilinçlendirmek eğitim ve öğretimle mümkündür. Yine diyoruz ki: İslâm ümmetinde yasama birliği, İslâmî hükmün varlığıyla gerçekleşir. Çünkü o zaman devlet başkanı yahut onun naibi, bir bölge yahut birkaç bölge için tek bir kanun seçip ümmetin ona uymasını emredebilir. Ayrıca ümmetin dört mezhep etrafında toplanması anlaşmazlık sınırlarının, asgarisinde durmak demektir. Şayet dört mezhep etrafında toplanılmasaydı o zaman milyonlarca mezhep ortaya çıkardı? Daha önce bir mesele üzerinde durmuştuk. İnsafla, tarafsızlıkla ve vakıayı göz önünde bulundurarak diyoruz ki:

Dikkat edilecek husus, müctehid imamların mezheplerine, bu mezheplere bağlananlara ve mezheplere uygun olarak fetva verenlere saldıran bu zevat, Ebû Hanife, Şafiî, Malik ve Ahmed gibi kimselerden İctihad ehliyetini alıp bu hakkı herkese tanırlar. Şayet herhangi bir kimse kendilerinden ve kendilerine benzer kimselerden fetva sorarsa, İctihad eder, ona cevap verirler. Bunda herhangi bir mahzur görmezler. Ama Ebû Hanife, Şafiî, Malik ve Ahmed'den fetva soranlara karşı çıkar, bunun yanlış olduğunu söylerler. En büyük yanlış ve hata onların bu tutumları değil midir?

e — Bunlar, mezhepliliğin terk edilmesinin gerekliliği hususunda delil olarak bazı nassları ileri sürerler. Meselâ delil olarak şu ayeti getirirler: «Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız birşeyde anlaşmazlığa düştüğünüz zaman onu Allah'a ve Rasûlüne havale ediniz.» Bu, nassları, hamledilecekleri yerden başka yerlere hamletmektir. Çünkü müctehid imamlardan herbiri, Allah ve Rasûlünün hükmüne ulaşma çabası içerisindedir. Bu gayretinin özünü bize vermiştir. «Allah Erinin Ahlâk ve Kültürü» isimli kitabımızda bu konuda yeterli malûmat vardır, dileyen oraya müracaat etsin.

Ancak fıkhî mezhebe bağlılık zamanla bazı durumlarla karşılaşmış - İslâmî hayatın yararına olacağı yerde - bazen kimi açmazlara yol açmıştır. Mezhep taraftarları bazen âmelî hayatta olması gereken itidaldan ayrılmışlardır. Bunun tezahürlerinden biri, bir fakihe söylediğinin delili sorulduğunda, mazeret gösterip bilgisi olmadığını söyleyeceği yahut asırlar boyunca mezhebe olan güvenin sonradan gelen fakîhlerin delil zikretme işini ihmallerine yol açtığını izah edeceği yerde, hemen fevaran edip küplere binmektedir. Oysa her ne olursa olsun her mesele deliline dayandırılmalı, en azından delilin var olduğuna işaret ederek, o anda söyleyebilecek bir cevabı yoksa, cevabını başka bir zamana ertelemelidir.

Bunun tezahürlerinden diğer bir şekli ise, ne Şafii, ne de Hanefî fıkhı hakkında herhangi bir bilgisi bulunmayan bir kimsenin, sırf babasının Hanefî olması sebebiyle Hanefî fetvadan başkasını kabul etmemesi ve uzun süre cahil kalma pahasına da olsa Hanefî bir âlimle karşılaşmayı bekleyerek başka mezheplerin fıkhını öğrenmemesidir. Halbuki âlimler: Avamın mezhebi, müftüsünün mezhebidir, demişlerdir. Yine şöyle demişlerdir: Avamın mezhebi yoktur. Burada avamdan mak-

sat, ya müctehid olmayan yahut herhangi bir mezhebin delilleri ve metodolojisi hakkında basiret sahibi olmayan ve değerlendirme sonucu bir mezhebin daha doğru olduğuna kanaat getiremeyen kimsedir. O halde bu cahilin seviyesi nedir ki? Oysa delilleri basiretle değerlendirebilenler pek azdır, her bölgede ancak birkaç kişiye rastlanabilir.

Bunun tezahürlerinden diğer bir şekli ise, ilimde bir seviye katetmiş olan ve bu seviyesiyle değerlendirme yapabilen, delilin güçlülük ve zayıflığını ölçebilen ve neticede iyi bir araştırma ile imamının görüşünün, delil açısından kuvvetli mi, yoksa zayıf mı olduğunu değerlendirebilen kimsenin sırf kendisi için bile olsa, delilini daha güçlü bulduğu görüşe uyma hakkını kendinde bulmamasıdır. Oysa âlimler bunu söz konusu etmişlerdir. Nitekim Tahtâvî, Haşiyesinde şöyle demektedir: «Lâkin dediler ki: Şayet kişinin bir görüşü varsa, kendi şahsı için zayıf kavil ile amel etmesi caizdir. Hatta imamı o görüşte olmasa bile sahih hadis ile amel edebilir. Nitekim el-Bîrî, el-Eşbâh'ın şerhinde bunu zikretmektedir.» Durum böyle olunca; Bir görüşü olan kimsenin delili bulunduğu takdirde mezhepte zayıf olan kavle uyması sahih olunca meselenin zikrettiğimiz şekil üzere devam etmesi yanlış olur.

***

Ayrıca müslümanın şu hususa dikkat etmesini istiyoruz: Mezheplere güvenmek yersiz değildir. Çünkü her mezhepte onbinlerce muhakkik ve âlim yetişmiştir. Her mezhepte bir çok muhaddis, dilci, müfessir, kelâmcı ve birçok usûlcü yetişmiştir. Bunlar, mezhep meselelerinden her birini ele alıp tahkik etmiş ve bakış açılarının doğruluğuna dair deliller ortaya koymuşlardır. Onun için mezhep imamlarının görüşlerine uyan kimsenin sapıklık içinde olacağı sanılmasın.

Kaldı ki, bir mezhebin imamın, yahut mezhepte müctehid veya müreccihin söylediği ile itimat hususunda bu mertebeye ulaşmamış bir yazarın söylediklerini ayni seviyede tutmuyoruz.

Müslümanların geniş çapta delil araştırmalarına önem vermelerini arzu ettiğimiz gibi mezhebin usûlle ilgili kaidelerine müracaat etmeden ve birçok fıkıh kitabına müracaat ederek mezhebin delillerini gözden geçirmeden bir mezhebin hata ettiğini, delilinin bulunmadığını yahut delilinin zayıf olduğunu hemen bir çırpıda söylemenin doğru olmayacağını belirtmek istiyoruz. Bir mezhebin delilinin zayıf olduğunu bir-iki kitaba müracaat ederek öğrenemeyiz. Çünkü bazı yazarlar, bazı meselelerde mezhebin bütün delillerini zikretmez birkaç tanesine değinmekle yetinirler.

Yine şuna dikkat çekelim ki, araştırmacılardan bır çoğu Buharî yahut Müslim'in bir rivayetiyle karşılaştılar mı hemen kesin hükümlerini verir, hakkın bu rivayetten yana olduğunu söyler ve başkalarını küçümserler. Oysa durum böyle değildir. Çünkü Buharî ve Müslîm hadislerinin dışındaki bazı hadis kitaplarında öyle hadisler var ki, senet ve sıhhat bakımından Buharî ve Müslim'den daha kuvvetli olabilirler. Ayrıca hadis imamları, hadisleri tahrîc ederken bir müctehid olarak hadisleri seçmemiş ve her tahric ettikleri hadisin sahih bir rivayet olduğuna bakmamışlardır. Ayrıca Buharî, Sahihine aldıkları hadisleri, kendisinin ezberlediği onbeş sahih hadis kitabı arasından seçmiştir. Onun için bir mezhebin delilinin kuvvetli yahut zayıf olduğunu söylerken bu durumları göz önünde bulundurarak acele etmemeliyiz.

Ayrıca şunu da göz önünde bulundurmalıyız ki, her mezhebin, kendisince güvenilir ve üst seviyede kabul ettiği hadis rivayetleri vardır. Maliki mezhebi, imam

Malik'in rivayet ettiğini en üst derecede kabul ederken Hanefî mezhebi, Ebû Hanife'nin Hammad'dan onun İbrahim'den, onun Alkame'den ve onun da İbnu Mesud'dan yaptığı rivayet zincirini diğer senetlerden daha üstün kabul etmiştir. Bu arada bazı muhaddisin bu senedi zayıf bulduklarına da şahit oluyoruz. Ancak güvenirlilik ve zayıf sayma hususunda tarihî bir takım sebeplerin bulunduğunu ve bunların bir takım ihtilaflar doğurduğunu unutmamalıyız. Ayrıca şunu da göz önünde bulundurmalıyız ki, cerh ve ta'dil âlimlerinden bir kısmı mezheplerin bazı senetleri son derece güvenilir kabul ederken diğer bazıları onları zayıf bulmuşlardır. Unutmamamız gereken diğer bir husus ise, fıkhî medreselerden her biri sahabenin fıkhî bakış açılarından kaynaklanmaktadır. Meselâ, Hanefî mezhebi, İbnu Mesud'un medresesinden kaynaklanır. Bu da, fıkhî mezheplere olan güveni pekiştirmektedir.

Ayrıca cerh ve ta'dil âlimleri, ictihad imamlarının cerh barajını aştıklarına karar kılmışlardır. Bu konuyu inceleme ve araştırmaya devam edecek olursak birçok zayıf rivayetlerin direkt olarak hasen derecesine yükseldiklerini görüyoruz.

Müctehid bir imamin bir hadise güvenmesi ve onu fetvasına esas kabul etmesi, bu hadisin derecesini direkt olarak yükseltir. Çünkü imam bu hadisi sahih bulmamışsa ona asla güvenmezdi. Onu sahih bulduğu için itimat etmiş ve onu ictihadına esas kabul etmiştir. İmamların hepsi de âdil kimselerdir. Onlarda ilimle birlikte vera' ve hüküm çıkarma gücü mevcuttur. Bütün bunları söylüyoruz ki, okuyucu ve araştırmacı bir mezhebin delilinin zayıflığı hususunda hüküm verirken teenni ile hareket etsin ve bir mezhebin bakış açısını kendisine yol olarak seçenleri mazur görsün.

***

Mezhepleri savunur bir tavır içerisine girmemizin bir takım sebepleri vardır ki bunların bir kısmını şöylece sıralayabiliriz.

a — İslâm ümmetinin ihtiyaçları ancak birkaç fıkhî mezhebin varlığıyla karşılanabilir: Asırlar boyunca İslâmî hükümetlerin takip ettikleri yol bu olmuştur. Ancak bu şekilde halkının ihtiyaçlarını karşılayabilmişlerdir. Ayrıca şu anda da, gelecekte de İslâmî hükümet, zaman ve mekânın ihtiyaçlarını karşılayabilmek için İslâm fıkhının tamamını kaynak olarak almak mecburiyetindedir.

b — Çağdaş hayatın karmaşıklığı o kadar artmıştır ki, geçmiş imamların ictihadları ihtiyaçlarımızın tümünü karşılamamasına rağmen bunun çerçevesinin daha da daraltılması, ihtiyaçlarımıza nasıl cevab verebilir?

c — İslâmî eğitim böyle olmadığı takdirde müslümanların idare ve idare dışı meselelerdeki anlaşmazlıklarının sonu gelmeyecektir. İslâm toplumunda hangi delilin daha kuvvetli olduğuna dair çatışmalar daha da kızışacaktır. Ayrıca müslüman fakihler, devlet başkanının zayıf kavli-seçip onu ümmete bir kanun olarak emretme yetkisine sahip olduğunu belirtmişlerdir. Ama şüphesiz bu seçim rastgele olmayıp bir takım kaide ve kurallara tabi olacaktır ki, bu kuralların ilki, seçimin kişisel arzulardan kaynaklanmamış olmasıdır.

d — Programımızın bir bölümü, bu ümmet için fıkhî mirasın tamamını canlandırmak ve mezhep imamlarının ictihadlarının ışığında fetva kapısını ardına kadar açık bırakmaktır. Ta ki fıkhî tartışmaların ve şahsiyete güvenin önü açık kalsın. İleri sürülen görüşler, müslümanların ictihad imamlarının görüşleri olduğu müddetce ileri sürülüp tartışılsın ve hiçbir güç onlara müdahale etmesin. Ancak bu görüşlerden birinin bir

kanun olarak kabullenilmesi halinde bu tartışmalara bir sınır konabilir.

e — Her insanın, hakkın zirvesinde olduğunu iddia etme imkânlarının önünü kesmeliyiz. Aslında kimsenin iddiada bulunmasına engel olmayız ama sadece ona konuşma fırsatı veremeyiz. Korkarız ki müslümanlar fıkhî görüşlerinden dolayı kendilerini diğerlerinden ayrı görür ve müslümanlar arasında iç çatışma meydana gelir. Şu anda her müslümana diyoruz ki: İslâm devleti, fıkhî görüşlerin hepsini İslâm ümmetinin malı olarak görür. Devlet başkanı, şûrâ meclisi kanalıyla o zaman veya dönem için yararlı gördüğünü seçer. Bu prensibi uygun bulmayanlar şimdiden bunu ilân etsinler. Aleyhlerine olan delilimiz mevcuttur. Lâkin hakimiyet elde edilmesi durumunda devlet başkanı ve şûrâ meclisinin herhangi bir fıkhî görüşü seçmesi halinde bu konuda şüphe saçacak kimsenin önü kesilecek ancak bakış açısını ilân etmekle yetinecek ve nezih hür tartışma sınırları çerçevesinde görüşünü ifade etmesine fırsat verilecektir. Bu mesele, temel bir mesele olup müslümanları eğitme ve yolumuza devam etme esnasında onu apaçık bir kural olarak kabul ediyoruz. Şehid Mürşid -Allah rahmet etsin- şöyle diyor:

«Fer'î meselelerde fıkhî ihtilaf, din hususunda tefrikaya ve düşmanlıkla kine sebep değildir. Her müctehid için sevabı vardır. İhtilâflı meselelerde Allah sevgisi ve hakikata varmak için yardımlaşma ışığında fiili tahkîklerde bulunmaya herhangi bir engel yoktur. Önemli olan bu gibi çalışmaların kişiyi, kınanmış olan riya ve bağnazlığa sürüklememesidir.»

***

Selefî hareket diye şöhret bulan hareketin bir çok faydaları olmuştur Bu hareket sayesinde hadis ilmi dirilmiş ve fıkhî görüşlerin delillerini araştırma hareketi

başlamıştır. Ümmet, tekrar Kitap ve Sünnetle kuvvetli ilişkiler içerisine girmiştir. Nassları inceleyip araştırma canlılık kazanmıştır. Böylece ilmî atılım dönemine girilmiş ve bir kaç cihad hareketi ortaya çıkmıştır. Bir bütün olarak selefî hareketin bu gibi faydaları olmuştur. Onun, bu tür müsbet yönlerini artırmasını diliyoruz. Lâkin aynı zamanda diyoruz ki: Bu faydalı yönlerinin yanında beraberinde bir de menfî yönler getirmiş, başka bir ifadeyle bu harekete mensup bazı fertler bu menfî yönlerin doğmasına sebep olmuşlardır. Özellikle İslâmî fıkıh ve mezhepleriyle ilgili olarak bazılarının menfî etkisi olmuştur.

Burada göz önünde bulundurulması gereken konu selefî hareketten sayılanlar yahut hareketin önderlerinden olan bazılarının, sözlerinin bir çoğunda isabet edememiş olmalarıdır. Onun için halktan bir çoğu, mezhepler fıkhını bırakıp bunların fıkhına uymamış, bir bakıma bunu makul kılacak bir sebep bulmamışlardır. Aksine, bunların içine düştükleri yanlışlıklar, mezheplilerde mezhep düşüncesini daha da kökleştirmiş ve halk hata ihtimali zayıf olan kaidelere dayalı fetvaları, hatalılığı ortada olan fetvalara tercih etmiştir. Sadece meseleyi vuzuha kavuşturmak için, selefî hareketin büyüklerinden kabul edilen zevatın birkaç fetvasını nakledeceğim. Bunları, sadece kaidelere dayalı olan fetvanın, kaidesiz eğilimlere dayalı olan fetvalara tercih edilmesinin sebeplerini açıklamak için aktarıyoruz.

*
**

1 — Malumdur ki ümmet, Rasûlüllah (s.a.v.) in vefatından beri ya hacc-ı kıran ya hacc-ı temettu ya da hacc-ı ifrad şeklinde haccetmektedir. Bu hacların hepsinin cevazında ihtilaf yoktur. İhtilaf, bunların hangisinin daha faziletli olduğu hususunda olmuştur. Hane-

fî'lere göre hacc-ı kıran daha faziletlidir. Hanbeliler, sünnet olduğu için haccı temettuun daha faziletli olduğu görüşündedir. Malikîlere göre ise, ıfrad daha faziletlidir, çünkü burada niyyet daha nettir. Ama şu veya bu haccı uygulayanın günahkâr olacağını hiç kimse söylememiştir. Benim kendisine güvendiğim birisinin bana nakline göre, selefî eğilimin ileri gelenlerinden biriyle beraber haccetmeye gittiğinde bu selefî ona: Temettu haccı ile haccedenlerin günah işlediğinden şüphe etmediğini, ancak haccının batıl olup olmayacağı hususunda müteredddit olduğunu belirtmiştir. Sonra bu sözü söyleyen selefî temettu dışındaki hacların batıl olduğuna dair bir broşür yayınlamıştır. Daha sonra ise, bu görüşünden döndüğünü duydum.

***

2 — Malum olduğu üzere, Ramazan ayında fecir göründükten sonra yeme-içmenin haram olduğuna dair müslümanların icmaı vardır. Ayrıca bu icmaın dayanağı, ayet ve buna delâleti kat'î olan hadis-i şerıflerdir. Buna muhalif olan nasslar ya haklarında ileri-geri konuşulmuş ya da birden fazla veche ihtimali olan nasslardır. Ama selefîlerden bazıları, fecirden sonra yeme-içmenin caiz olduğunu söyleyerek müslümanların oruç ibadetini ifsad etmektedirler. Bu ne biçim ictihaddır?

3 — Yine kendisine güvendiğim birinin bana anlattığına göre, selefî hareketin büyüklerinden birisi, abdestsiz olduğunu unutarak namaza duran bir kimse namaz içerisinde abdestsiz olduğunu hatırlarsa, bu kimsenin gidip abdest aldıktan sonra namazını tamamlayacağına, yani daha önce abdestsiz kıldığı namazın caiz olduğuna dair fetva vermiştir. Bu, fetva mıdır?

Ne dersin, ümmetin kendisine dönmesi gereken bu tür anlayışlar mıdır? Acaba ümmet, büyük imamları-

nın fetvaları üzerinde yoluna devam etmeye mazur değil midir? Ümmet bunda mazurdur. Çünkü bunun üzerine devam ettikce, hatası apaçık olan bir fetvaya düşmez. Çünkü imamların fetvalarının belirgin özelliği fıkıhlarında bütün nassları göz önünde bulundurmuş olmaları ve fetva verirken sabit bir anlayışa ve hiçbir şeyi ihmal etmeyen, her şeye hakkını veren, hassas bir melekeye dayandırmalarıdır.

Ehlinden olan tahkiki fetva, ona ehil olmayı gerektiren tüm husûsiyetleri kendisinde bulundurmayandan gelen fetvadan daha hayırlıdır.

b — Tasavvufa mutlak olarak karşı çıkanlar hatalıdır:

Kitap ve Sünneti okuduğumuzda kalbten, imandan, zevkten, kalb ve nefsin hastalıklarından bu hastalıkların tedavisinden çokca sözaçtıklarını, kalbin sağırlık ve körlüğünden selâm ve takvasından, insan nefsinden, onun temizlik ve kötülüklerinden ve buna benzer manalardan bahsettiklerini görüyoruz. Böylece bu gibi konularla ilgilenen bir ilim ortaya çıktı. Bu ilim, tasavvuf, sulûk ilmidir. Onun ortaya çıkması garipsenmez, çıkmamış olsaydı garip karşılanırdı. Çünkü İslâm âlimleri ayırım yapmaksızın her konuda yazmışlardır. Herşeyi benzerinin yanına koymuşlar, şerhedip açıklamışlar ve o konuyla ilgili her soruya cevap vermişlerdir. Böylece ilim doğup gelişmiş ve her ilimde olduğu gibi ona ehil olanla olmayan, onun iyi bilenle bilmeyen, doğru olanla sapık olan bu ilme el atmıştır. Bu ilim kalb, ruh, zevk ve sebepleri vucut bulduğunda ortaya çıkan keşiflerle ilgili olduğundan ve âbidlerle zahidler için alem durumuna geçtiğinden ona mensup olanların, halkın üzerinde büyük etkisi olmuştur. Onun için de birçok kimse bu kanalla halkı aldatma cihetine gitmiş ve

böylece bu ilimde aldatan ve aldanan pek çok olmuştur.

Bu ilimde meydana gelen en önemli çözüntü, bu ilim ehlinin ve ona intisap edenlerden bir çoğunun, onun, başka ilimlerin tedrisine, hatta Kur'an ve Sünnetin tedrisine bile ihtiyaç bırakmadığıdır. Onun için tasavvufa mensup olanlardan zaman zaman İslâmî ilimlere, fıkıh ve tevhide karşı çıkan, sadece tasavvufî kitaplar ve bu kitaplarda geçen âyet ve hadislerle yetinen, şayet okurlarsa sırf teberrük için Kitab okuyanların çıkmasıdır. Oysa bu ilim, müslümanın ihtiyaç duyduğu pek çok ilimden sadece bir tanesidir. Ayrıca bu ilimlerin hepsinin tedrisi, Kur'an ve Sünnetin tedrisine olan ihtiyacı ortadan kaldırmaz. Bu ilim her şeyi araştıran bir ilim olmayıp diğerlerinin tamamlayıcısıdır.

Meselâ namazı ele aldığımızda, inkârının küfür olduğu meselesi akaid kitaplarında, namazın fiil ve söz olarak nasıl kılınacağı fıkıh kitaplarında ve namazda huşuûn nasıl olacağı meselesi de tasavvuf kitaplarında anlatılır.

Cihad, onu inkâr edenin dinden çıktığı bir farzdır. Dinin zarûrî bilgilerinden olup dinde bilinmesi zarûrî olan şeyleri inkâr etmek kişiyi küfre götürür. İşte cihadın bu gibi yönleri akaid kitaplarında, hükümleri ve onu gerçekleştirme esnasında ortaya çıkan durumları fıkıh kitaplarında ve Allah yanında kabule geçmesinin şartı olan ihlâs, normal olarak tasavvuf kitap'arında söz konusu edilir. Ayrıca Kitap ve Sünnetten kaynaklanan bütün ilimler Kitap ve Sünnete olan ihtiyacı ortadan kaldıramaz. Tâ ki müslüman ana ilkelerle fer'ler arasında bir bağ kurabilsin. Her ne zaman Kitap ve Sünnetten, fıkıh ve tevhid ilimlerinden payını almamış bir sûfî ile karşılaşılsa, bu haliyle o, hem kendisi kaybetmiş ve hem de başkasını kaybettirmiştir. Amelî yönden o, kitabın bir kısmına inanan ve bir kısmına küfreden du-

rumundadır. Neticede değer yargıları eksik olup beşerî hayatı felce uğratır. Onun için İslâm toplumunun çöküntü devresinde en güçlü ilmin tasavvuf olduğunu görüyoruz.

Tasavvuf büyüklerinin kitaplarına bakıp kitaplarında bazı konulara rastlamadığı için onlara saldıran da haksızdır. Çünkü kendisi bu ilme neyin girip neyin girmediğini bilmez. Bazı kimseler İmam-ı Gazzalî'ye iki yönden çatmışlardır:

Birincisi: İhyau'l-Ulûm isimli kitabında cihad konusuna yer ayırmamış olması.

İkincisi: Haçlı seferleri döneminde yaşayıp bu savaşlara katılmamış bulunmasıdır.

Her iki saldırı da haksız yere yapılmaktadır. Çünkü normal olarak cihad konusu fıkıh kitaplarında işlenir. Gazzalî fıkıh alanında da eser vermiş ve bu eserine cihad konusunu almıştır. İhya kitabında da, iyiliği emir ve kötülükten sakındırma konusunu gayet mükemmel işlemiş ve Allah yolunda savaşmaktan da söz etmiştir.

Gazzalî, H. 505 yılında vefat etmiştir. Haçlı seferlerinin ilki H. 487 yılında başlamıştı. Ancak Avrupadan yola koyulan Haçlı ordusu yolda durdurulmuş ve Gazzalînin vefatından önce bu ordu mukaddes topraklara girmemiştir. Onun için Gazzalinin Haçlı seferleri sırasında yaşadığını söylemek yanlış olur. Kaldı ki meşhur rivayete göre Gazzalî, garpta müslümanların emîri ve Haçlı savaşlarının kahramanı Yusuf b. Taşfîn'in ordusuna iltihak etmek üzere yola koyulmuş ve yolda Yusuf b. Taşfîn'in vefat haberini duyduğu için geri dönmüştür.

Bu bölümde bunları anlattık ki, tasavvuf ehlinin de, tasavvuf düşmanlarının da, tasavvufun alan ve sı-

nırını bilmedikleri ve neticede saldırıda bulunanların saldırılarında ve tasavvuf ehlinin de davranışlarında hatalı oldukları anlaşılsın. İlim ehlinin bir alâmeti olan, herşey yerli yerine oturtma böylece sağlansın.

İmam Müslim, Hanzala b. er-Rabî'el-Üseydî'den şöyle dediğini rivayet eder: Ebu Bekir'le karşılaştım ve bana: «Ya Hanzala, nasılsın? dedi. Hanzala, münafıklık etti, dedim. Ebu Bekir: Sübhanallah, ne diyorsun, dedi. Dedim ki: Peygamber (s.a.v.) yanında olup bize cehennem ve cenneti hatırlattığı zaman, sanki onları gözlerimizle görüyor gibiyiz. Ama yanından ayrıldık mı eşlerimiz, çocuklarımız ve tarlalarımız bizleri oyalıyor ve öncekinden birçok şey unutuyoruz. O zaman Ebu Bekir: Allah'a yemin ederim ki biz de bu gibi şeylerle karşılaşıyoruz dedi ve onunla birlikte çıkıp Peygamber (s.a.v.) e gittik. Dedim ki: Ya Rasûlallah, Hanzala münafıklık etti. Rasûlüllah: O da ne? dedi. Yanında olduğumuzda bize cehennem ve cenneti hatırlatırsın, biz de onları gözlerimizle görmüş gibi oluyoruz. Ama yanından ayrıldık mı eşlerimiz, çocuklarımız ve tarlalarımız bizleri oyalıyor ve pekçok şeyi unutuyoruz dedim. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: Nefsimi elinde tutana yemin ederim ki, yanımda bulunduğunuz ve zikirde olduğumuz hal üzere devam etseniz, evlerinizde ve sokaklarda melekler sizlerle musafaha ederdi. Lâkin Ya Hanzala, bir saat öyle bir saat böyle. Bir saat öyle bir saat böyle.»

Bu nasstan anlıyoruz ki, birtakım imanî duygular vardır ve zikre devam edildiği takdirde bu duygular kişiyi, meleklerin onunla musafaha edeceği seviyeye yükseltir. Yani gayp âleminden birşeyler açılır onun için. Yine anlıyoruz ki Rasûlüllah (s.a.v.) ile birlikte oturmak bile kişiyi en yüce makamlara ulaştırır. Sahabe neslinde meleklerin fiilen kendilerine selâm verdiği ve bu

selâmı duyan kimseler vardı. İşte İmrân b. Husayn (r.a.), Buhârî, Müslim ve Nesâî'nin tahric ettikleri sahih bir hadiste şöyle diyor: «Dağlanıncaya kadar bana selâm veriyordu. Sonra dağlanmayı bıraktım ve o da tekrar selâm vermeye başladı.»

Bütün bu manalar, ümmetin miras olarak aldığı manalar olup çağlar boyunca elbette etkileri ortaya çıkacaktı. Ayrıca bu, ihlas sahibi tasavvuf tabakaları için belirgin bir özellik olmuştur. Ancak bunun onlar için alem olması, başkasının bu manaları tatmayacağı anlamına gelmez. Şu kadar var ki onlar, bu gibi manaların mutahassısları ve araştırmacılarıdır. Onun için tarihleri boyunca müslümanların, gafletten uyanıklığa, laubâlîlikten bağlanmaya ve nefsle kalbin hastalığından sıhhata doğru seyretmelerinin ve özel deneyimleriyle bu konudaki mülahazalarını belirleyen bir ilmin varlığı garipsenemez. Garipsenmesi gereken böyle bir ilmin mevcut olmamasıdır.

İlim mevcut ise ve o ilimde ihtisas yapanlar ve ona talip olanlar bulunuyorsa artık o ilim geçerlilik kazanmıştır. Nasıl revaç bulmasın ki, her müslüman ona muhtaçtır. Çünkü o, iman, ihsan, takva, şükür ve benzeri makamları gerçekleştiren ilimdir. Durum bu olunca bu ilmin de medreselerinin (ekollerinin) bulunması, birçok hususları kabul edilirken bir çok hususlarının reddedilmesi ve bu ilmin lâzımı olan ve onu tamamlayıcı mahiyette bulunan bazı şeylerin bulunması tabîîdir.

Burada da, başka ilimlerde söylenen söylenir:

Kitap ve Sünnet her şeyin beyanını ihtiva eder. Onlarda bu ilmi ilgilendiren şeyler de vardır. Lâkin her insan Kitap ve Sünneti ihata etmiş midir? Her insan benzerleri bir araya getirip mücmeli açıklayabilecek ve her şeyi yerli yerine oturtabilecek güçte midir? İn-

sanlar anlama hususunda eşit midir? Herkes aynı ölçülerde kavrayış yeteneğine sahip midir? Onun için tasavvuf ilmine savaş açmayı ve varlığını inkâr etmeyi haklı gösterecek bir sebep yoktur. Hatta ismini inkâr etmek bile mazur karşılanamaz. İşte İbnu Teymiyye'nin fetavası. Mutasavvuf aşırılarına takındığı tavır ve onların kendisine takındığı tavıra rağmen fetvalarından iki cildi «Fi't-Tasavvuf ve's-Sulûk» ismiyle yayınlanmıştır. Yine İbnu'l-Kayyim'in «Medaricu's-Salikîn» isminde sulûkle ilgili üç ciltlik bir eseri vardır.

Müslümanı her hangi bir ilim kaynağından ve ayıklanmış olarak okumaktan soğutanlar, yolunun uzamasına sebep oluyorlar. Nasıl ki bir müslümana «nasih ve mensuh» konusunu tefsir kitaplarından araştır, denilmiyor ve yine tefsir kitaplarında, yer alan nuzûl sebeplerini kabarık tefsirlerden oku tavsiyesinde bulunulmuyorsa. Ancak falanın nasih ve mensuhla ilgili kitaplarını oku deniliyorsa her ilim için de aynı şey söylenir. Eğer o konuda ayıklanmış saf ve tutarlı bir kitap yoksa böyle bir kitabın varlığı için gayret etmeliyiz. Ayrıca diyoruz ki: Tasavvuf ilminde nice tutarlı kitap raflarda toza gömülmüş ve bu ilimle ilgili nice tutarsızı şohret bulmuş ve elden ele dolaşmaktadır. İnna lillahi ve inna ileyhi raciûn. Her ne ise, âlimlerin görevi, çağdaşlarına tutarlı kitapları takdim etmektir. Her konuda.

*
**

Hiç şüphesiz bu ilimde muhakkiklerin önünde bir sürü hata yığınağı, alınacak ve atılacak hususlar vardır. Son asırlarda ortaya çıkan şu durum bir çok çelişkiyi doğurmuştur:

Aslında fakîhin mutasavvufa hükmetmesi, itikad ve amelde onu Alahın hükmüne uydurması gerekir. Daha önce bu mesele üzerinde durmuştuk. Ancak sonra-

ki asırlarda durum değişti. Fakîh, mutasavvufa teslim oldu. İşte yoldan sapmalar burada başladı. Mutasavvıfın sözünün ameline mutabık olması ve çok ibadet etmesi, halkın ona güvenini artırdı. Birçok fakîhin erdemliye muhalefeti de, fakîhleri töhmet altında bıraktı. Hatta kendileri bile bir birleri hakkında böyle düşünmeye başladılar. Onun için mutasavvıfın her hangi bir durumunu reddettikleri zaman kabul görmediler. O zaman tasavvuf eleştiri dışı kaldı. İçine bir çok yabancı unsur karıştı. Ve burada velvele koptu. Bir çok kimse tasavvuf ehline cephe aldı. Tasavvufu reddetti. İsmine karşı çıktı. Bunu İslâmî bir görev olarak kabul ettiler. Tasavvufla ilgili olan her şeye karşı çıktılar. Ama bunun ne dereceye kadar etkisi oldu?

Tasavvuf, insan ruhunda köklü bir eğilimdir. Tasavvuf medreselerinin yaygınla—ması ise, şarkta ve garpta milyonlarca müslümanın tasavvufa girmesine sebep olmuştur. Doğru metod, tabiî ve fıtrî meseleleri ve köklü ruhî eğilimleri reddetmek değildir. Böyle davranarak hata düzeltilemez. Lâkin, iyiyi bulanıklığından arındırmak ve bunu yaparken halis hak dilini kullanmaktır. En keskin silah odur. Onun keskinliğidir ki, hatayı kökünden söker. Biz bu kitapta ve diğer kitaplarımızda müslümanlar için istikbalin yolunu açmak ümidiyle işleri yerli yerine oturtmak istedik. Bütün işler, hak anlayışın ve hak amelin ışığı altında kitap ve sünnetten kaynaklansın istiyorum. Bütün çabamız bunun içindir.

***

Daha önce de belirttiğimiz gibi tasavvufun iki kısmı vardır: Bunlardan birincisi, nefsi tezkiye etmek ve onu temizlemekle sulûk ve seyri ilallahla ilgili hususlarla, seyr ve sulûk içerisinde olan kişinin kemale ulaş-

mak için seyr ameliyesinde kendisi için gerçekleşen durum ve makamlardır. İşte olması zarûrî olan kısım budur ve bunun var olması kaçınılmazdır. Tasavvufun diğer kısmı ise, salikin gördüğü yahut kalbinde canlanan mûkâşefe ve ilhamlardır. Tasavvuf ehli bunlara hakikatler veya maarif ismini verir ki, bunlar ya da bunların bir kısmı sebebiyle mutasavvıflarla diğerleri arasında acı çatışma ortaya çıkmıştır. Çatışanlar arasında ölçü kaybolmuştur. İşte çatışmayı çıkmaza sürükleyen de budur. Burada işleri yerli yerine oturtmaya yarayacak birkaç nokta üzerinde durmak istiyoruz:

1 — Hak ehli ile müslüman olmayanlar ve yine hak ehli ile sapık fırkalar arasında meydana gelen çatışma gürültüsü içerisinde yapılan telifler, imanın gerektirdiği hususları tahkik etme ortamı bulamamışlardır. Çatışma aklî idi ve karşı tarafın mecbur kıldığı yahut sığındığı metotlarla yapılıyordu. Hata ve sevabı ortaya çıkarmaya çalışırken söz sadece duyuların çalışma sahası çerçevesinde kalıyordu. Böylece itikat ve amelin kabul edilmesinin temeli durumunda olan kable ilgili meseleler ihmal edildi. Bunun sonucunda da kelam ilmi tasavvuftan tecrid edildi. Geçmişlerimizin eserlerinde ilimleri birbirlerinden ayırma hususunda mazeretlerinden bir kısmı bunlardır.

2 — Gayb işlerini kendisinden almamız gereken masum tek bir kalb vardır ve o da, Rasûlüllah (s.a.v.)in kalbidir. Her ne zaman peygamberlerin dışında her hangi bir insan Allah'tan yahut gayb âleminden direkt bilgi alma hususunda kalbinin masum olduğuna inanırsa herkes onu tekfir eder. Bu konuda temel söz, tasavvuf ehlinin kendilerinden olan Süleyman ed-Dârânî'nin şu sözüdür: «Bazen tasavvuf ehlinin sözünden kalbime birşeyler damlar ama Kitap ve Sünnetten onu destekleyen iki şahit bulmadıkça onu kabul etmem.» Onun

için Allah'ın fethinden olduğu iddiasıyla söylenen her söz için bakarız, şayet Allah'ın Kitabı ve Rasûlünün Sünnetine uyuyorsa baş-göz üstüne. Ama onlara uymuyor fakat kişinin itikadı düzgün ve ameli salih olup sözü tevil kabul ediyorsa, onu, şahsın bu ikitad ve ameliyle uyuşacak şekilde tevil ederiz. Tevili kabil olmayıp ondan sadır olduğu kesin ise ilim ve istikamet ile bilinen bir kimse olsa bile bu sözünden hangi cezayı hakediyorsa ona o hükmü verir ve bundan dolayı tevbe etmiş olmasına ihtimal veririz. Ancak şunu da göz önünde bulundurmalıyız ki, dinden olduğu zarûrî olarak bilinmeyen hususlarda hükmü ehli verir. Şayet dinde bilinmesi zârûrî şeylerden ise, o mesele hakkında her müslüman hüküm vermeye yetkilidir.

3 — İctihad mertebesine ulaşıp görüşleri bütünüyle bize ulaşan bir mutasavvıf tanımıyoruz. Cüneyd bile. O da bir mukallid idi ve Ebu Sevr'in mezhebindeydi. Bu demektir ki, kim olursa olsun bir mutasavvufun ileri süreceği her düşünce, her fiil ve her eğilim için hükmün mercii, onunla ilgili olan ilim ehlinin ictihadıdır. Şayet mesele akaidi ilgilendiriyorsa, hüküm tevhid ilmi bilginlerinin, tefsiri ilgilendiriyorsa müfessirlerin, hadisi ilgilendiriyorsa mercî muhaddislerdir. Bütün bunlara da hakim, lugât kaideleri ve ûslûpları çerçevesinde Kitap ve Sünnettir. Onun için herhangi bir meselede tasavvuf ehli hatalı bir şey ileri sürdüler mi, bütün müslümanların takınacağı tavır, onu reddetmektir. Her kim bu nevi bir reddetmenin, insanların bir kısmına has olduğunu düşünürse, bu hatadır ve işleri yerli yerine oturtmamaktır. Biri çıkıp bu kayıtları koyduktan sonra tasavvuf ehline ne bıraktın? şeklinde bir soru sorabilir. Ona cevap olarak deriz ki: Onlara, başkalarına nazaran imtiyazları bulunan imamlarının tatbikatını bıraktık. Bu tatbikatın bir neticesi olan zevki bıraktık. Tecrübe-

lerinin sonuçları olan hususları anlatma yetkisini tanıdık. Başkasının ulaşamadığı hazlardan bize bol bol anlatma alanını bıraktık. Âlim ve fakihlerin görüşlerine ters düşmemek kaydıyla seyr ve sulûk meselelerinde ictihad yapmayı bıraktık. Şeriatın aslına uygun şekilde ayıklanmış bu tür ilimlerde ihtisaslarını itiraf ettik ve bunu da onlara bıraktık. Onlardan her kim bunun dışında bir şey tasavvur ederse doğru yoldan sapmıştır. Her hangi bir hususta Kitap ve Sünnete ilave her hangi birşeye ihtiyacımız yoktur. Çünkü Yüce Allah dinini tamamlamıştır. Her kim akaid konusunda mevcut olandan başka bir mesele takdim eder, yahut İslâm bedihiyyatı açısından kabul edilmeyen bir mana takdim ederse, sözü kendisine iade edilir. Onun için tasavvufun mutlaka âlimlerden ve ilim tahsili yapıldıktan sonra alınmalıdır. Büyüklerin talebelerine tavsiyeleri şöyle olmuştur: «Muhaddis sûfî ol, ama sûfî muhaddis olma.» Çünkü sûfî, tasavvufa girdikten sonra muhaddis olursa, hadisi tasavvufa tabi kılar. Oysa Kitap ve Sünnet daima tabi olunan durumundadır. Onun için şu söz şöhret bulmuştur: «Kim fıkıh tahsilini yapmadan tasavvufa girerse zındık olur ve kim fâkîh olup tasavvufu almazsa fâsık olur.» Çünkü amelsiz ve zevksiz fıkıh insanı bir durumdan öbürüne yükseltemez.

4 — Peygamberlerin hidayetine verilen değer, daima evliyanın hidayetine verilen değerden daha büyük olmalıdır. Onun için Yüce Allah'ın şu sözünü aklımızdan çıkarmamalıyız: «Onlar, Allah'ı bırakıp bilginlerini, rahiplerini, Meryemin oğlu Mesihi tanrılar edindiler.» (3) Bu sebeple peygamberlerin hidayetine (gösterdikleri doğru yola) ters düşen husus ister terbiye alanında olsun, ister eğitim alanında olsun, ister telkin ala-

---

3 — Tevbe: 31

nında olsun ve ister seyr ve sulûk alanında olsun onu reddetmede tereddüt göstermemeliyiz. Haddi zatında şeyhlere hürmetimiz ittibalarından dolayıdır, bid'at ihdas etmelerinden dolayı değil. Onlara tabi olmamız için ilâhî bir vahyin emri de yoktur. Her ne zaman peygamberlerin yoluna ters düşen bir hususlar karşılaşır ve onun tersliğini isbat edebilirsek hemen onu reddetmeliyiz. Böylece Allah'ın, Rasûlüne şu tavsiyesini de yerine getirmiş oluruz: «Sonra seni de (din) emrinden bir şeriatın üstüne me'mur kıldık. O halde sen ona tabi ol. Bilmezlerin hevâ ve heveslerine uyma.» (4) Onun için eleştirip ayıklama ehliyetine sahip olanların tasavvufa nisbet edilen her kitabı tahkik etmeleri ve kitaptan kalması caiz olan yerleri bırakıp caiz olmayan yerleri reddetmeleri gerekir. Ancak bu işi yaparken ölçülü davranmalı ve müellifin eserine başkalarının ilâvede bulunmuş olmasını hesaba katmalıdır. Ayrıca bu görevi yürütecceklerin kuşatıcı bir bilgi yanında seyr ilallah'tan kaynaklanan sağlıklı bir zevke sahip olmaları gerekmektedir. Bu ehliyete sahip olan kimseler önce önemli ve yaygın olandan tahkik ve ayıklamaya başlarlar. Aslında bunun için en kısa yol, İslâmî ilimleri yaygınlaştırıp genelleştirerek her müslümanın yolun kayganlıklarını, viraj ve bozuklarını öğrenmesini sağlamaktır. O zaman müslüman selim bir duyguya ve üstün bir kavrayışa sahip olur ki, duyduğu yahut okuduğu her hangi bir meselede hak ile batılı biribirinden ayırma gücüne kavuşur.

5 — Seyr ilallah konusu tasavvuf ilminin, bu ilmin müessese ve medreselerinin kendilerine has istilahların doğmasını gerekli kılmıştır. Aslında bu gibi hususlarda bu ilimle diğer ilimler ortaktır. Lâkin onun diğerle-

---

4 — Câsiye: 18

rinden bir farkı var ki, o da, bu ilmin amelî ve şuurla ilgili oluşudur. İnsanın bu ilimde marifet sahibi olması, ancak amel ile olur. Bu amelden de bir şuur ortaya çıkar. Sâliklerin büyükleri seyr merhalelerinin her birinde duygularını tescil ettirdikleri gibi seyr esnasında kalblerine gelen hususları da tescil ettirmişlerdir. Tabiatıyla insanlar farklı karakter ve yeteneklere sahiptir. Halleri ve ahlâkları birbirlerinden farklıdır ve bütün bunların yaptıkları tesbitler üzerinde etkisi vardır. Bu hususların hepsi tasavvuf kitaplarında tescil ettirilmiştir. Kitap ve Sünnet de, bütün bu hususlara hakimdir. Ve tek önder, Peygamber (s.a.v.) dir. İşte bunu aklımızdan çıkarmamalıyız ve başkasının sîretini okuduğumuzda gerçek önderin Rasûlüllah (s.a.v.) olduğu hakikatını mahfuz tutmalıyız. Bu mesele birçok kimse tarafından hesaba katılmamaktadır. Öyle ki, Rasûlüllah'ın sîreti ikinci plâna itilmiştir. Bu noktada çok hassas olmalıyız ve işleri sahih mecrasına yöneltmeliyiz.

***

6 — İnsan nefsinin hastalıkları pek çoktur. Tedavileri de zordur. Bu hastalıkların bir kısmı karmakarışık olup hastalığın köklerinin kazınabilmesi için bazı şeyhlerin belli tedavi yöntemleri gereklidir. Aslında bu yöntemler temelde nebevî terbiyede mevcuttur. Lâkin şeyhlerin bazı hastalıkları tedavi yöntemlerinin her hastalığa ve her insana etki edeceğini düşünmek büyük bir hatadır. Sıradan bir okuyucu tasavvuf kitaplarını okursa, ya inkâr etme veya yanlış şekilde anlayıp kötü bir şekilde uygulamayla karşı karşıya kalır ki, bu bir müsibettir. Buna ek olarak, her hangi bir insanın her hangi bir anda tescil ettiği şuurunu, doğru yolu gösteren ve şuur meselelerinin mercii gözüyle bakılırsa hatalar bir birini izlemeye başlar. Onun için «Ruh Terbiyesi» isimli kitabımızda herkesin anlayabileceği

ve herkesin ihtiyacını karşılayacak şekilde seyr ilallah'ın rukünlerini açıklamaya gayret ettik. Ayrıca bu seyrin bir sonucu olarak her insanın gerçekleştirmesi gereken makamları, bunun akide ile olan ilişkilerini bütün bu hususlarda doğru ve hatalı yönleri izah etmeye çalıştık. Ta ki kişi tasavvuf kitaplarını okuduğu zaman işleri yerli yerine koyabilsin ve hem inkârının ve hem de kabulünün ölçüleri mevcut olsun. Okuyucu «el-Âsâs fi'l-Menhec» serimizde bütün bu hususlarla ilgili hassas tafsilat bulabilir, lâkin bu meseleler seri içerisinde münasebet düştüğü zaman işlendiğinden dağınık durumdadır.

***

Çok tecrübe ettim ve çok gördüm, ama ruhî erdemliliğe, sulûkte insana ulaşmı pek nâdir kimseye ulaştım. Ancak kişide ibadet sevgisi yahut temiz bir tasavvufî terbiye varsa o başka. Çünkü beşer ruhunun anahtarları bu terbiyede ve onun usûl ve prensiplerindedir. Çünkü tasavvuf ehli nefs terbiye ve tezkiyesini Rasûlüllah (s.a.v.) den miras almışlar, bu alanda ihtisas yapmışlar, vakitlerini buna tahsis etmişler ve bu alanda her asırda bir çok tecrübeye sahip olmuşlardır. Kişi, tasavvuf ehlinin müstakîm olanlarından terbiyesini almadı mı, ruhu nebevî halden uzak kalır. Ama ilim ve amel sahibi olup salihlerle sohbeti varsa o başka.

Müstakîm yolda olan tasavvuf ehlidir ki, gerek Allahla olan ilişkilerde ve gerek başkalarıyla olan ilişkilerde beşer ruhunu eğiten ilme sahiptirler. Masonik hareketler, mason localarına kaydolmayan kimselerin yontulmamış, yanî toplum binasında münasip yerini almayan taş olarak isimlendirirler. Biz ise şöyle diyoruz: Masonluk taşı yontabilir ama taş, taş olarak kalır. Katılığı devam eder. Yüce Allah şöyle buyuruyor: «Sonra, bunun arkasından yine kalbleriniz katılaştı. Şimdi o, taş

gibi, yahut daha katı.» (5) Lâkin tasavvuf ve tasavvuf çevreleri Allahın izniyle tüm erdemliliklere sahip insanı yetiştirebilir. Yeter ki tasavvuf menfî yönlerinden ayıklanmış olsun. Başlangıç noktası budur. İşte o zaman Allah'a karşı kulluk görevlerini yerine getiren, başkalarıyla en güzel şekilde muamelede bulunan insan yetişecek ve bu insanların meydana get rdiği toplum tamamıyla ahlâk, edep, şefkat, merhamet, sevgi, fedakârlık ve fazilet üzerine oturtulmuş olacaktır.

Tasavvuf ehlinden bir çoğu iyiliğe bulanıklık kattığından bunun, binanın genel iskeleti üzerinde etkisi olmuştur. Bu çağda görevimiz, saf ve kâmil tasavvufî terbiye yine saf tasavvufî çevrelerde ihya etmemiz ve İslâmî ilimler arasında tasavvufun da yerini almasını sağlayarak tembelliğe ve cihaddan kaçmaya vesile olmamasını sağlamamızdır.

Son asırlarda müslümanların amelî tarih'ni gözden geçiren görür ki, İslâmcı hareketlerin en güçlüleri ve en temiz ve mazbut olanları tasavvufî hareketler olmuştur. Şeyh Faruk es-Serhendî'nin hareketi Hindistana İslâmiyeti geri iade etmiştir. Rus emperyalizmine karşı başkaldırıyı, Nakşibendî Şeyh Şamil yönetmiştir. Libya'da İtalya ile mücadeleyi Senüsîler yürütmüştür. Sudan'da İngilizlere karşı hareketi yürütenler Mehdiler olmuştur. Ve bütün bu hareketler de ilim, ibadet, cihad ve çalışmayı bir arada götürüyoruz.

Yine Müslüman Kardeşler hareketinin kendisi, bir mutasavvıf tarafından başlatılmış ve bu hareket tasavvufun menfî yönlerini atarak gerisini almıştır.

c — Usûluddin yahut kelam veya İslâm akaidi olarak isimlendirilen ilmin tedrisine karşı çıkanlar hata-

---

5 — Bakara: 74.

lıdır. İslâm ümmetinin bünyesinden kopmuş hiç bir sapık fırka yoktur ki, gecesi gündüzüne karışmış, hak ve batılı iç içe girmiş bir düşünce ve şüphesi bulunmasın. Müslümanın, içine düştüğü hiç bir sapıklık yoktur ki, sebebi batılın kendisine hamledildiği bir hak kıvılcımı bulunmasın. Doğru yol, işleri yerli yerine oturtmaktır. Her nerede olursa olsun hakkı tanımaktır. Hakka bağlılığın, batılı görmemezlikten gelmeye sürüklememesidir. Ayrıca batıl da, hakkın bir kısmını reddetmemize vesile olmasın. Burada müslümanların kendi aralarındaki ihtilafları üzerine söylediklerimiz, gayr-i müslimlerle aralarındaki ihtilaflarda da geçerlidir:

Şianın aşırı olanları, havariç, mürcie ve mûtezile aslında düşüncelerine hakim olup başka şeyleri görmelerine engel olan bedihî bir noktadan hareket etmiş sonra da onun tatbikatından saparak nihayet sapıklık ipine sarılmışlardır.

Batınîler ehli beyt sevgisinden hareket etmişler ki bu, İslâm bedihiyatındadır. Sonra aşırı giderek taassuba saplanmışlar ve her kötülüğe en katı şekliyle karşı çıkmışlar, aşırılıklarını giderek arttırmış ve buna uygun tevillerde bulunmuşlar, imamlarına, bir beşere tanınamayacak vasıflar yakıştırmışlardır. Uzaklaşma bu şekilde gittikçe artmıştır. Bâtıl, karekteri itibariyle ehlini tefrikaya düşürür. Bâtıl ehli birleşemez. Çeşitli fırka ve mezheplere ayrılırlar. Hariciler, hakimiyet Allah'ındır düşüncesinden hareket etmişlerdir ki, bu da, İslâmiyetin bedihiyatındandır. Lâkin sonra bu düşüncenin nasıl uygulanacağını ve sınırlarını bilemediler. Vadiden vadiye geçerek nihayet müslümanları tekfir etmeye başladılar. Uygulamada aşırılıklara düştüler. Bâtının karakterine uygun olarak kendi aralarında da fırkalara, mezhep ve guruplara ayrıldılar.

Mürcie, sahabe arasında vuku bulan çatışmalara

dalmama ve Rasûlüllah'ın eğittiği bu neslin hepsine hürmeten bu işi Allah'a havale etme düşüncesinden yola koyulmuştur. Gerçekten bu, şanı büyük bir edeptir. Lâkin öyle bir neticeye vardılar ki, hak ile batılın arasını ayıramaz oldular. Kim hak ehli, kim batıl ehli bunu farkedemez duruma düştüler. Sanki Allah, sınırlar çizen ve cehennem ehli ile cennet ehlini birbirinden ayıran bir Kur'ân göndermemişti. Sonra da parçalara bölünüp dağıldılar.

Mutezile zatı ilâhiyi savunmak, benzerinin olabileceğini ileri sürmek ve O'na zulüm itham edilmesinin önüne geçmek için yola koyuldu. Hareket noktası buydu. Hiç şüphesiz Allah benzeri bulunmaktan ve zalim olmaktan yücedir. Ama mutezile sonra aşırı gitti. Allah'ın bize haber verdiği sıfatlarını ta'til (işlevsiz) etti. Medlülerini ta'til ederek yüzlerce Kur'an ve hadis nassını muallakta bıraktı. Sonra herşeyin Allahın iradesi ve kudretiyle olduğunu reddetti. Böylece Allah'ı bunlarla niteleyen âyetleri muallakta hükümsüz bıraktı. Batılın karakterinin icabı olan tefrika, mutezileye de sirayet etti. Fırkalara bölüne bölüne küçüldü.

İşte bu şekilde birçok İslâmî fırka doğdu. Bu fırkalar hiç yoktan ortaya çıkmadı. Hepsinin bir hareket noktası vardı. Onun için bu fırkaları ve hatalarını bilip bilmeme hususunda muhayyer değiliz. Evet bu fırkaları tanımalı, hatalı yönlerini öğrenmeli ve onlara cevap vermeliyiz. Çünkü bunu ihmal etmemiz halinde tekrar onlarla karşılaşabiliriz. O halde İslâm toplumunu bundan korumamız gerekiyor ve bu, İslâm akaidinin tedrisini gerekli kılmaktadır. Şayet bunun menfî yönleriyle müsbet yönlerini kıyaslayacak olursak müsbet yönlerinin çok daha fazla olduğunu görürüz. Çünkü sermayeyi korumak, kazanç elde etmeye çalışmaktan önce gelir. Bu gibi çalışmaların ihmal edilmesi serma-

yenin de yitirilmesine sebep olur. İhtilaflı meselelerde Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaatin tahkiklerini öğrenmek ve onun delillerini tanımak, geçmişlerin içine düştükleri hatalara düşmemek için en büyük garantidir. Hatta Kitap ve Sünnetin tedrisinde de ihmal etmek ve hak bakışı ortaya koymamak, bir boşluk meydana getirecek ki bunun hata ile doldurulması mümkündür.

***

Buharî ve Müslim'in Ebu Said el-Hudrî'den yaptıkları rivayete Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: Sizden öncekileri karış karış ve zira' zira' takip edeceksiniz. Hatta onlar bir kelerin deliğine girmişlerse, siz de onlara tabi olacaksınız. Dedik ki: Ya Rasûlüllah, Yahudî ve Hiristiyanları mı kasdediyorsun. Başka kimi kasdedeyim ki? cevabını verdi.

Yahudiler bölünmüş ve pek çok fırka ortaya çıkmıştır. Hiristiyanlar da bölünmüş ve pek çok hiristiyan fırkası ortaya çıkmıştır. Allah Azze ve Celle, Kur'an-ı Kerim'de Yahudiler ve Hiristiyanların içine düştükleri temel hataları bize açıklamıştır. Bu ümmet de hayatı boyunca başkalarının içine düştüğü hatalara düşmüş ve başka ümmetlerde vukubulanlar bu ümmette de vukubulmuştur.

Ümmetimizin tarihimizde hataya düşenleri tanıması ve bundan ibret alması bir maslahattır. Sapmaları ve sapanları öğrenerek onlara hakettiklerini vermesi daha uygun ve daha doğrudur. Işıldağın karanlık tarafa yöneltilmesi ve hakikatın bilinmesi elbette gereklidir. Şayet değerlendirmede hatalara düşülürse, şuurdan sapma olur. Hiç şüphesiz bu konu çok geniş çerçeveli olup hakkında çok şey söylenmeye muhtaçtır.

***

İslâm ümmeti yeni bir çağın ve Allah'ın izniyle yeni atılımların eşiğindedir. Onun için hareket noktasının sağlıklı olması, en uygun davranış olacaktır. Sağlıklı bir noktadan başlamak ise, tarih boyunca yapılmış olan hataları bilmekle mümkündür. Tâ ki ümmet bu hatalardan sakınsın ve yoluna koyulduktan sonra onlara karşı tedbirli olsun.

Tarih boyunca birtakım yanlış yönelişler olmuştur:

1 — İman, imana dahil olan ve olmayan hususlarla ilgili genel düşüncelerde.

2 — Allah'ı, O'nun sıfat ve isimlerini tanımada.

3 — Hilafet ve İslâmî idare konusunda.

4 — Sahabe ve aralarındaki ihtilaflar karşısında takınılacak tavırda.

5 — Nasların zahiri, bâtını ve te'villeri hususlarında.

6 — Kaza ve kader gibi bazı akide meselelerinde.

Bunlar, hatalı eğilimlerin doğduğu konulara örnektir. Çağdaş müslümanın bunlarla benzeri konularda açık bir anlayışa sahip olması gerekir ki sağlıklı ve doğru bir hareket noktasına sahip olsun. Onun için akidenin tedrisi, gerekli bir husustur.

Bu tartışmanın sonunda bazı meseleleri hatırlatmak istiyoruz:

a — Müsteşrikler, ictihadî çalışmaların, Kur'an ve Hadis nasslarındaki eksikliği telafi etmek için yapıldığı, düşüncesini kabul ettirmeye gayret ediyorlar. Hatta bazıları, icma ve diğer hususları âlimler uydurmuşlar ki nasların eksikliğini bununla tamamlasınlar, iddiasını ileri sürmektedir.

Bu şüphe bir çok kimseye hoş gelmekte ve bir çok kimse tarafından tekrar edilmektedir. Böyle bir düşüncenin sırf kabul edilmesi küfürdür. Kıyas, icma ve fer'i esasların hepsine nassların delâlet ettiğini isbatlayamazsak bu şüpheye nasıl karşı çıkabilecek ve onu tedâvi edebileceğiz. Bunlar isbatlanmadığı takdirde bunlara dayanılarak hakkında nass bulunmayan şeyler için verilen hükümler nasıl kabul ettirilebilecektir. İşte burada usûlü fıkıh ve fıkhın delilleriyle birlikte tedrisinin, bu gibi şüpheleri reddetmekte en etkili ilâç olduğunu görüyoruz.

b — Müsteşriklerle Batı hayranı müslüman evlatlarından bir kısmı, mûtezileye büyük büyük lakaplar vermeye ve İslâm toplumunda hakketmedikleri makamı onlara tanımaya gayret ederler. Meselâ bazen onlara «İslâm toplumunda hür fıkhî medrese ehli» lakabını takarlar. Bazen onları, dar görüşlü bir toplumda hürriyet önderleri olarak tasvir ederler. Bazen de onları, ictihad kapısını açanlar olarak takdim etmektedirler. Bütün bunlar zayıf veya ölü durumda olan islâmî fırkaları diriltme plânının bir bölümünden başka bir şey değildir. Oysa anlattıkları da doğru değildir. İlk olarak fikir hürriyetini kılıç zoruyla baskı altında tutanlar onlardır. Muhalifleri öldürme ve onlara işkence yapmanın yolunu onlar açmışlardır. Ayrıca fıkıh konusunda mukallid idiler. Hepsi yahut büyük bir kısmı Ebu Hanife mezhebindendi. Mutezile, ileri sürdüğü bütün görüşlerinde nassları yanlış anlamışlar ama daima nassı kullanmışlardır. İşte bu gibi hususları tedâvî etmek için de, kebîr ve ekber fıkıhlarının tedrisi, nassların sağlıklı bir şekilde anlaşılması ve islâm tarihinin gerçeklerinin bilinmesi gerekir.

Böylece kebir ve ekber fıkıhlarının okunması kesin

bir zarûret halini almaktadır. Yalnız bir yönden değil, birçok yönden...

c — Bazı mülhid devletlerin elçiliklerine genelge göndererek bu genelgede Haziran yenilgisinden sonra Arap âleminde gerici hareketlerin gelişme gösterdiği ifade edildikten sonra buna engel olmak için elçiliklerin, tasavvufî akımları desteklemelerini emrettiği sabit vakalardandır.

Bu tamimden maksadın ne olduğu açıktır. Kâfir çevreler İslâmın tam zafere ulaşmasını engellemek peşindedir. Ayrıca biliyorlar ki, buna engel olmanın çeşitli yolları vardır ve bu yollardan biri, İslâm toplumunda biri birinden kopuk çevreler ihdas etmektir. Böylece İslâmın hakimiyeti için çalışanlar parçalanacak ve birlik sağlanamıyacaktır. Aslında tasavvufu sevdikleri için onu desteklemiyorlar. Onların başka hesapları vardır. Biliyorlar ki, onlar için bir durum diğerinden daha ehvendir.

O halde çözüm yolu, halka gerçek tasavvufun mahiyetini ve Allah'ın dinindeki yerini anlatalım ki, tasavvuf, mücahidin ruhî azığı olsun, cihaddan kaçınma vasıtası olmasın.

d — Müctehid imamların bütün ictihadlarının, nassların azamî sınırı mesabesinde olduklarını, bu ictihadların düzenli ve tutarlı kaideler ışığında yapıldığını belirtmiştik. Ayrıca tek mezheple yetinmenin, tabiîn neslinin geleneği olmadığını söylemiştik. Hatta İmam Malik, Abbasî halifelerinden birinin teklifi olan, herkesin Malikî mezhebine göre hareket etmesi teklifini reddetmiştir. Çünkü Rasûlüllah (s.a.v.) in vefatından sonra bir fert bizzat, kendisinin sözünden başka sözleri ilga edebilecek şekilde şeriatın tamamını ihata edemez,

Ayrıca zaman ve mekânın doğurduğu ihtiyaçlar,

hal ve şartların değişmesi, yeni şeylerin ortaya çıkması, sonradan çıkıp fetvayı gerektirecek bazı şeylerin ihmal edilmiş olması ihtimali, daha önceki bir zamanda verilmiş olan fetvanın zamanla sönük kalması ihtimali gibi sebeplerle İslâm düşüncesinin ve İslâmî yasaların, müctehid imamlardan herhangi birine hasredilmemesini gerekli kılmaktadır. Onun için asırlar boyunca âlimler, zarûret ve ihtiyaç duyulduğu an, halkı kendi mezheplerinden başka mezhebe havale etmekten çekinmemişlerdir.

Her asırda böyle davranılmışsa, buna asrımızda daha çok ihtiyaç vardır.

Müslüman ve müslümanların tamamı çeşitli baskılarla karşı karşıyadırlar. Dünya artık eskisi gibi birbirine kapalı değildir. Her bölgenin kendine göre şartları ve teamülü vardır. Bir müslüman yahut bölge halkı, çeşitli devletler ve çeşitli insanlarla ilişki kurma ihtiyacındadır. Bütün bunlar, müsbet fıkhî bir eğilime ihtiyacın olduğunu göstermektedir. Hem de diğer asırlarda görülmedik şekilde.

Ayrıca gücü olsun veya olmasın İslâmî hareket çok yönlü birçok durumla karşı karşıya gelecek; bazı durumlar harekete müsait olacak, bazıları müsait olmayacak, bazıları halkın ihtiyacını karşılayacak ve bazıları karşılamayacaktır. Aslında sağlam ictihad ve müctehidlerin ictihadlarına dayalı her ictihad, tartışma götürmeyecek şekilde kendisini kabul ettirir.

Bütün bunlarla birlikte yine deriz ki:

Her mutemet mezhepte o mezhebe göre fetva vermeye yetkili mütahassısların bulunması kaçınılmazdır. Ayrıca müslümanın bir mezhepte ve o mezhep üzerine fıkıh bilgisini almış olması mecburidir.

Son olarak... ve bu tartışmanın sonunda diyoruz ki:

Bazıları: İslâm fıkhı pratiği olmadan nazarî olarak ve durup dururken doğmaz, diyor. Kimileri de bu kanaate dayanarak fıkıh öğreniminin caiz olmadığını ileri sürüyor. Bunlara cevap olarak deriz ki:

Acaba müslüman, fıkıh konularından hangisinin tedrisine muhtaç değildir? Taharet konusu mu? Namaz konusu mu? Zekât, Oruç veya Hac konusu mu? Müslüman bu konuları öğrenmeye muhtaç değil midir? Taharete, namaza, zekâta, hacca ve oruca ihtiyacı yok mu? O halde müslüman fıkhın hangi konularına muhtaç değildir? Farâiz ve vasiyyet konularına mı? Her birimiz mirasçı ve miras bırakan değil miyiz?

Nikâh ve talak konularına mı ihtiyacımız yok? Hepimiz evleniyoruz. Hepimizin buna ihtiyacı vardır. Alışveriş ve muamelatla ilgili konulara mı ihtiyacımız yok? Hepiniz nafakamızı helâl yoldan kazanmak mecburiyetindeyiz. Onun için alış-verişin sınırlarını bilmemiz gerekiyor. O halde müslümanın ihtiyaç duymadığı hangi fıkhî konu kaldı?

Her nerede müslüman varsa, İslâm fıkhı da orada vardır ve var olmalıdır. Müslüman her yerde ve her hususta Allah'ın hükmünü bilmeye muhtaçdır. İslâm fıkhı, normal zamanlarda da, istisnai durumlarda da gelişir. Her nerede müslümanlar varsa, ister cahiliyet toplumunda bulunsunlar, ister İslâm toplumunda bulunsunlar İslâm fıkhını öğrenmekle mükelleftirler.

Fıkhın her yerde gelişmeyen bir konusu vardır ki, o da normal İslâmî bir devletin bulunmadığı yerde İslâm devletiyle ilgili meselelerdir. Devlet olmadığında bu nevi fıkıh gelişmez. Lâkin devlet bulunmadığı zaman bile müslüman, meseleler hakkında Allah'ın hükmünü bilmeye muhtaçdır. Bu da müslümanın bu konuda bilgi sahibi olmasını ve fakîhlerin fetva vermelerini gerektirir.

İslâmcı düşünürler harekette hatalı bir noktanın varlığına dikkat çektiklerinde, Kasdettikleri hatanın hangi noktalarda olduğunu dikkatle araştırıp bulmalıyız. Ama sözlerini, bedihiyatı ilga etmeye hamletmek ise, asla. Bunu yapmayız. Eğer kendileri bedihiyatı ilga etmek istiyorlarsa, hata içerisindeler. Rasûlüllah (s.a.v.) den başka hiç bir kimseye ismet sıfatını tanımayız.

Karşılaştığımız meselelerde ilmin ışığında hareket edebilmemiz ve Allah'ın hükmünü bilmemiz için bütün konularıyla fıkhı okumaya muhtac isek, neyin onda doğru ve neyin sakınılması gerektiğini bilmek için de İslâm akaidini okumalıyız. Acaba imanın rukünlerine neyin girip neyin girmediğini ve bu rukünlerin şumulüne giren konuları bilmemiz gerekmiyor mu? Allah'ın sıfatlarını, isim ve fiillerini bilmemiz icab etmez mi? İlahiyatla ve peygamberlikle ilgili konuları okuma ihtiyacımız yok mu? Akaidin belli başlı konuları bunlardır. Acaba ümmetin bölünmesine sebep olan meselelerde hakkın ne olduğunu bilmeye gerek yok mu? Haricîlerin sapmalarının sırrını ve kaderi nefyedenlerin sapmalarının sebebini öğrenmeyecek miyiz? Şöhret bulan, yayılan ve birçok kimsenin düşkünü olduğu temel meselelerde hak sözün ne olduğunu bilmeye ihtiyaç yok mu?

Yoksa akaid kitapları, bu meselelerden başka meselelerden mi bahsediyor?

Bazı araştırmacıların bazı konuları genişleterek dallandırıp budaklandırdıkları doğrudur. Lâkin bu, bir kusur değil, ilmin bir gereğidir. İlim, her meselelerde derinlemesine araştırma yapılmasını gerektirir. Şayet ümmet fertlerinin buna ihtiyacı yoksa ihtisas ehli buna muhtaçdır. Mütahassıslar herhangi bir konuda neden o kadar derinlemesine gittiniz denilebilir mi? Bunu

yapmamış olsaydılar onları kınardık. Neden daha geniş araştırmalarda bulunmadınız, derdik.

Fıkıh ve akaide muhtaç isek, aynı şekilde kalbî tahakkuka, kalbi ve ruhiseyrin sağlamlaştırılmasına, seyr illallahın bir düzene sokulup kurallarının tesbit edilmesine ihtiyacımız yok mu? Saf tasavvuf bundan başka bir şey midir?

Sonuç olarak:

Şu yazdıklarımızı, her hangi bir kimseyle kelâmî bir tartışma ve müdahaleye girişmek için yazmadık. Biz ne bunu arzu ediyor ve ne de bu, karakterimize uyan bir şeydir. Bizim hedefimiz, müslümanlara bazı ilimlerin zaruriyetini hatırlatmak ve onları ilimlere bulaşmış olan yabancı unsurlardan sakındırmaktır. İsabet ettiysek, Allah'a şükürler olsun. Hata ettiysek Allah'tan bizi bağışlamasını ve hatamıza rastlayanın bize bunu haber vermesini diliyoruz. Hatamızı itiraf edip ilân etmekten çekinmeyiz. Ama sırf nefsî duygularla bizi reddetmeye ve bizimle çatışmaya girmek istiyenler olursa, bizimle onlar arasında Allah vardır. O, bize yeter. Ne iyi vekildir O.

ÖZET

Bu tartışmaların sonunda kebir ve ekber fıkıhları konusunda müslüman kardeşlerim için arzu ettiklerimi özetlemek istiyorum:

1 — Fıkıh usûlü ve mantık konularında müslüman ellerde ve islâmcı bir düşünce tarafından münasip yeni eserler yazılmalıdır. Fıkıh, tevhid ve tasavvuf konularında usul ile fer' arasında ilgi kuran (meseleleri delilleriyle anlatan) eserler olmalıdır. Bu metodla yazılmakta olan eserler de vardır. Bu çalışmaları yapanlara Allah mükâfatlarını versin. İster bu tür eserler mevcut olsun, ister mevcut olmasın, kendimi ve müslüman kardeşlerimi bu iki fıkıhta bilgi sahibi olmaya ve usûllerini öğrenmeye davet ediyorum. Bu konuda yazılmış pek çok eser vardır ve ihtisas ehli mevcuttur.

Bizden birimiz diğerinden, cüz'î meselelerde farklı düşünse bile meselemizi bir âlime götürüp sorsak ne olur ki? Ama yanlış düşüncenin bizi yanlış şeylere sürüklemesinden sakındırmıyor ve bu konuda uyanık olmak için dikkatleri çekmiyor değilim. Ayrıca kendimi ve müslüman kardeşlerimi ilim ehline karşı, ilim arayıcısı edebini takınmaya davet ediyorum.

2 — Bu ilimlerde mütahassıslar olmalı ve bu mu-

tahassıslar İslâmcı hareketin mensupları arasından çıkmalı ki, düşünce ve kavramlar arasında bir çatışma çıkmasın.

3 — İlim taliplerinden bir kısmı, mezheplerden birinin fıkhında derinleşmeye, usûlünü ve delillerini öğrenmeye gayret etmeliler ki, bu mezheplerde önder durumuna geçsinler. O mezhebin usûl ve furuunun ışığında asrın ruhuna uygun fetvayı verebilsinler. Ayrıca şunu da arzu ediyoruz: Bu mutahassıslar, daireyi genişletip muteber diğer fıkhî mezheplerin de usûllerini öğrensinler ki, münasip fetvalarla çağı doyurmanın öncüleri olsunlar. Çünkü İmamların mezheplerinin ışığında çağdaş bir İslâmî fıkıh düşlüyorum.

4 — Bütün müslümanları tahkik ehline karşı geniş gönüllü olmaya davet ettiğim gibi tahkik ehlini de, geniş ufukluluğa ve kendilerine muhalif olanların, imamların söz ve fetvalarından dayanakları varsa, onların görüşlerini reddederken katı davranmamaya davet ediyorum.

5 — Bütün bunlarla birlikte davet stratejisini ve terbiye metodunu iyice öğrenmeye ve çağın karakteriyle müslümanların gerçek ihtiyaçlarını idrâk ederek mücadelenin hakkını vermeye, ayrıca müslümanı, her alanda zirveye ulaştırmak için kesintisiz çalışmaya davet ediyorum. Hamd, âlemlerin Rabbı olan Allah'adır.

Mücadelemiz bunun için midir? Bu, büyük mücadelemizin bir cüz'üdür. Aksine, mücadelemizde başarıya ulaşmamız için gerekli olan bir görevdir. Ama hiç şüphesiz mücadelemiz daha geniş çerçevelidir.

Mücadelemiz çok boyutludur ve bu mücadelede başarının başlangıcı; fikrî açıklık ve fikrî başarıdır.

Fikrî açıklık, kebir ve ekber fıkıhlarıyla usûllerinin tedrisinden çok daha geniş ve fikrî başarı da münferit cüz'î veya küllî bir meseleyi tartışmaktan çok daha geneldir.

Fikrî mücadelemizin bir cüz'ü, Kitap ve Sünnetin nasslarını sağlıklı bir şekilde anlamak ve bu arada daha önce söz konusu ettiğimiz, aklî hükümle şer'î ve tecrübî hükümlerin biribirleriyle ilişkilerini ve nassları anlamada usûl kaidelerini göz önünde bulundurmaktır. Bu, çok önemli bir mesele olup çağımızda müslümanların yola koyulmaları için kaçınılmaz bir zarûrettir.

Hadis âlimlerince kabul edilen bir kuraldır ki, sika olma bakımından kendisinden daha üst seviyede olsa bile bir ravinin rivayet ettiği hadise ters bir rivayet bulunduğunu da bu hadis kuvvetinden kaybeder. Sika

kimselerin rivayet ettikleri bir hadis, mütevatir bir nassla çatıştığında durum nedir? Birinci kaziyeyi kabul edenler, müctehid bir imamın mütevatire muhalif bir hadisi olmakta tereddüt ettiğini görünce kıyametleri koparıyorlar. Oysa çağımızda İslâmî bu hareket noktası olarak, nassları sahih idrak ve nassların her birini yerli yerine oturtarak anlamada usûlî kuralları uygulamak kaçınılmazdır. Çünkü bunu temel almayan her hareket noktası, bazısı çağdaş şüphelerden ve bazısı da görüş ve tutumlarda sonu gelmeyen münakaşalardan oluşan bir çok engellerle karşılaşmaya maruzdur. Bu engellerden bir kısmı da, müslümanı, nasslar karşısında şaşkın duruma düşürecektir. Bütün bunların önüne geçmek için nassları şumullü ve sağlıklı bir şekilde anlamak ve nasslardan doğmuş ilimleri kavramak gerekir. Çoğu zaman müslüman bir nassla karşılaşır ve hemen aklına nassın kasdetmediği bir takım manalar gelir. Onun için nassları sağlıklı bir şekilde anlamanın sınırları çizilmediği takdirde hata etme ihtimali çoğalacak ve şüpheye düşme ve düşürme alanı genişleyecektir.

Bu, fikrî açıklığın bir cüz'üdür. Ama fikrî yönden tam bir açıklık, bundan daha genişini gerektirir. Şunu da bilelim ki, fikrî açıklık, bütün işlerde olgun İslâmî bir çalışma için başlangıçların başlangıcıdır.

Lâkin fikrî açıklık başka, fikrî başarı başka şeydir.

Eşyanın hakikatleri üzere sence vuzuha kavuşmuş olması, bu konuda hasmına galip geldiği anlamına gelmez. Başarı elde etmenin şartı, hakkın ve delillerinin sence açıklıkla bilinmesidir. Lâkin hasmına karşı başarı elde etmen, onun delillerini çürüttüğün ve tesir gücünü bununla ortadan kaldırdığın zaman gerçekleşir. Bu, açıklığın son merhalesidir. Yine o ve bu memleketleri-

mizde ve bütün yeryüzünde siyasî ve askerî başarının mukaddimesi durumundadır.

Yine o ve bu, İslâmî ve çağdaş şumullü bir kültürü, delil getirebilmeyi, bütün meselelere nüfuz edebilme gücünü ve daha ileri, daha mükemmel, daha emniyetli ve daha güçlü hayata doğru planlama gücünü gerektirir. Kebir ve ekber fıkıhların okunup anlaşılması meselesini bu genel çerçeve içinde anlamalıyız.

Çağımızda İslâmla çatışma halinde olan ve belli düşüncelere dayalı nice inanç ve devlet vardır. Onun için İslâm da bunlarla mücadele halindedir. Çağımızda öyle insan görürsün ki bir düşüncenin tutsağı olmuştur. Onun için bu düşüncenin vuzuha kavuşturulması gerekir. Öyle şüphe vardır ki, kişinin İslâmı kabul etmesine engel olmuştur. Yine öyle mesele vardır ki, menfaat hırsı yahut kin duygusu kişiyi kendisine köle etmiştir.

Şumullü başarı ameliyesinin bir cüz'ü olarak bütün bunlara karşı fikrî ve ahlakî başarı mutlaka gereklidir.

Müslüman'ın kalb ve aklını korumak için başkalarıyla mücadeleye devam ediyoruz.

Durum bu olunca bizimle âlemşumul fikrî başarı arasında ne kadar da mesafe vardır. Bu fikrî başarı için delilleri kaçınılmazdır. Bunun başlangıcı; şumullü fikrî açıklık sonra da başkalarıyla aramızda olan ihtilafı belirleyerek her hususta başkalarına karşı susturucu delilimizi takdim etmek ve sonra da, yeni ve yararlı insanî ilişkilerle yararlı müesseseleri kurmak için sağlıklı ameliyeye koyulmaktadır.

Bütün bu hususlarda hakem Allah ve Rasûlüdür. Daha sonra en aşağı mahallî müesseseden en üst seviyedeki âlemşumül müesseseye kadar şûrânın sahih kuralları çerçevesinde şûrâya uyulur. Böylece herkes için en üstün söz, Allah'ın olur ve herkesin işi olan husus-

larda herkesin, ehlini gerektiren hususlarda ehlinin şûrâya katılma hakkı vardır.

Mesele, büyük gayret ve şumullü kavrama gücüne muhtaçdır.

Allaha şükür, delillerimiz açıktır. Hiçbir müslüman Allah yolunda gayret etme hususunda elinden geleni esirgemiyecektir. Yeryüzünde adalet ve barışı gerçekleştirecek olanın İslâm olduğu ve beşeriyetin ihtiyaçlarını en sağlıklı şekilde karşılayacak olanın da, o olduğu hususundaki delilerimiz. gün ortasında güneşin parlaklığı kadar açık ve ortadadır.

Yine akıl erdirenler için diğer nizamların ve ileri sürülen diğer görüşlerin bozukluğu gün gibi âşikârdır. Fikir buna delâlet etmektedir ve tecrübe de bunu isbatlamıştır.

İşte komünizm, insanı kapital sahiplerinin tahakkümünden devlet zorbalığına, bir sınıfın hakimiyetinden başka sınıfın hakimiyetine ve hiç bir mazereti olmayan bir diktatörlükten, haksız mazeretlerle zalim bir diktatörlüğe sürklemiştir. Onu, fıtrî beraberlikten hayalî umutlara götürmüş ve yüzlerce sene sonraki hayal âleminde yaşar hale getirmiştir. Özet olarak bu, devletin ortadan kalkması ve her kişinin vargücünü harcayarak ihtiyaçlarını karşılayacağı hülyasıdır. Oysa görüyoruz ki, proleter devletlerde devletçilik günden güne daha da katılaşmıştır. Bunu, bu komünizm mi sağlayacaktır. O, aklı körelten ilmî mugalatalara dayanan zalim bir sistemden başka birşey değildir. Ve o, hiç bir zaman gerçek müslümanın karşısında duramayacak, yok olup gidecektir. O gerçek müslüman ki, insanın tüm ihtiyaçlarını karşılayan, bütün yeteneklerini sağlıklı yolda yönlendiren ve her hususta insanlığa en mükem-

mel ve âdil nizamı sunan İslâma, ilâhî nizama bağlıdır.

İşte kapitalizm! Zulmü her tarafı kasıp kavuran, her yerde insanların canına okuyan kapitalizm! Allah'ın mesajını net anlayışın karşısında o mu durabilecektir? Asla- Yeter ki İslâm net olarak anlaşılsın ve müslümanlar onun için samimi olarak çalışsın. Yeter ki müslüman kendi hakikatını ve bu hayattaki görevini idrâk etsin. Adaleti hakim kılmak ve yeryüzünün her tarafında sulh ve sukûnu temin etmek için Allah'ın sözüyle vasî tayin edildiğini anlasın.

Fikrî mücadelemizin boyutları bunlar. Özet olarak onları ortaya koymak istedik ki müslüman, cüz'î bir düşüncenin esiri olmasın. Bu kitapcıkta kebir ve ekber fıkıhlarıyla ilgili sözlerimizden hareketle başkaları yanlış anlamasın. Sevgili ümmetimiz; İslâm ümmeti için istediklerimizin bütünlüğü içerisinde bu hususların yerini idrâk etsin.